

Ömer Seyfettin - Asilzadeler

Tarayan Yaşar Mutlu

ASİLZADELER

(Bu ciltteki Hikâyeler)

Efruz Bey.....	5
Asiller Kulübü (Asilzadeler).....	58
Bilgi Bucağında.....	93
Açık Hava Mektebi.....	130
Gayet Büyük Bir Adam	165
Şîmeler.....	172
Sivrisinek.....	188
Ashab-ı Kehfimiz.....	195

İNKILÂP ve AKA BASİMEVİ — istanbul -1975

EFRUZ BEY

FANTEZİ KOMAN

Bu küçük romanı Efruz Beyefendinin kendisine hediye ediyorum.

Sevgili Efrus!

Hayatından şu birkaç levhayı yasarken ihtimal biraz mübalâğacı göründüm. Ne yapayım? Bu benim mizacım... Bunun için kızma. Beni affet! Hem emin ol kir maksadım ne seni tahkir,, ne de maskara etmek... Hakikati görüldüğü gibi} edebiyat yapmadan yasmak istedim.'Muvaffak oldum mu? Bilmiyorum. Fakat okuyunca samimiyetimin derecesini herkesle beraber sen de anlayacaksın. Herkes seni -bizzat kendi kadar-tanır, Efrus'cuğum, bugün hiç kimse sana yabancı değildir; çünkü sen "hepimiz" değilsen bile "hepimizden bir parça" sın...

HÜRRİYETE LÂYİK BİR KAHRAMAN

Ahmet Bey kaleme girince arkadaşlarına şöyle bir baktı. Güldü. Boyun kırdı. Başını salladı. — Nasıl, gördünüz mü? dedi. Yirmi dört saat evvel Allah'tan ziyade Abdül-hamit'ten korkan kâtiplerin henüz benizlerine kan gelmemişti. Hepsî, yeni geçmiş bir fırtınanın kapalı yerlere savurduğu

sonbahar yaprakları gibi solgundu, içlerinde korkunç bir "şüphe" çarpıyor, sormadıkları bir "acaba?", sökölmez bir hıçkırık ıstırabıyla boğazlarına tıkanıyor, dalgın dalgın birbirlerine bakışıyorlardı. Ahmet Bey koltuğuna oturdu. Parlak beyaz kolluklarını yenlerinden fırlatan hususî bir hareketten sonra fesini çıkardı. Masasının üstüne koydu. Bir çelik yay gibi kuruldu. Kabardı:

— Yoksa hâlâ haberiniz yok mu? diye tekrar güldü. Bütün kalem ondan bir "Babîâlî kuşkusu" ile korkardı. Bir sene evvel iki bin beş yüz kuruş maaşla "bâirade-i seniye" (1) gelen bu beyi âmirleri hafiye, madunları "Jön Türk" sanırlardı. Kendisi Galatasaray'dan, Mülkiye'den.. bazan da aşiret mektebinden birinci çıktığını, mabeynin emri üzerine diplomasıyla altın maarif madalyası verilmediğini söylerdi. Âmirlerinin itikadınca bu "altın madalyayla diploma" mabeynde, başkâtip paşa hazretlerinin çekmecesindeydi. Eğer bu diploma

(1) *Bâirade-i seniye : Padişah emriyle.*

Ahmet Beyin elinde olsaydı hemen Avrupa'ya kaçacak, yedi düvelden hangisini isterse birisinin hizmetine girecek, maazallah... Efendimizi rahatsız edecekti! Fakat hariciye dairesinin koridorlarında ödleklıklarına rağmen yine dedikodu yapmaktan çekinmeyen züppeler Ahmet Beyin Galatasaray'dan kovulduğunu anlatırlar, her tarafa yayarlar, arkasından alay ederlerdi. Pek gençti. Pek yakışıklıydı. Pek kibardı. Pek zengindi. Pek âlimdi. Pek edipti. Kimin nesi olduğunu kimse bilmiyordu. Ama herkes onun görünen şekline inanıyor, ihtiramda kusur etmiyordu. Son numara bir moda gazetesinden canlanarak hayata fırlamış canlı bir resim kadar şıktı. Sağ gözüne taktığı soğan rengi tek gözlüğünü düzelterek :

— Hepiniz korkuyorsunuz, be! dedi, yoksa haberiniz yok mu?

Çekirdekten yetişme tam bir Babîâlî mahsulü olan köse mümeyyiz, sanki hiç bilmiyormuş gibi sordu :

— Neden haberimiz olacak? Ne var?

Ahmet Bey, en müşkül mevkilerle en tehlikeli zamanlarda yaptığı asabî bir hareketle gözlüğünü tuttu. Yavaş yavaş doğruldu. Ayağa kalktı.

Mümeyyize dik dik baktı. Acaba bu bir "istibdat" taraftarı mıydı? Lâkin ne cesaret!...

— Hürriyetin ilân olunduğunu daha duymadınız mı? diye haykırdı.

Kalem halkı, bu zavallı iki cami arasında kalmış beynamazlar ne yapacaklarını şaşırdılar. Biraz cesurları bu korkunç Jön Türk'ün ceplerinde

boğucu gazlar çıkaran küçük küçük müthiş -komprime-bombacıklar var sanıyorlardı. Bazan bıyık altından "cehennem leblebileri" dediği bu bombalardan ya kızıp bir tanesini ortaya atarsa... Bir anda Babîâli dünya yüzünden silinecek, bir mezar, harabe olacaktı! Lâkin eski buruşuk istanbulinli* köse mümeyyiz, öyle denemeden kuru gürültüye papuç bırakır takımından değildi.

İri, -hem o vakte göre- şahane burnunu kaldırdı :

— Sizin gibi bu sabahki gazeteleri biz de okuduk oğlum, dedi.

Ahmet Bey, yine hiddetle sordu :

— Hiç bir şey anlamadınız mı?

— Ne anlayacağız?

— Hürriyetin ilânını...

— Hangi gazetede?

— Hepsinde.

Mümeyyiz sıska sarı elleriyle titreyerek masasının sol gözünü çekti. İki gazete çıkardı. Tehlikeli bir şeymiş gibi yavaşça önüne koydu :

— İşte Sabah* ile İkdâm...îlânât taraflarını bile okudum. Öyle hürriyete dair bir şey yok.

Hürriyetin ilânını ilânât sahifesinde aramasında ne nükte olduğunu anlamayan Ahmet Bey bunu mümeyyizin hakaret etmek istemesine yordu. Çöllerin payansız sükununa haykıran erkek bir aslan gibi kükredi :

— Siz artık bu devre lâayk adamlar değilsiniz. İlânât sütunlarında hürriyet ilânı arıyorsunuz. Hayır, hayır, hayır... En başa bakınız. Orada bir tebliğ var. İşte .bu tebliğ hürriyet ilân ediyor.

** istanbulin : Tanzimat'tan Meşrutiyet'e kadar kullanılan yakası kapalı, yırtmaçlı bir çeşit redingot."*

** Sabah, ikdam : O zaman yayımlanan iki gazetenin adı.*

Kâtipler önlerine bakıyorlar, her ihtimale karşı bu tehlikeli münakaşayı hiç işitmiyor gibi davranıyorlardı. Mümeyyiz kırmızı çuha kılıfından gümüş gözlüğünü çıkardı, taktı. Sabah'ı açtı. Tebliği buldu. Okudu. Sonra Ahmet Bey'e döndü.

— Kanun-u Esasî hakkındaki tebliği mi söylemek istiyorsunuz?

— Evet.

— Fakat bu tebliğde hürriyete dair bir şey yok.

— Siz hürriyeti ne sanıyorsunuz? İşte Kanun-u Esasî... Kanün-u Esasî hürriyet, demektir.

Köse mümeyyiz geniş bir nefes aldı. Astarı parçalanmış kalın kahve rengi perdeli büyük pencerelerden sıcak bir yaz havası, müseddes (1) şeklinde ince uzun bir kibrit kutusunu andıran karanlık kaleme giriyor; sigara, kâğıt, mürekkep, nefes kokularının rutubete karışmasından hâsıl olmuş ağır bir havayı, ıslak tavuk kokusuna benzeyen bu ağır havayı tebahhur ettiriyordu.

Ahmet Bey terliyor, yerinde duramıyordu.

Görüyordu ki hâlâ kalem şüphedeydi. Halbuki o ta yerinden, yani mabeyinden haber almıştı. Bu sahiydi. Fakat nasıl olduğunu bilmiyordu. Herkesten ismini, münasebette bulunduğunu sakladığı hamisi paşa dün gece "ubudiyetini arzederken" (2) kendisine :

— Yarın hürriyet ilân olunacak, demişti, Efendimiz emretti. O kadar önüne geçmek.. Bu Jön Türk rezillerinin zaptı kabil olamayacağını anlatmak istedik. Kâr etmedi. Allah akıbetimizi hayreylesin...

(1) *Müseddes : Altıgen.*

(2) *Ubudiyetini arzederken : Bağlılığını bildirirken. Kulu, kölesi olduğunu bildirirken.*

O ana kadar tamamıyla mabeyne mensup geçinen Ahmet Bey velinimetinin konağından çıkarken o kadar "hürriyetperver"di ki yanında Namık Kemal'le Mithat Paşa halis istibdat taraftarı kalırlardı. Sokak تنها idi. Evine doğru yürüdü. Nişantaşı'nın daha bir şeyden haberi yoktu. Komşu konaklarda vur patlasın, çal oynasın, saz âlemleri devam ediyor; uzak yakın piyano sesleri işitiliyordu. Ahmet Bey o gece hiç uyuyamadı. Böyle âli, böyle mesut bir günü bu kadar hasretle, bu kadar iştiyakla beklediğinin şimdiye kadar niçin farkına varmadığına şaşıyordu. Bu müjdeyi ilk haber alan kendisi olduğu için sonradan duyacaklara karşı ruhunda büyük bir faikiyet (*) duyuyordu. Bütün istanbul halkına, bütün Türkiye'ye, hâsılı herkese bugün faikti. Yarın hürriyeti kabul eden bütün Osmanlılar arkasından geleceklerdir. Bunları düşününe düşününe sabahı dar etti. Siyah bonjurlarını giyindi. "Tam resmî olmayayım." dedi. Beyaz eldivenler taktı. Her günkünden daha şık oldu. Soluğu kalemde aldı.

(*) *Faikiyet : Üstünlük.*

Arabada gelirken İkdam'ı baştan başa okumuştı. Kanun-u Esasî tebliğinden başka bir şey yoktu. Fakat, kendi kendine.

— ... Kanun-u Esasî demek kâfidir! diyordu.

Kalemdekiler daha Kanun-u Esasî tebliğinden bu mesut manayı çıkaramamışlardı. Çünkü... Çünkü... Evet, haberleri yoktu! Halbuki o, işte, tam yerinden haber almıştı. Bir senedir gayet büyük bir adama mensup görünmekle zımnın tehdit ettiği köse mümeyyize tekrar sordu :

— Demek mümeyyiz Bey, siz bunun hürriyet olduğunu anlayamadınız ha?

"O vakitki Babıâli zihniyetinden hariç" hiç bir şeye ihtimal veremeyen mümeyyiz :

— Bu tebliğden ben hürriyet gibi şeyler anlamam, dedi, Kanun-u Esasî zaten vardır. Onun tatbikini tekrar tebliğ etmek yeni bir tensikat hareketine delâlet etse gerektir. Fakat başka şeye... Asla...

Mümeyyiz, Kanun-u Esasinin zaten mevcut olduğunu, her sene resmî salnemenin (*) en başına basıldığını söylüyorken kalemin müdürü girdi. Bu şişman, esmer, fikri son derece mahdut bir beydi. Kaleme bugün nasılsa erken uğramıştı.

(*) *Salname : Yıllık.*

Zira yaz kış Büyükkada'da oturduğu için öğle paydosundan on dakika evvel gelir, öğle paydosu daha bitmeden kalkar giderdi. Mabeyne mensup bir adama mensup bir kadının süt kardeşine men-supluk sayesinde devamsızlığı bir kusur sayılmıyordu. Ahmet Bey onunla, diğer kâtiplerden daha ziyade teklifsizdi. Onu da yokladı. Zavallının haberi yoktu. Hatta gazete okumak âdeti olmadığı için tebliği bile görmemişti. "Hürriyet lafını işitince kızardı. Sonra sarardı. Morardı. Beyazlaşan dudakları titremeğe başladı. Ahmet Beye yüzünü çevirerek :

— Rica ederim, böyle şeylerden bahsetmeyelim. Bizim vazifemiz her şeyden mukaddestir! dedi.

Maiyeti kâtipler müdürlerinin ne mükemmel, ne gaffar adam olduğunu zaten bilirlerdi. Onlara da dönerek :

— İşlerinize bakınız, beyler! emrini verdi, ben âmirinizim, benim gibi vazifeperver olunuz. İnsanın en büyük saadeti vazifesinin ihmalsiz icrasıdır!

Haftada bir iki defa günde on dakika kaleme gelen bu herifin vazifeden bahsetmesi Ahmet Beyin canını sıktı. Ayağa kalktı, işte hepsi uyuyorlardı. Lâkin yarın... Hepsi uyanacaklardı. Kendisi için bu budalaların arasında bir dakika geçirmek artık bir asır kaybetmeğe müsaviydi. Fesini giydi. Tek gözlüğünü tekrar elledi. Jimnastikle kabarmış göğsünü daha ziyade kabartarak, kollarını bir idman taliminde imiş gibi hususî bir ahenkle sallayarak kapıya doğru yürüdü. Çıkmadan durdu. Bütün kaleme :

— Acele etmeyiniz. Yarın görürsünüz! diye haykırdı. Dışarı atıldı. Babîâli'nin koridorları her vakitkinden daha تنها.gibi duruyordu. Hariciye tarafına geçti. Orada biraz hayat vardı. Kapıları önünde kalem beyleri dolaşıyorlar, "âdetleri veçhile" Fransızca konuşuyorlardı :

— Jö no kuruva pa...(1)

— Set ön blag.(2)

— Didon...(3)

— Se biyen, sö ne pa posibl.(4)

Ahmet Bey birisini arıyormuş tavrını takındı. Aralarında gezindi. Hepsine kulak misafiri oldu. Konuştuklarını işitiyor, amma pek iyi -yani hiç- arılamıyordu. "Hürriyet" in Fransızcasını hatırlamağa çalıştı. Bu kelimeyi çok işitmişti. Ama zekâsının tuhaf bir hususiyeti vardı. Çok işittiği şeyi pek çabuk unuturdu, "leblebi" gibi bir isimdi... '

Leblebi, leblebici, lâbada... Hayır!

(1) *Jö no kuruva pa (Fransızca: Je ne crois pas): inanmam.*

(2) *Set ön blag (Fransızca: C'est un blague): Bu bir yalan.*

(3) *Didon (Fransızca: Dit-on): Söylendîğine göre.*

(4) *Se biyen, sö ne pa posibl (Fransızca: C'est bien, de n'est pas possible): Doğru, imkânı yok.*

Elleri cebinde hürriyetin Fransızcasını böyle derin derin ararken "kahramanlık, gösteriş" damarlarının birdenbire kabardığını duydu. Kendini dinledi. Yanaklarından başlayan bir sıcaklık şakaklarına, başına çıkıyor, saçlarının arasına dağılıyor, sonra ensesinden sanki kaynamış bir su gibi belkemiğinin hizasından akıyor.. Belinden aşağısını

tutuşturuyordu. Ah, bir şeyler oluyordu. Sarhoş gibi gözleri dumanlanıyor, kalbi göğsünü çatlatacak gibi çarpıyor, çeneleri kilitleniyordu. Evet...

Şimdi, şurada :

— Yaşasın hürriyet! diye bağırса ismi tarihe geçecekti. Düşünüyor, tir tir titriyordu. Babıâli'de birinci defa bu mukaddes kelimeyi çınlatmak...

Birden, kendisini tutamadı. Gözleri daha ziyade dumanlandı. Adetâ karardı. Kendi iradesinin haricinde, ne olduğu bilinmez bir kuvvet içine girmiş, onu kımıldatıyordu. Ellerini kalçalarına koydu. Göğsünü şişirtti. Gözünü dumanları içinde sayısını göremediği bu müstebitler ordusuna karşı avazı çıktığı kadar bir nara attı :

— Yaşasın hürriyet!

Bir an herkes sustu... Kalem kapılarından vü-cutsuz başlar göründü. Yaptığı deliliğin dehşetinden birdenbire ödü kopan Ahmet Bey narasını tekrarlayınca koridorlardan herkes kaçıştı. Bunu ma-beyn tarafından kurulmuş bir tuzak sanıyorlardı. Ahmet Bey Babıâli'de birinci defa olarak bu kelimeyi haykırabildiği için ruhunda öyle bir büyüklük, öyle bir fevkalâdelik duydu ki hükümetin bütün ordusu önüne çıksa "bir hamlede yere geçireceğim." sandı.

Artık katiyen ne yaptığının farkında değildi.

Dahiliye tarafına, Sadaret'e koştu. Merdiven başlarında, meydanlarda, nazır odalarının önlerinde haykırdı :

— Yaşasın hürriyet!

Kapıcılar onu delirmiş zannıyla polise gönderiyorlardı. Ahmet Beyin tutulmadığını, boyuna "Yaşasın hürriyet!" narasını bastığını gören kâtipler yavaş yavaş onun etrafında toplanmağa bağladılar. O coşuyor, deliriyor, bir arteziyen şiddetiyle taşıyor, fıskırıyordu :

— Geliniz, vatandaşlar, geliniz! Benim yanıma koşunuz. Hürriyetin kollarına atılınız. Eski idareye lanetler: Lanetler olsun...

Öyle küfürler savuruyor, öyle dehşetli laflar söylüyordu ki... Yarım saat içinde bütün Babıâli yerinden oynadı. Bu zelzele sokağa aksetti. Köprüyü geçti. Beyoğlu'nu karıştırdı.

Bir saat sonra...

Evlerine kaçan vükelânın daima toplandığı büyük meclis salonundaydı.

Etrafına müsteşarlar, müdürler, Şûrayı Devlet azaları filan toplanmıştı.

Ahmet Bey kendini kaybettikçe kaybediyor, kendini bir daha bulamayacak derecelere geliyor, bu ilân ettiği hürriyetin yegâne faili kendini sanıyordu.

Hem... Bunda asla şüphesi yoktu. İşte bütün hükümetin erkânı rükûa yakın bir vaziyette karşısındaydı. Yirmi dört saat evvel hiç düşünmediği, aklına bile getirmedeği hürriyeti şimdi tamamıyla benimsiyor, onun için çalışmış görünüyor, kendine hakikî bir kahraman süsü veriyordu.

Herkes de buna inanıyordu.

Herkes inandıkça onun iddiasında artık hiç bir şüphesi kalmıyor, hakikaten kendisinin bir kahraman olduğuna iman ediyor, bu iman hayaline ika ettiği tedailerle(1) korkunç bir roman uyduruyordu, meclis odasının içi, dışı dolmuştu. Herkes bir def acık olsun onu uzaktan görmek istiyordu.

(1) *Tedai : Çağrışım.*

Halk niçin olduğunu bilmeden avluda toplanıyor, istanbul'un otuz senedir hiç bir maskaralıkla bozulmamış sükûnu tehlikede kalıyordu. Ahmet Beyin sesi kısılmıştı.

Meclis içindekiler :

— Ey kahraman-ı hürriyet! İstibdadı nasıl devirdin? Bize anlat! diye haykırıştılar.

Ama, Ahmet Bey yalnız "hürriyet" in lafını biliyordu. Bunun nasıl istihsal olunduğundan, müstebidin nasıl Kanun-u Esasi'yi verdiğinden filan hiç malumatı yoktu. Avrupa'da Jön Türkler bulunduğunu biliyordu. Lâkin bunlar kimdi? Haberi yoktu. Hatta bir "Jön Türk" ismi bile tanımıyordu. Fakat işte herkes, bu binlerce hükümet memuru, bu müsteşar, bu müdürler, mümeyyizler, hulefalar(2), kâtipler ondan "Jön Türklerin kimler olduğunu" sormuyorlar; kendisinin, bizzat kendisinin hürriyeti nasıl istihsal ettiğini anlamak istiyorlardı.

(2) *Hulefa : Eskiden dairelerde kalem başından sonra gelen görevliler.*

Hissi, idraki, bir saat evvelkinden tamamıyla başka bir mahiyette kendine geliyor, yavaş yavaş düşünmeğe, hükmetmeğe başlıyordu. Oturduğu koltuktan kalktı. Hemen ona yol açtılar. Açılan yoldan ağır ağır yürüdü. Ağır ağır oradaki masanın üzerine çıktı. Salonun kapısından hâlâ birbirlerini ezerek giriyorlar, sığağa rağmen kalabalıktan düşmemek için

pencerelerin camlarını indiriyorlardı. Bir elini kalçasına dayadı. Öteki eliyle tek gözlüğünü sımsıkı tutarak bağıra bağıra anlatmağa başladı :
— Vatandaşlar! Bize "Jön Türk" derler. Bizi kimse tanımaz. Bizim kimse ismimizi bilmez. İşte bu Jön Türklerden birisi benim! Ben onların reisiyim! Benim ismimi kimse bilmez. Beni kimse tanımaz.

Kapının yanından bir ses haykırdı :

— Ben sizi tanırım efendim.

— Kim o?

— Kim o, kim o?...

Salondakiler bu mesudun kim olduğunu sorarak o tarafa baktılar. Bu bir odacı idi. Ahmet Beyin kalemindeki Arapkirli saf bir ihtiyardı. Bu kadar büyük bir adamı tanıdığı için son derece seviniyor, tekrar :

— Ben sizi tanırım! Sizin isminiz Ahmet Beydir!' diye haykırıyordu.

Ahmet Bey masanın üzerinden topuklarını kaldırdı, daha ziyade yükseldi. Protesto etti :

— Hayır, yalan söylüyor. "Ahmet" benim müstear ismimdir. Asıl ismim değil. Beni kimse tanımaz.

Odacı "Bir senedir tanıdığını" haykırdıkça Ahmet Bey doğduğundan beri taşıdığı, babasının koyduğu bu "Ahmet" ismini inkâr ediyordu.

Hürriyet hikâyesini dinlemek isteyen ekseriyet birdenbire hiddetlendi.

Odacıyı tokatlayarak dışarı attılar.

Ahmet Bey sözüne devam etti :

— Bu cahil adam, benim müstear ismimi asıl ismim sanıyor. Fakat kabahati yok. Bugüne kadar kalemdeki beyler de, mümeyyizler de, müdür de, hatta nazır da, hatta istanbul ahalisi de.. Hatta ben, hatta evimdeki ailem de beni "Ahmet Bey" tanıyorlardı. Halbuki... Yanılıyorlardı. Ben bu nam altında asıl şahsiyetimi, asıl ismimi saklıyordum. Bizim cemiyetimizin merkezi Patagonya'daydı. Fakat her sene kongremizi istanbul'un تنها bir

köşesinde, Sulukule'de bir çingene evinin eşek. ahırında yapardık.

Düşündük, taşındık; bizim istediğimiz, kan dökülmeden hürriyeti elde etmektir. Ben bir proje yaptım. Sulukule'den ta Yıldız Sarayı'na kadar bir tünel kazmak. Sonra bu tünelden geçerek bir gece müstebidi sarayının bir odasında yapayalnız yakalamak... Kafasını tabanca altına alarak hürriyeti ilân ettirmek... Yüz muhalif reye karşı on bin beş yüz muvafakat reyiyle benim projem kabul olundu.

Ta masanın dibinde duran köse mümeyyiz kendisini zaptedemedi :

— Affedersiniz Ahmet Bey, dedi, pardon, müstear isminizi söyledim. Kahraman Bey! Kongrenizde on bin altı yüz âza olduğu anlaşılıyor. Bu kadar kişiyi içine alacak bir ahır Sulukule'de değil, istanbul'da bile yok. Sakın rakamda bir yanlışlık olmasın...

— Hayır, hayır...

— Fakat...

— Ne fakatı be?...

— Nasıl olur bu?

Mümeyyiz vaziyeti tayin edememişti. Hâlâ Ahmet Beye madun muamelesi ediyordu. Kahraman, kızardı.

— Hayır, hayır, dedi, itiraza lüzum yok. Kongre için bütün azanın toplanması icap etmez. On kişi, beş kişi, hatta iki kişi kâfi... Diğerleri reylerini bunlara havale ederler. Karbonari gibi nice siyasî cemiyetler vardır ki kongrelerini binlerce âza ile yapmışlardır. Hasılı.. Lafi uzatmayalım. Susunuz, dinleyiniz.

Mümeyyiz sararan yüzünü ekşiterek güldü. Cevabın katiliğinden yumuşamıştı :

— Zaten dinlemek, anlamak için soruyoruz.

— Hayır, siz asla hürriyete alışamayacaksınız. İtirazı, suali bırakınız. Yoksa şimdi sizi deminki -münasebetsiz kapıcı gibi dışarı attırırım. Hem kapıdan değil ha...

İcraattan hoşlanan salondakiler merakla sordular :

— Kapıdan değilse, nereden, nerden attıracaksınız?

— Pencereden, evet... Pencereden! Altı yedi metrelik bir yükseklikten avluya atılınca itirazın ne demek olduğunu anlar. Hürriyet serbestlik demektir. Kanun-u Esasi demektir. Buna ait bir söze itiraz etmek "istibdat" cinayetinden başka bir şey değildir. İstibdadın cezası bütün hür milletlerde birdir.

— Nedir? Nedir? diye bağırdılar. '— îdam!

Ses seda kesildi. Bütün salonun üstünde bir ölüm havası dalgalandı. Köse mümeyyiz daha beter sarararak önüne baktı. Dışarı kaçacak bir yol yoktu. Ahmet Bey cevabının yaptığı uhrevî sükûn içinde hikâyesine devam etti :

— ... Evet benim projerh kabul olundu! Tüneli kazmağa başladık.

Çıkardığımız toprakları Su-lukule deresine atıyorduk. Bu topraklar denizs yakın araziye beş metre kadar büyüttü. Bu kadar büyük bir tebeddül karşısında bile hafiyeler bizim vücudumuzdan şüphe etmediler. Tuhaf değil mi?

— ... istanbul'un bir sahili denize doğru büyüyordu da bunu kimse görmüyordu. Halbuki Nil nehrinin getirdiği kumlarla, çamurlarla İskenderiye sahillerinin gittikçe denize doğru genişlediğini maarif bütün mektep çocuklarına öğretiyordu, nihayet yirmi senede bu tüneli tamamladık. Yirmi sene! Bu size uzun gelir değil mi?

Hayretten kimse tasdik edemedi.

— ... Hayır, bir inkılâpçı, bir ihtilâlcî için bu zaman, yirmi dakika kadar kısadır. Ne eziyetler çektik. Saçlarımız ağardı. Şairlerin hayatta bahar farz ettikleri gençliğimiz dar, güneş görmez bir delik içinde kazma vurmakla geçti. Dişlerimiz döküldü...

Feci, yorgun, perişan bir tavırla bu yirmi senelik uğraşmayı; Sulukule'nin, Yenibahçe'nin, Fatih'in, hatta Halic'in.. Beyoğlu'nun, Nişantaşı'nın, altından gecen nihayetsiz tünelin nihayetsiz karanlıklarını Ahmet Bey anlattıkça masanın dibinde köse mümeyyiz fenalaşıyordu. Ah şimdi hürriyet olmasa, eski istibdat zamanı olsa ona kaç yaşında olduğunu soracak; "Yirmi dört yaşındayım!" cevabını alınca, projesini kaç yaşındayken yaptığını tekrar soracaktı... İşte dayandığı şu geniş masanın üstünde dimdik duran bu genç kazmayla değil, daha bir topluiğne ile bir toprağa dokunmamıştı. Bunu görüyordu. Elleri pek pembe, pek temizdi. Âdeta bir kadın eli gibi. Saçları simsiyahtı. Beyaz olan yalnız dişleriydi. Hem içinde bir tane eksik yoktu. Demek bu Jön Türk tüneli dört yaşında kazmağa başlamıştı. Sual boğazından dilinin üstüne geliyor, dudaklarına dayanıyordu. Fakat köse mümeyyiz yutkundu. Sualini karnına indirdi. Çünkü artık hürriyet devri içine girilmişti. Bir kahramana itirazvarî sual sormak tehlikeli bir kabahatti. Kulağında bu korkunç kelimenin çınladığını duydu.

— İdam! İdam!

Pencere ile avlunun arasındaki mesafe gözünün önüne geldi. İçini çekti. Sustu. Müstear ismi Ahmet Bey olan kahraman hikâyesini anlattıkça salonun içindekiler titriyorlar; hayret, takdir sedaları çıkarıyorlardı. Hiç kimsenin inanmamazlık aklına gelmiyordu. Cumhur... Bu dinleyen, dinleyerek susan yığın asla köse mümeyyiz gibi rakama ehemmiyet vermiyor, "zaman, mekân" umdeleriyle düşünmüyordu; en atmasyon vakaları, en esassız bir masalı, en büyük bir hakikat gibi dinleyip inanmak istidadını haizdi. Evet.. Bu tünel nihayet bir gece bitmişti. Masanın üzerinde canlı bir heykel gibi muhteşem bir vaziyet alan kahraman hikâyesinin burasına gelince göğsüne vurdu :

-- İşte vatandaşlar! dedi, bir gece .kazmamızı vurunca yıldızla dolu semayı gördük. Burası sarayın bahçesiydi! Ben başımı çıkardım. Etrafı dinledim. Biraz ileride nöbetçiler geziyordu. Mabeynin mükemmel bir haritası yanımızda hazırды. Tekrar tünele çekildik. Hususî bir ihtilâl aletiyle mevkiimizi tayin ettik. Müstebidin yattığı köşkten yüz metre uzaktaydık. Arkadaşlarıma veda ettim. "Haydi siz gidin. Beni yalnız bırakın." dedim. Onlar tünele girdiler. Yeraltından Sulukule'ye doğru gitmeğe başladılar. Siz o vakit, o gece, o saat, o saniye kimbilir ne kadar rahat, ne kadar asude, sıcacık yatağınızda mışıl mışıl uyuyordunuz. Halbuki... Ben ne heyecanlar geçiriyordum.

Bütün salon bir kulak kesilmiş; nefes almıyor, dinliyor, vakanın dehşetinden herkesin dizleri titriyordu. Kahraman, hareketlerini, vücuduyla tekrarlayarak yerde nasıl sürüne sürüne gittiğini, iki dakika içinde yirmi üç tane nöbetçi neferini nasıl zehirli hançerle öldürdüğünü, nihayet müstebidin yanına giriverince nasıl tabancasını alnına dayayıp sakalından tuttuğunu anlattı.

— ... Müstebit: "Aman, Jön Türk! Benden ne istersen iste, vereyim. Yalnız canıma dokunma!" deyince ben: "Senden bir şey istemem. Yalnız şimdi hürriyeti ilân edeceksin. Yoksa karışmam." dedim. Can korkusuyla hiç düşünmedi. Huzuruna giremeyen mabeyncilere sakalı elimde yazdığı iradeyi gönderdi. İşte bu sabah gazetelerde okuduğunuz tebliğ benim ona yazdığım satırlardır..

Kahraman anlattıkça hikâyesi kulaklardan geçerek ağızlardan çıkıyor., ağızdan ağıza yayılarak kapıdan, Babıâli'nin avlusundan dışarı savruluyordu. O gece bu vakayı İstanbul'da duymayan kalmadı. Sokaklara fırlayan binlerce kâtip Jön Türk'ün kahramanlığım anlatıyor, işitenler .henüz işitmeyen-lere -kendilerinden de bazı şeyler karıştırarak- tekrarlıyorlar.. kadınlar evlerde, ihtiyarlar mahalle kahvelerinde, askerler kışlalarında, yirmi dört saat evvel bütün dünyaya hükmeden müstebidin nasıl sakalı ele verdiğini tahayyül ediyorlardı.

Ahmet Bey o akşam Nişantaşı 'ndaki annesinin evine büyük bir zafer alayıyla gitti. Babıâli'ye getirttiği arabanın atlarını çıkarmıştı. İkindiye doğru hürriyetin sahiden ilânına inanan tıbbiyeliler, hukuklular, darülfünunlular, medreseliler Babıâli'ye üşüşmüşlerdi. Hepsisi, Ahmet Beyin arabasına koşuldu.

— Yaşasın hürriyet! Yaşasın hürriyet' Nakaratıyla çekmeye başladılar.

Babıâli cad-

desi cülus günü gibi donanmıştı. Köprüden geçer-

ken Ahmet Bey :

— Artık Köprü parası alınmayacak, bu vahşîliktir, hürriyete yakışmaz, diye haykırdı. Mektepliler kendi hürriyet mabutlarının bu narasından coştular. Gale yana geldiler. Para toplayan memurları boyunlarındaki kutularla beraber denize fırlattılar. Memur barakalarını parçaladılar. Alay köprü'nün ortasına gelmeden Aziziye karakolunu (1) boşaltan askerler, takım kumandanları, yani onbaşıları önlerinde olduğu halde Galata'ya doğru kaçıyorlardı. Jön Türk'ün arabasını çeken mekteplilerle medreselilere katılan halk on bini geçmişti. Bu muazzam ayahın başı Karaköy'e geldiği halde Zülfikar(2) gibi iki kuyruklu ucunun biri Bahçe-kapı'sında, biri henüz Yenıcamı muvakkıthanesinin (3) önündeydi. Birkaç dakika içinde bütün Gala-ta'da dükkânlar kapandı. "Patrida"(4) lan olan Türkiye'yi ateşinden yanacak derecede şiddetli bir muhabbetle seven sevgili sadık "yerli Yunanlı" kardeşçiklerimiz de hemen Jön Türk'ün alayına katıldılar. Yahudiler Balat'tan ayrı bir alay yapmış koşuyorlar, hürriyet nümayişine yetişmek istiyorlardı. Belki istanbul şimdiye kadar böyle sevinçli, böyle umumî bir hareket görmemişti. Alay Beyoğlu'na geldi. Fakat büyüdü. Büyüdü. Büyüdü. O kadar büyüdü ki Caddeikebir bu kalabalığı almadı. Sıkışanın, üzülenin, ezilenin haddi hesabı yoktu. Bu anı tuğyandan şaşırın sefarethaneler tuhaf bir şaşkınlıkla bayraklar çekmişler, daha ne olduğunu iyice anlayamadıkları bu hâdiseyi selâmlıyorlardı. Genç mekteplilerin kalın enseli, ince fikirli, son derece hürriyetperver medreselilerin sevinç gözyaşları dökerek çektikleri arabada küçük dağları yaratmış

(1) Akay'ın bulunduğı yerdeki eski karakol.

(2) Zülfikar : Hz. Muhammed'in Hz. Ali'ye armağan ettiğı ucu çatallı kılıç.

(3) Muvakkıthane : Vaktin tayin edildiğı yer.

(4) Patrida : Vatan, yurt.

bir Allah yavrusu gibi kurulan Ahmet Bey Rus sefarethanesinin önüne gelince insandan atlarına "çüş!" manasına gelir garip bir ses çıkardı :

— Durr...r...

Araba durdu. Alay durdu. Naralar, alkışlar durdu. Bu lâhutî(1) sükût içinde Jön Türk'ün, hürriyet mabudunun sadası işitildi :

— Ey vatandaşlar! Bizi dünyada en çok seven mukaddes komşumuzun, sevgili çarlık Rusya'sının sefarethanesi önündeyiz... Onları selâmlayalım. Eski hain istibdat idaresi en sevgili kardeşlerimiz olan Ruslar, hürriyetperver Rus Çarını bize düşman bildirmişti. Hayır, hayır, hayır... Hiç bir devlet kendi komşusuna düşman olamaz. Olamaz. Bu mantika muhaliftir. Her ne kadar mantık yoksa da, yine muhaliftir. Bizim düşmanlarımız olsa olsa İspanya, Portekiz, İsveç, Norveç, Monako, Liberya, Arjantin, Panama hükümetleridir. Biz bunların hücumundan korkmalıyız. Dünyanın en büyük hürriyetperveri olan Carın hükümeti hür bir Türkiye'ye düşman olamaz... ... Bu nutuk uzadı. Kendi memleketimizi bizden daha çok sevdiklerinden hiç kimsenin şüphe edemeyeceği sadık yerli Yunanlı kardeşlerimiz ellerinden kıvılcımlar çıkacak derecede bu nutku alkışlıyorlar :
— Zito, zito, zito!..(2) diye avazları çıktığı kadar haykırıyorlardı. İngiltere seferathanesinin önünde de Ahmet Bey bir nutuk söyledi. Bütün Osmanlılar anladı ki bizim en hakikî dostumuz, hatta müttefikimiz Rusya imiş...
... Alay Harbiye Mektebinin önüne gelince o kadar çoğalmıştı ki... bir tek hareket imkânı kalmadı. Hava kararıyor, akşam oluyordu. Ahmet Bey

(1) *Lâhutî : Tanrısâl.*

(2) *Yaşa, yaşa, yaşa!*

sabahtan beri hiç bir şey yemediğinin şimdi farkına vardı. Arabanın üstünden dedi ki :

— Artık alayımız hareket edebilmek istidadını kaybetti. Bari bana bir kişilik yer açınız da evime gideyim.

Mektepliler hep bir ağızdan bağırdılar :

— Asla, ey "kahraman-ı hürriyet!" Asla! Senin ayağın toprağa lâayık değildir. Caddeler, sokaklar seni görmek isteyenlerle dolu... Onların başlarına basarak yürü. istediğin yere git...

Arabanın içinde biraz doğruldu. Nişantaşı tarafına baktı. Hakikaten yer hiç gözükmüyordu. Kımıldamayan bir halk sürüsü bütün yolu doldurmuştu. Sabahleyin bol bol geçtiği sokak şimdi bir buçuk metre kadar yükselmiş, kırmızı tuğla kaplanmış gibiydi. Kalktı. Düşünmedi. Bir eliyle tek gözlüğünü tutarak bu kırmızı, fakat yumuşak tuğlalar üstünde yürümeğe

başladı. Alkışlayan eller ayaklarını okşuyordu. Yumuşak tuğlaların altından birtakım canlı yuvarlaklar kımıldıyor, nihayetsiz bir uğultu semaya yükseliyordu :

— Ya., şa.. sın.. Hür... riyet!

Ahmet Bey düşe kalka evinin önüne geldi. Ama kapıya inmek ihtimali yoktu. Halk sıkışmış kımıldayamıyordu. İkinci kat pencerelerinden bakan hizmetçiler beylerini herkesin başında, elleri üstünde yürüyor görünce koşup Hanımefendiye haber verdiler. Hanımefendi otuz senedir istanbul'da oturduğu halde Türkçe konuşmasını öğrenmemiş bir Çerkezdi. Kızların laflarını iyice anlayamadı. Lâkin sevgili Ahmet'inin ismini duyunca "Acaba bir kaza mı oldu?" diye .pencereye koştu. Balık istifi gibi sokağa dolan halkın başlan üzerinde gezinen oğlunu görünce şaşırdı. Pancuru aralık etti :

— Ayol ümmeti Muhammed'imın başında yürümeye böyle utanmıyor musun, Ahmet?..

Ahmet Bey başını kaldırdı. Müstear isminin hâlâ kullanılması birdenbire onu hiddetlendirdi. İçeri girmek istediğini unuttu.

— Affedersin anne! Benim adım Ahmet değil... dedi.

Zavallı kadın yanlışlık olmasın diye oğluna dikkatli dikkatli baktı. Hayır, hiç şüphesi yoktu. İşte oydu! Tam kendisiydi. Doğurduğu, meme verdiği, büyüttüğü, ismini koyduğu oğlu... Ahmet Beyciğiydi. Kızdı :

— Halt etmişsin. Adın senin Arae...

— Değil işte...

— Hayır, Ame, Ame...

— Ahmet değil, işte.

— Sus, akınl mı kaybettin? İçerime fenalık gelecek.

— Hayır, Ahmet değil diyorum. Sen benim asıl ismimi bilmezsin...

Bu münakaşa ana oğul arasında âdeta şiddetlice bir kavga halini aldı.

Zavallı kadın oğlunun ismi "Ahmet" olduğuna evdeki bütün hizmetçileri, ihtiyar dadısını, şahit getirip pencereden gösteriyor, rahmetli babasının Şeyh Efendisi, doğduğu vakit kulağına avazı çıktığı kadar ezan okuyarak "Ahmet" ismini koyduğunu, hatta ezanın şiddetinden küçükken kulağı ağrıyıp da akıl balığ oluncaya kadar aktığını anlatıyordu. Ahmet Bey bütün hatıralara, şahitliklere kargı inkârında inat etti. O kadar ki, annesinin sinirleri tuttu. Zavallı kadın oğlunun ismi kaybolur, yahut değişirse onu bütün bütün elden kaçıracaktı gibi bir vehme kapılıyor, haklı olduğunu ispata çalışıyordu. Fakat muvaffak olamadı.

ASİLZADELER

— Hayyyy... diye bir çığlık kopardı. Arkasındaki hizmetçi kızın kucağına düştü. Bayıldı. Ahmet Beyin üzerinde gezindiği yumuşak tuğlaların altındaki canlı yuvarlak taşlardan çıkan fısıltılar, sakın bir göl dalgası gibi, birbirine karışıyor; "müthiş Jön Türk'ün hakikî ismini annesinin bile bilemediği" uzaklara, istanbul'un tâ en ücra köşelerine yayılıyordu. Ahmet Bey annesini merak etti. Aile içinde "deli saraylı" şöhretini taşıyan bu kadıncağız en ufak şeye hiddetlenir; elleri, çeneleri kitlenir, bayılınca saatîarca ayılmazdı. Ahmet Bey son gayretle, kapının önündekilerin! .biraz âra-hk edip aşağıya inmeğe çalıştı. Olacak iş değildi. Nümayişçiler bir granitin ecza-yı ferdiyesi(1) gibi sıkışmışlardı. Eve nasıl girecekti? Galatasaray'ın jimnastik dersleri onu mahir akrobat yapmıştı. Sinemalarda aktörlerin, hırsız, apaş rolüne çıkanların duvarlardan atladıklarını, en üst pencerelerden binalara daldıklarını gördükçe hep içinden: "Ben daha çeviğim, ben olsam bu kadar yavaş tırmanmam!" iler, yanındakilere kendisinin bir el ile barfıkste tam mihver döndüğünü söylerdi. İşte şimdi münasip bir fırsat... Herkes onun çevikliğini, marifetini görecek. Akrobatlığı, cambazlığı şöhretine şöhret, şanına başka bir şan ilâve edecekti. Diyeceklerdi ki :

— Aman bu Jön Türk! Düz duvarı kedi gibi çıkıyor. Yüksekten, tehlikeden hiç korkmuyor, ne cesaret, ne cesaret!
Evet, mademki fırsat düşmüştü. Cesaretini göstermek lâzımdı. Sokağı dolduran bu kalabalığın sebebini anlamayan, kalabalığın kafalarında gezen beyini gayet eğlenceli bir palyaço gibi seyrederek gülen Anadolu arsız evlâtlığa :

(1) *Ecza-yı ferdiye : Bütünü oluşturan ayrı kısım-*

— Kız dadımı çağır, diye haykırdı. Evlâtlık hemen pencereden kayboldu. Bir dakika sonra tekrar aynı pencerede göründü.

— Dadı gelmiyor.

— Niçin?

— Hanımefendiyi koku ile ovuyor.

— Mehveşi çağır.

— Mehveş ablam da Hanımefendinin kollarını ovuyor.

- Peykeri çağır.
- Peyker ablam da Hanımefendinin ayaklarını ovuyor.
- Pesend'i çağır.
- Pesend ablam da hepsinin eline kolonya döküyor.
- Despina nerede?
- Bilmem.
- Git çabuk, bak...

Evlâtlık yine pencereden kayboldu. Aradan çok geçmedi. Yine aynı pencereden görünerek haykırmağa başladı.

- Geliyor mu?
- Saçlarını düzeltiyor. Gelecek.

... İkinci kat pencerelerinin birinden Despina göründü. Şeytan, maskara, güzel bir Rum kızı... Hürriyetin ne olduğunu çapkın pekâlâ biliyordu. Sokakta gürültüden, bağrıışmalardan hiç bir şey anlamayan Bolulu ahçıbaşıya demin hürriyetin manasını: "Sizin hanımlar da bizim gibi olacak artık! Hürriyet bu demek!" diye anlatmıştı. "Tuh, tuh, töbe... Sus gopeğin kızı..." diye hürriyeti anlamayan koca Türk hâlâ bu gürültüleri, bu kalabalığı bir yangın sarıyor, "Ateş buralara gelinceye kadar ben yemeği verir, bulaşıkları bile yıkarım" düşüncesiyle hiç istifini bozmuyordu.

- Ne istiyorsunuz Beyefendi?
- Görüyorsun ya, içeri gireceğim. Sokak kapısına inecek yer yok.
- Ne yapayım?
- Git çamaşır iplerinden getir. Sarkıt. Ben tırmanarak pencereye çıkayım.

Bu kadar alaylı bir manzara Despina'yı gülmekten katıltıyordu.

- Simdi, simdi küçük Bey, diye kahkahalarla sıçrayarak ipi getirmeğe gitti. Ahmet Bey pazılarını elleriyle yokluyor, altındaki cumhura bakıyor, mektepte imtihanlara girerken duyduğu heyecana benzer bir ürperme kalbini biraz fazla çarptırıyordu. Sabahtan beri yorgunluktan, açlıktan hisleri körleşmişti. Altındaki cumhur bir şeyler bağırıyor, fakat artık o manasını anlamıyordu. Kulakları derin şimşekli bir uğultu ile dolmuştu.

- Hürriyet!
- Yaşasın!
- Jön Türk!

Bu kelimelerin anlaşılmaz bir surette karışmasından hasıl olma bir uğultu... müthiş, muazzam bir gürültü...

Despina elinde ip, ikinci kattan görününce Ahmet Bey :

- En üst kata, en üst kata çık! diye haykırdı.

— Düsezeksiniz, beyim.

— Haydi sen karışma. En üst kata çık diyorum.

Ahmet Beyin, fırsat düğünce muvaffakiyetinin âzamisini elde etmek âdetiydi. En üst katın pencereleri dururken ikinci kattan girmek hakikaten abesti. Çapkın Despina'yı dördüncü katın pencerelerinde bekliyorken, tavan arasının penceresinden ipi sarkıttığını görünce öyle sevindi ki...

— Sarkıt, sarkıt...

— iste.

— Biraz daha...

Ahmet Bey ipin ucunu tuttu. Despina yukardan haykırdı :

— İpi nereye bağlayayım?

— Orada bir yer yok mu?

— Pancurun demir mandalı var.

— Pekâlâ. İşte ona bağla.

İp bağlandıktan sonra cumhurun alkışları arasında yavaş yavaş Ahmet Bey çıkmağa başladı. Kollarının müthiş kuvvetini göstermek için ayaklarını hiç ipe dokundurmuyordu. İkinci katı geçmişti. Birdenbire Despina'nın çılgılığıyla beraber demir mandal koptu. Ahmet Bey ahalinin tepelerine yuvarlandı. Bu yuvarlanıştan şüphesiz başları çok acıyan, beyinleri sarsılan halk hiç bir şikâyet sadası çıkarmadı. Bilâkis yine olanca kuvvetleriyle :

— Yaşasın Jön Türk, yaşasın! diye haykırıştılar.

Ahmet Bey başını yukarı kaldırdı :

— Despina, Despina... diye avazı çıktığı kadar haykırdı. İşittiremedi. Tavan arasının penceresinden yarı beline kadar sarkan, ellerini çırpıp Rum; kızı alkışı hezeyana uğramış sıçrayıp duruyordu. Elini salladı :

— Despina, Despina... Be!

Efendisinin harikulade vaziyetinden galeyana gelen kız ince sesiyle haykırdı :

— Ti ehi vire Beyimu?

— Tekrar ip sarkıt.

— Ne yapazaksınız?

— Göreceksin...

— Kala, kala...

— İpleri balkona bağla. Ucunu aşağı uzat.

— Kala, kala...

Tavan arasının balkonundan eve girmeği pek hoş bulan kız yine tekrar keskin bir kahkahayla halkın gürültüsünü çınlattı. Ahmet Bey Despina'-nın

sarkıttığı ipi tutunca tırmanmağa başladı. Birinci, ikinci kat hizasına kadar çıktı. Müthiş bir gürültü :

— "Yaşasın! Yaşasın Jön Türk!" Gürültüsü camları sarsıyordu. Fakat Ahmet

Bey işte ne vakitten beri ipe çıkmamıştı, idmanı kaçmıştı. Sileri acıyor, kolları kesiliyordu. Aklına tekrar aşağı kayıp ikinci katın penceresinden içeri girivermek geldi. Ama muvafık değildi. Tükürdüğünü yalamaktı, işte mademki ipi balkondan sarkıttırmıştı, oradan girmeliydi. Maksadından yarı yerde dönmek azimsizlikti. Halbuki kendisi? Jön Türk!... Ulvî bir kuvvet bütün vücudundan taşı. Dişlerini sıktı. Son bir gayretle ipe sarıldı. Santimetre santimetre yükseliyordu. Sokağı dolduran halk :

— Y'aşasın, yaşasın! diye haykırıyor, karşı tarafında açılan pancurlardaki çoluk çocuk kafaları da alkışlara karışıyor, yarı beline kadar sarkan Despina ince sesiyle :

— Gayret Beyimu, gayret... diye onu teşci ediyordu. Neyse zorla balkonun kenarına yapıştı. Kollarını kendisine uzatan Despina'yı, kucakladı. Mevkiinin sevinciyle bu siyah, bu gülen gözlerde derin bir aşk güneşinin yakıcı aydınlığı görür gibi oldu. Halk, Jön Türk'ün muvaffakiyetinden deliriyor, coşuyor, taşıyordu. Bu-beyaz yanakların üstündeki ince kumral kaşların arasını öpmek istedi. Birden içinden ilâhî bir şada :

— Senin aşkın hürriyettir! Ne yapıyorsun? dedi.

— Evet, ne yapıyorum? diye mırıldandı. Despina kollarından kurtularak cevap verdi :

— Çok büyük ayıp yapıyorsun, herkes karşısında böyle...

— Haydi, sen aşağı in.

— Bas üstüne!

Kızı aşağı savunca balkona yaslandı. Artık ta-mamıyla akşam olmuş, sakın semada yıldızlar, bu nümayişin azametinden mahzuz oluyor gibi, pırlanta guîeleriyle titremeğe başlamışlardı.

— Haydi vatandaşlar! Yarına, yarına! diye haykırdı; yarına... Şimdi evlerinize gidiniz. Çoluğu-nuzu çocuğunuzu tebrik ediniz. Onlara söyleyeniz ki artık bedbaht olmalarının ihtimali yoktur. Çünkü hürriyet güneşi doğdu. Bu güneşin altında bütün sefaletlerin, rezaletlerin nasıl eriyeceğini size mufassalan anlatacağım. Yarın. Yarın. Evet yarın. Zira bugün çok yorgunum. Hem yarın size öyle bir şey söyleyeceğim ki.. Bunu igitince hayatınızın en büyük bir saadetini idrak etmiş olacaksınız.

— Ne söyleyeceksin? Ne söyleyeceksin?

— Size şimdiye kadar kimsenin bilmediği hakikî ismimi söyleyeceğim.

Evet, yarın bunu işiteceksiniz !

Bu vaat, bu müjde halk arasında öyle müthiş, öyle korkunç, öyle tarif olunamaz derecede şiddetli bir sevinç husule getirdi ki... Manası anlaşılmaz bir uğultu, dar bir nehrin yatağına akmış bir umman, bir tufan gürültüsünü yükseltiyor, her taraftan açılan pancurlardan kadın, kız, erkek, çocuk basları uzanıyor, bu umumî tahassüse her taraftan iştirak olunuyordu. Bu uğultu büyüyor, dalgalanıyor, anasını(1) değiştiriyor, yavaş yavaş bir musiki haline giriyordu.

Ahmet Bey balkondan ayrılamıyordu.

(1) *Anat : 1. Anlar, zamanlar. 2. Nüans.*

Ruhundaki azametın göklere sığmayacak derecede irileştiğini, âdeta bütün kâinata inkılâp ettiğini duyuyor, kendini bu ulviyet karşısında bir nokta gibi ufacık görüyordu, ipten sıyrılarak kanayan •ellerine, kabarık göğsüne, yukarı kıvrılmış siyah .bıyıklarına bakıyor, burnunun gölgesinde pembe, manevî bir nurun parladığını fark ediyordu. Büyük .sokaktan geniş caddeye kadar uzanan manzaraya dalıyor, hangi imparatorun bu kadar sadık tebaası •olabileceğini düşünüyordu. Hayır, hayır... Onun şimdi imparatorların fevkinde bir kuvveti vardı. Ne dese şu halk, şu birbirini ezen, bağırın, haykıran, teganni eden halk ne dese hemen yapacaktı! İmparatorlar değil, hatta hiç bir peygamber hayatında bu kadar sadık, bu kadar meftun bir ümmete sahip olmamıştı. Allah'la Tur-ı Sina'da (1) görüşen Musa'nın müminleri kaç kişi idi? Kız oğlan kız anasından babasız doğan, doğuşuyla mucizelerin en büyüğünü gösteren İsa'nın kaç mümini vardı? Topu topu on iki kişi değil mi? Bu on iki kişinin içinde de bir hain çıktı. Zavallı peygamberin çarmıha .gerilmemek için şeklini değiştirerek genç yağında göğsüne kaçmasına sebep oldu. Halbuki şimdi bütün istanbul, yani bir milyon kişi ona tâbiydi, ondan doğan güneşe tapıyorlardı. Sokakta uğultu büyüyor, büyüdüğüce musikileşiyordu. Ahmet Bey bir an, eskiden tanıdığı bir ahengin yükselir gibi olduğunu zannetti.

Evet, evet... Bu havayı tanıyordu. Halk, hayır halk değil; halkın "deha" sesi otuz üç sene evvel hürriyet rüyasından kalma bir nağmenin, veznini bozmadan, güftesini değiştiriyor, düzeltiyor, bağırıyordu :

(1) *Tur-ı Sina : Sîna yarımadasında Allah'ın tecellî ettiği ve Musa ile konuştuğu dağ.*

Kalkın, ey ehli vatan! Biz de sodan olalım. Bu "Jön Türk" ün uğruna Biz de kurban olaahm...

Gök iyice karardı. Havagazları, gelip gitme kesildiği için yakılamamıştı. Sokaktaki kalabalık sey-rekleşe seyrekleşe caddeye aktı. Ahmet Bey balkonun tırabzanına dayadığı kolunun uyuştüğunu duydu. Derin tefekkürlerden uyanan dalgınlara has cevval bir mahmurlukla doğruldu. Balkon kapısını açtı. Üzerinde yatak yığınları duran sandıkların arasından geçti. Merdiven kapkaranlıktı. Parmaklıkları tutarak indi. İkinci kata gelince annesinin odasına doğru yürüdü. Hâlâ ayılmamış olacaktı. Zavallının kollarını, göğsünü kolonya ile ovan hizmetçilere kapıdan sordu :

— Daha açılmadı mı? Kızlar :

— Hayır... dediler. Annesinin hizmetçi kıtlığına kıran girmiş gibi Kastamonu'dan getirttiği arsız evlâtlık ilâve etti :

— ... Hep kulağına "İsmi Ahmet Beymiş. Şaka yapmış." diye bağırdık. Duymadı.

Ahmet Bey, bu tedavi tarzına fena halde hiddetlendi. Kan beynine fırladı. Yüzü kızardı. Yumruklarını sıkarak :

— Bir daha bana "Ahmet Bey" dediğinizi duyarsam vallahi hepinizi döver, bu evden kovarım! diye haykırdı.

Baygın annesinin uzandığı kırmızı kadife kanepenin başı ucunda ayakta duran ihtiyar dadısı, böyle birden bire değişen beyinin haline feci feci baktı :

— Öyle ise artık size ne diyelim?

— Asıl ismimi söyleyiniz.

— Asıl isminiz ne?

Bunu henüz Ahmet Bey de bilmiyordu. __ ?

— Yarın söylerim, dedi, aceleden patlıyor musunuz? Daha dünyada kimse asıl ismimi öğrenmedi!

İnce, beyaz Mısır hasırı döşeli sofadan yürüdü. Yatak odasına girdi, esvapları, kitapları, kâğıtları hâsılı her şeyi bu geniş odadaydı.

Havagazı lambasını yakmışlardı. Açık pencerenin yanındaki Şam kumaşı kaplanmış alçak koltuğa kendini attı. Bir an daldı. Kımıldamadı. Ansızın tek gözlüğü düştü. Onu yerden alırken karşısında Despina'yı gördü. Haberi olmadan içeri girmişti.

— Servi,(1) Müsyü, servi...

— Haydi git, yemek filân istemem, diye onu kovdu.

(1) *Servi : Sofra kurma anlamında bir sözcük.*

işte bir anda halkın mabudu oluvermişti. Bunu hissediyordu. Evvelâ sırf boş bir tefahurdan, emelsiz bir cakadan, dipsiz bir gösterişten ibaret olan "hürriyetperverlik" iddiasını "halk" denen yığın sahih sanmıştı. O şimdiye kadar bütün tanıdıklarım âdeta bir sanat edindiği "satışı" sayesinde aldatırdı. Meselâ her ay annesinin verdiği on beş lira ile kaleminden aldığı iki bin beş yüz kuruştan başka on para bir geliri olmadığı halde kendine bir zengin, bir milyoner süsü verir; tanıştıklarının hepsi de onu zengin tanırlandı. Zamanenin ne kadar büyük adamı varsa hepsini tanır ve evlerine gider, sofralarında kalır... gibi görünürdü. Kalemde daima şöyle söze başlardı :

"... Başkâtip Paşanın konağında o gece sabaha kadar eğlendik. Bir saat uyumamışım, kalkınca..."

Yahut:

"... Tam yatacaktım. Kapı çalındı. Mabeynden bir yaver gelmiş, Darüssaade ağası(1) beni istemiş!

— Gidemem, hastayım... diyecektim, amma.. Beni çok sever. Hatırını kırmak istemedim.. Bu soğukta kalktım gittim. Yanıma şeyi... Evet, neyse.... onu yanıma aldım. Dışarı fırladım..."

Yahut da :

"... Fehim Paşa arabasını o gün bana vermişti. Margrit'e iki yüz elli liralık bir çek gönderdim. Hemen geldi. Arabaya, sahibinin metresiyle binerek öyle bir eğlendik ki... Tarif edemem..."

İlâh, ilâh, ilâh..."

Halbuki bunların hiç birisinin aslı yoktu. Yalnız büyük adamlara mensup görünmekle kanmaz; cesur, sair, edip, feylesof, âlim, derviş, pehlivan, tanburacı, damacı filan... görünmek ister, hem de görünürdü. Kalemde küçüklerin yanında hep kendine "Esraralût (2) bir Jön Türk" süsü verir, bir satırını görmediği halde Namık Kemal'in bütün eserlerini okuduğunu söyler, aklında kalmayan bazı şiirlerini bile ezberden okurdu. Hatta şehit Mithat Paşanın kanlı gömleğinin evinde saklı olduğunu rast geldiğine bir sır olmak üzere söyler, bu sırrı saklayacaklarına peşinen yeminler ettirirdi. Herkesi inandırmakta son derece mahirdi. Çünkü görünmek, caka

- (1) *Darüssaade ağası : Osmanlı saraylarında harem dairelerinin en büyük âmirleri olan hadım, kızlar ağası.*
- (2) *Esraralût : Sırlarla dolu.*

satmak istediği şeyin aslına hiç ehemmiyet vermezdi. Onun ehemmiyet verdiği şey: Yalnız öyle görünmekti... İşte bütün kuvvetini bu tarafa sarf ettiği için muvaffak olurdu. Görünmek istediği şeylerden birisi de zenginlikti. Zengin olmayı aklından bile geçirmezdi. Haddizatında zenginliğin de onca hiç bir ehemmiyeti yoktu. Yalnız zengin görünmek ehemmiyeti vardı. Bir zengin gibi hareket eder, daima aslı olmayan yüz bin liralardan, çeklerden, madenlerden, apartmanlardan bahsederdi. Gayet hasis olan annesinin ne kadar iradı olduğunu da bilmiyordu. Babası nesi var nesi yok, bu kadına bırakmıştı. Lisanı gibi tabiatını da değiştirmeyen bu köylü Çerkez, sineği sıkıp yağın çıkaracak derecede muktesitti. Daima sofrada kendisine :

— Ah, paranın bereketi kalmadı. Boğaza yetiştiremiyorum, diye sızlanırdı.

— Anne! Yemekte para, masraf lafı etme! diyen Ahmet Bey yarın mirasa konunca satın alacağı gümüş takımları, vereceği ziyafetleri düşünerek dalar giderdi, İlmi, fazlı, kuvveti, kibarlığı, şıklığı, hâsılı her şeyi biraz kabuk, biraz renk, biraz boya idi. Neye kıymet verilirse o kıymete sahihten sahip olmağa çalışmaz, o kıymet kendisinde eskiden varmış gibi görünmeğe uğraşır, muvaffak da olurdu.

Fakat bu son muvaffakiyeti...

... O kadar büyüktü ki... Şimdi düşünürken kendisi bile şaşıyordu. Evet, büyük bir cesaret göstermiş, Babıâli'de, daha herkes korkuyla şüpheden uyuşuk dururken :

— Yaşasın hürriyet!... diye haykırmıştı. Sonrasını pek iyi hatırlıyordu. Çorap söküşü gibi gitmişti. O "Cemiyet" in de "fert" gibi, belki fertten ziyade hayalperver bir isterik olduğunu bilmezdi. Fertlerin inanamayacağı ne kadar kaba yalanlar vardı ki cemiyet bunlara hemen kapılır, fakat... Fakat çabuk ayrılır; hayali, fertten çabuk, inkisara uğradı.

Şimdi koltuğunda derin bir hülyaya dalan Ahmet Bey cemiyetin ruhundaki bu oynak temayülden haberi olmadığı için hâlâ dışardan gelen sesleri, nümayiş gürültülerini dinleyerek halkın kendine verdiği ehemmiyete kendi de ehemmiyet veriyor; hayalinde şanla, şerefle, altınla çerçevelenmiş pembe, nihayetsiz bir ufuk açılıyordu.

Varın ne olacaktı?

İsmi duyulunca şöhreti bir anda, telgraflarla dünyanın her köşesine yayılmayacak mıydı?

Fakat ismi?

Evet, sabah olmadan ismini, asıl kendi ismini bulmalıydı. Düşünmeye başladı. Aklına "Edebiyatı Cedide" (1) romanlarında okuduğu isimler geliyordu; "Bülent, Nevin, Nahit, Fahir, Şükran, Şadan, Kâmuran, Süha, Neriman, falan..." hayır, bunları beğenmiyordu. Öyle bir isim olsun ki... hiç işitilmemiş, hiç kullanılmamış olduktan başka kendi mevcudiyetine, büyüklüğüne, ehemmiyetine uysun! İki saattan ziyade aradı. Bulamadı. Ne kadar isim varsa hepsi kullanılmıştı. Kullananların hepsini kendinden aşağı, kendini onların hepsinden yukarı, yüksek görüyordu.

— Yeni bir kelime uydurmalıyım... dedi. Amma bu nasıl olacaktı.

Bestekâr Verdi'nin (2) ismini hatırladı. Tokatlıyan'da anlatırlarken işitmişti. Bu bestekâr, kiralından mükâfat olarak ismini istemiş, kiral da'ona kendi isminin her kelimesinden yalnız birer harf vermişti.

(1) *Edebiyat-ı Cedide : 1896'dan 1901'e kadar süren edebîyal devri. Servet-i Fünun edebiyatı diye de anılır.*

(2) *Verdi: italyan kompozitörü (1813-1901).*

"Viktor Emanuel (Ruva d'Itali)" v, e, r, d, i, işte "Verdi" ismi! "Verdi" ismi böyle doğmuştu. Halbuki o kimin isminden harf alabilirdi. Abdülhamit Han Hazretlerinden mi? Hayır! Hâşâ., onu yarin belki yerinden düşürecek. Korkar gibi etrafına bakındı. Dolabın aynasında kendisini gördü. Fesi bile hâlâ başında duruyordu. Çıkardı. Karşıkanepeye fırlattı. Parmaklarıyla alabros saçlarını düzeltti. Hâlâ sokakta nümâyişçilerin, hürriyetçilerin sadaları dalgalanıyordu. Tek gözlüğünü eline aldı. Göğsündeki cebinden çektiği ipekli mendille silmeye başladı. Mutlaka bir hükümdar isminden mi harf alınabilirdi? Birkaç hükümdarın isminden de pekâlâ alınabilirdi?. Meselâ Avrupa hükümdarlarının isimlerinden... Ayağa kalktı. Lavabonun yanındaki küçük akaju yazıhaneye oturdu. Yazıhanenin sağında yüksek bir turnant(1) vardı. Raflar eski "Frou Frou" nüshalarıyla dolu idi. Ahmet Bey Türkçe cinaî roman tercümeleriyle bu açık Paris gazetelerinden daima alırdı. Romanları sabahleyin okur, Culotte-Rouge'un, Şans Genc'in yatmazdan evvel resimlerine bakardı. Son okuduğu cinaî romanlardan bir tanesi turnantın ta üstünde idi.

(1) *Turnant (Fransızca: Tournante): Döner koltuk.*

Uzandı. Onu aldı. Kabını açtı. Boş sayfaya cebinden çıkardığı kırmızı mürekkepli bir kalemle aklına gelen Avrupa hükümdarlarının isimlerini yazdı: Nikola, Vilhelm, Edvard Viktor Emanuel, Alfons, Yorgi Jorj, Fransuva Jozef, Albert, Hakon... Bu isimlerin başlarından birer harf topladı. Yazde :

— Nveveayjfjah..

Yazdığına baktı. Telâffuz etti. Bağırdı. Hoşuna gitmedi. Bu harflerin birkaç defa yerlerini değiştirdi :

— Hafyavjevn,

— Fanvejavah,

— Vajnohfa,

— Jafnahevv...

Yavaş yavaş okudu. Ağır okudu. Hızlı okudu. Bağırdı. Hayır, hayır... Beğenmedi. Hoşuna gitmedi.

— Vay anasını, dedi, beni ya Hintli ya Çerkez sanacaklar, hep Hintli, hep Çerkez ismi çıkıyor.

Sonra hürriyetin üç meşhur şiirinden birer harf almayı düşündü. Onu da tecrübe etti: Hürriyet, müsavat, adalet, uhuvvet! Yazdı :

— Humma...

Hastalık ismi! Beğenmedi. A'yı ortaya aldı :

— Ham... Yüzünü buruşturdu.

Bir kere daha değiştirdi :

— Amh...

Geceyarısı geçti. O hâlâ romanın kenarlarına isimler yazıyor, başlarından birer harf topluyordu. Meşhur kahramanların, meşhur inkılâpçıların isimlerinden çıkardığı kelimeler birbirinden münasebetsiz, birbirinden biçimsiz oluyordu. Nihayet bu usulü' bıraktı. Yazıhanenin üstündeki romanlarda rast geldiği bazı kelimelere bakmak için daima bir "Lügat-ı Osmaniye" dururdu. Ona el attı. Önüne açtı. Karıştırmaya başladı. Gözü ansızın bir kelimeye takıldı, kaldı :

Efruz...

Manasını okudu :

"Ziyalandırıcı, ruşen edici olan."

Tekrarladı :

— Efruz,

— Efruz,

— Efruz,

Hoştu. Ahenkliydi. Hele manası tamamıyla kendine uyuyordu, istibdat, zulüm karanlığını o aydınlatmamış mıydı? Bundan başka, evet, şimdiye kadar hiç kimse bu ismi taşımamıştı.

— Efruz, Efruz...

Gece gündüz terkip düzmek için lügatlerde Arapça, Acemce kelime arayan şairler, edipler nasıl olup bunu bulamamışlar, kendilerine mahlas diye kullanmamışlardı. Buna şaşıyordu. Bu, tama-mıyle büyüklük, ulviyet, yükseklik, harikuladelik ismiydi.

— Efruz Bey, Efruz Beyefendi, Efruz Paşa, Efruz Han, Efruz Sultan, Efruz Şah...

Ayağa kalktı. Bir aşağı, bir yukarı gezinmeye başladı. İsmi telâffuz ediyordu. Asıl kendi ismini telâffuz ediyordu.

Efruz Bey, Efruz Bey...

... Artık sabah oluyor, yıldızları silinen göklerin menekşe rengindeki ziyaları camları parlatıyordu. Efruz Bey yirmi dört saattir ne yemiş, ne içmiş, ne de uyumuştı. Vücudunda his yorgunluk duymuyordu.

Sinirlerinde, hayalinde öyle şiddetli bir faaliyet vardı ki., oturamıyor, duramıyordu, bu sefer asıl ismini öğrenen halk kimbilir nasıl onu alkışlayacaktı :

— Yaşasın Efruz Bey! diye bağıracaklardı, isminin aksiyle istanbul'un yedi tepesi, dünyanın bütün tepeleri, dağları, nehirleri, bataklıkları, gölleri, çölleri, ormanları, yanardağları, hatta, hatta cümudiyeleri çınlayacaktı. Zihni o derece hayal ile dolu idi ki... Fikirlerini seçemiyor, bugün ne yapacağını tayin edemiyordu. Hakikaten çok yapacak şey vardı. Fakat bunlar neydi? Bunları henüz tasavvur bile edemiyordu. Durdu.

Yorulmamış bir azmin bütün kuvvetiyle gerildi. Ellerini kalçalarına koydu. Avazı çıktığı kadar bağırdı :

— Y'aşasın Efruz Bey!

Bütün ev halkı, annesi, dadısı, hizmetçi kızlar, evlâtlık "Ne oluyoruz?" diye yataklarından fırlayarak onun odasına koştular. Efruz Beyi bu kadar erken giyinmiş, dışarı çıkacak gibi hazırlanmış görünce şaşırdılar. Bilmiyorlardı ki o bu sabah daha giyinmemiş, fakat dün gece hiç soyunmamıştı. Kenarı gümüşî yollu beyaz bir yemeni ile saçlarını sımsıkı bağlamış olan annesi :

— Ahmetçiğim, neye bağırdın? Sana bir şey mi oldu? Ödümüzü kopardın. Ne var? diye boynuna sarılmak istedi. Efruz Bey hiddetli hiddetli haykırdı :

— Hâlâ bana, hâlâ bana "Ahmet" diyorsunuz ha?

— Ne diyelim?

— Asıl ismimi söyleyiniz.

— Asıl ismin "Ahmet" değil mi? Sen deli mi oldun?

— Sen deli olmuşsun, anne! Benim ismim "Ahmet" mi?

Bu kadar büyük bir iman, bir katiyet karşısında şaşalayan, ağzı açılıp içinden dili birkaç santimetre dışarı çıkan zavallı kadın gözlerini kırparak tekrar sordu :

— Ya ne?

— Efruz...

— Ne?

— Efruz...

Pek uzun süren birkaç saniye içinde anne, kızlar, dadı, hepsi biribirlerine bakiştılar. Sofu kadın böyle isim değıştirmeyi en büyük bir cinayet sayıyordu. Sarayda "kapı yoldaşları" ndan bazısının güzel isimleri olurdu. Yeni gelen halayıklara vermek için bu güzel isimlilerden birisinin ismi alınır, kendisine başka bir isim verilirse, ismin eski sahibi kız yıllarca ağlar, bedbaht olurdu. Hatta bir arkadaşını hatırlıyordu. On bir senelik ismini alıp yeni gelen bir kıza verdikleri için inat etmiş, günlerce yemek yememiş, açlıkla kendini öldürmüştü. Efruz Bey... Hem bu nasıl isimdi?

— Oğlum, sep Müslümanısın, böyle gâvur isini takınmaya utanmaz mısın?

— Bu gâvurca değil Farisice...

— Nece olursa olsun, hiç böyle isim işitilmemiş!

Efruz Bey o kadar kati söylüyordu ki, annesi, dadısı, kızlar, nasıl olduğunu bilmedikleri halde, onun asıl isminin "Efruz" olduğuna inanır gibi oluyorlardı.

... Ortalık tamamıyla aydınlanmıştı. Hürriyetçiler hezeyana uğramış bir çılgın sürüsü halinde sokağı birikmişlerdi. Bu sefer ellerinde allı beyazlı hürriyet bayrakları da vardı. Bağırışıyorlardı.

Efruz Bey camı açık pencereden başını çıkardı. Bu vatanperverlere baktı. Beş on bin kişi vardı. Aralarına irili ufaklı mektep çocukları da karışmıştı. Üç kalabalık bando, dün halkın güftesini değıştirdiğı marşı çalıyor, çocuklar, büyükler, hepsi avazları çıktığı kadar haykırıyordu :

Kalkın ey Osmanlılar! Biz de sodan olalım, Bu Jön Türk'ün uğruna Biz de kurban olalım...

Zavallıların asıl kendi isminden haberleri yoktu. Bu umumî cehalete acıdı. Azıcık daha gözleri yaşaracaktı, eliyle sükût işareti etti.

Bütün bandolar, bağırانlar sustular.

— Ne istiyorsunuz vatandaşlar?

EFRUZ BEY

43

Halk bir ağızdan cevap verdi :

— Seni, seni...

— Ben kimim?

— Jön Türk'sün, Jön Türk'sün...

— İsmim ne?

— Bilmiyoruz, ismin ne? ismin ne?

— Efruz...

— Efruz...

Halk bu ismi işitince hakikaten çıldırdı. Sanki hepsi sarhoştı. El şakırtıları, yaşasın sadaları arasında tekrarladıkları bu isim pek hoşlarına gidiyordu.

Efruz Bey her sabahki tıraş âdetini bile yapamadı. Yalnız lavabonun önündeki aynaya yaklaştı. Siyah bir pomatla çabuk çabuk bıyıklarını kıvırdı. Merdivenleri dörder dörder atlayarak aşağı indi. Kapıyı açtı. Dışarı çıktı. Dışarı çıkar çıkmaz halk onu yakaladı. Omuzlarına aldı.

Hareket başladı.

Harbiye Mektebi, Taksim Bahçesiyle, Caddei-kebir; her taraf hürriyet bayraklarıyla donatılmıştı. Sokak başlarında yeni bandolar cemiyete takılıyor, halk dün bozduğu güfteyi bugün bir kat daha bozuyor, haykırıyordu :

Kalkın ey hür kardeşler Biz de şadan olalım, Efruz Beyin uğruna Gelin kurban olalım...

... İlk defa Babıâli'de bağırarak ilân ettiği bu hürriyeti idare etmek için bir merkez lâzımdı. Efruz Bey alkışla bağırıştan başka bir şey düşünmeyen halkın elleri üstünde bunu düşündü. Köprü'yü geçerken daha böyle bir merkez kararlaştıramamıştı. Yenipostahane binası aklına geldi. Bu müşküldü. Hem birkaç gün posta muamelesi durabilirdi. Hükümetin haricinde bir yer aklına gelmiyordu. Düyunu Umumiye dairesi..(1)' pek güzeldi. Ama altından çapanoğlu çıkmak ihtimali vardı. Büyük bir yer., demir kapısıyla, kemerli pencere-leriyle gözünün önüne "Sahavet Hanı" geldi.

Emretti. Bütün halk hanın yolunu tuttu. Hanın içinde ne kadar tüccar varsa sokağa atıldı.

(1) Düyunu Umumiye dairesi : Genel Borçlar idaresi anlamında olup Osmanlı imparatorluğunun son zamanlarında yabancı devletlerden alınan borçlara karşılık gelirleri toplayan yabancılara kurdukları idarenin istanbul'daki merkezi.

Efruz Bey kendisine muavin seçmekte güçlüğe uğradı. Herkes hürriyetperverdi. Aralarından bazılarını seçip ayırmak müsavata muhalif bir hareketti. Sahavet Hanına bir saat içinde yerleşildi. Efruz Bey tellâllarına hatipleri çağırttı, binden ziyade hatibin hizmetine hazır olduğunu anladı. Bunları yüzer yüzer hana topladı, istanbul'un dört bir tarafına saldırdı. İlk teşebbüs ettiği icraat zabıta ile polis teşkilâtını lâğv, hapishaneleri boşaltmak oldu. Fikrince polis hürriyetin en birinci mâniyydi. İlmin tanıdığı ahlâkta kanun: hürriyetti. Bir insan ne kadar hür olursa o kadar düşünür, ne kadar düşünürse o kadar ahlâklı olurdu. Hükümeti de kaldırmayı kurdu. Ama bu birdenbire yapılamazdı. Sabır lâzımdı.

... Efruz Bey merkez ittihaz ettiği handa istanbul'un dört bir tarafına taze taze hatipler gönderir, terfi edeceklerine tavsiyenameleler yazar, hürriyetperverlere vesikalar verirken ismi, şöhreti, dünkü ifşaatı yayılıyor, mübalâğalanıyordu. Öğleden bir saat sonra çıkan ilâveler bir gün evvelki nümayişler esnasında alınan resimleri basıyor, "Sulukule - Yıldız" tünelinin haritası onar kuruşa her sokakta satılıyordu. Bu tünelin Jön Türklerden alınması için Beyoğlu'nda levantenlerden (1) mürekkep büyük bir anonim şirket teşekkül etti. Yenimahalle'de, Zincirlikuyu'da, Yenibahçe'de, Sulu-kule'de, Edirnekapısı'nda arazi fiyatı birdenbire fırladı. Hele Sulukule'de Jön Türk tünelinin varlığı duyulduktan sonra arşını on paraya olan arsaların metre murabbı(2) iki yüz liraya çıktı. Fakat Çingeneler bu tebeddüle ehemmiyet vermediler.

(1) Levanten : Yakın Doğuda uzunca kalıp yerleşmiş ya da evlenerek soyu karışmış Avrupalı.

(2) Murabba : Kare.

"Sulukule - Yıldız" tünelinin istanbul'da ani olarak uyandırdığı iktisadî hareketin o kadar ehemmiyeti yoktu. Duyulan şeylerin doğru olduğuna tıpkı halk gibi inanan Yıldız Sarayında da şimdi büyük bir heyecan hüküm sürüyordu. Müstebit daha sabahleyin erkenden en sadık mühendislerini, bahçıvanlarını, kuşçularını toplatmış, sarayın bahçesinde Sulukule tünelinin deliğini arattırıyordu. Bütün tarhlar bozuldu. Sık ağaçlar kesildi. Bu deliği bulmak mümkün değildi. Müstebit oturduğu köşkün küçük bahçesini kapatmak için binlerce çelik levha satın almaya en sadık yaverlerini gönderdi. Köşkünün pencerelerine mitralyözler koydurttu. Mabeyin tünelin deliğini ararken halkın meraklıları da oradaki deliği bulmaya çalışıyorlardı.

— Yıldız'a giden tüneli bize gösteriniz? diye bahşış vermeye kalkıyorlar, bu tekliften bir şey anlamayanlar hücum edenleri sarhoş sanarak ellerinden biraz mangiz koparmak hülyasıyla keriz atıyorlar., "hampur..." çekiyorlardı.

... Sahavet Hanının önü ikindiye doğru mahşer gibi olmuştu. Lâkin bu mahşer, dünkü gibi karman çorman değildi. Sınıflara, milliyetlere göre ayrılmıştı. Mektepliler, softalar, papazlarla kumru gibi ağız ağıza öpüşen hocalar... Kürtlüğü temsil eden hammallar, Rumlar, Araplığı temsil eden Tahtakaleliler, Ermeniler, Yahudiler, Arnavutluğu temsil eden bozacı, mahallebici, esnaf... bahçıvan Bulgarlar, Tophane kahvelerinin canlı demirbaş eşyası makamında olan büyük kalpaklı, gümüş kamalı - bilaistisna asil, bey olan- Çerkezler.. hep ayrı kümeler halinde gelmişlerdi. Efruz Bey çıkacak, Sultan Ahmet Meydanında "hürriyet nutku" nû verecekti. Beş altı saat içinde etrafında yirmi kadar mukarreple(1) birkaç yüz kadar yaver peyda oluvermişti. Mukarrepleriyle beraber aşağı indi. Beygirsiz büyük bir lastikli araba kendisini bekliyordu. Tam bineceği sırada dehşetli bir arbede koptu. Mukarrepler, yaverler meseleyi anlamak için halkın içine koştular. Niçin bu hür kardeşlerin boğaz-boğaza geldiklerini anlamayan Efruz Beye Araplar, Arnavutlar, Rumlar, Bulgarlar, Kürtlerle Çerkezlerin arabayı çekmek için kavga ettiklerini, Çerkezlerin :

— Efruz Bey bizim cinsimizdendir. Arabasını çekmek bizim hakkımızdır!, diye kamalarına davrandıklarını anlattılar. Efruz Bey öğleden beri büyük adamlara mahsus "az lâf söylemek" seciyesini iktisap etmişti.

— Pekâlâ, ben üçüncü katın penceresine çıkıyorum. Bana baksınlar. Beni dinlesinler, dedi.

Mukarrep : Yakın kişi.

ismini bilmediği samimî mukarreplerinden bir ikisiyle geri döndü. Hana girdi, merdivenleri dörder, beşer aşarak yukarı çıktı.

Üçüncü katın penceresine!

İki dakika sonra Efruz Bey pencereden göründü. Yine bir alkış tufanı koptu. Bir eli kalçasında, bir eli tek gözlüğündeydi. Kıvrık bıyıklarını yukarı kaldırarak kalabalığa bakıyordu.

Biraz gürültü gevşeyince söze başladı :

— Vatandaşlar! içinde bazı cahiller bana Çerkez diyorlarmış! Hayır. Ben Çerkez değilim. Ben hiç bir millettten değilim. Ben Efruz Beyim! Ben hürüm! Ben herkesle müsaviyim! Siz daha hürriyeti anlamamışsınız! Hürriyet demek Kanun-u Esa-sî demektir! Kanun-u Esası "bilâ tefrik-i cins ü mezhep" demektir! "bilâ tefrik-i cins ü mezhep" ne demektir? Biliyor musunuz?

— Hayır.

— Hayır, hayır!

— Bilmiyoruz! diye bağırıştılar.

— Pekâlâ, Söyleyeyim. "Hiç bir cins, hiç bir mezhep yok!" demektir.

Sükûtun şaşkınlığından istifade eden Efruz Bey bütün kuvvetiyle hürriyet felsefesini bağırmaya başladı :

— ... insan "hür" olunca müsavi olur. Müsavi olunca kardeş olur. Din farkı, millet farkı kalmaz. Hürriyet karşısında böyle şeylerin hiç ehemmiyeti yoktur. Hele "milliyet" kadar budalalık olamaz. Sakın böyle bir iddiada bulunmayınız, insanların hepsi hürdür. Kardeştir. Müsavidir. Artık ayrılmaya mana var mı? Biribirlerinizin lisanını bilmiyorsanız "ispiranto" dilini öğreniniz. Haydi hepiniz birlesiniz. Sevişiniz, "bilâ tefrik-i cins ü mezhep" bayrağının altına gelmeyenler müstebitlerdir. Onlar bizim düşmanlarımızdır. Bırakınız onlar mabetlerine gitsinler. Bizim cinsimiz, bizim mezhebimiz birdir: insanlık... Haydi öpüşünüz. Vahî fikirleri, batıl itikatları vahşîlere, yamyamlara bırakınız. Medenî olmaya çalışınız...

Bu nutuk biraz fazla uzadı.

Efruz Bey, izdivaç, aile, milliyet, hukuk, falan gibi ne kadar içtimaî müessese varsa hepsinin birtakım batıl cahilane münasebetsizlikler olduğunu birçok delillerle anlattı. Halkı ikna etti. Hiç bir milliyeti benimsemeyen yerli istanbullular Rumların, Arapların, Arnavutların, Yahudilerin, Kürtlerin, Bulgarların, Ermenilerin boğazlarına atıldılar. Hepsini öpmeye bağladılar. Yüz binlerce öpücüğün şapırtısından hasıl olan büyük bir şakırtı bütün havayı sarsıyordu.

Efruz Bey, yalnız kendi cinslerinden olduğunu inkâr ettiği ince kafalı Çerkezleri kandıramamıştı. Onlar Rum, Bulgar, Yahudi, hâsılı hiç bir milleti öpmeye tenezzül etmeyerek :

— Kendi cinsini inkâr eden Çingeneden alçaktır! diye söylene söylene Tophane tarafındaki kahvelerine döndüler. Hiç bir şey olmamış gibi yine birbirlerine kabadayılıklarını, cesaretlerini, doğmamış oğlak derisinden kalpaklarını, memleketteki atlarını, Kafkasya'daki eğerlerini, gümüşlü kamçılarını anlatmaya başladılar.

Efruz Beyin arabasına "bilâ tefrik-i cins ü mezhep" bütün insanlar koşuldu.

Tâ gece yarısına kadar nümayiş, nutuk, hutbe gürültüleriyle istanbul inledi.

Boğaziçi'nden, Terkos'tan, Polonez köyünden, Çekmece'den bile meşaleli alaylar geldi.

Her tarafta :

— Yaşasın Efruz Bey! Sadası yükseliyordu.

istanbul kadınları on iki saat içinde bu muhterem kahramanın ismini bozdular :

— Afaroz Bey... yaptılar.

Bu gece sabahlara kadar her evde, ücra mahalle kahvelerinde Afaroz Beyin hikâyesi anlatıldı. Hatta bu kahramanın padişahzadeligi de söylendi. "Sultan Murat'ın hapishaneden kaçıp ismini değiştirerek yaşamış bir şehzadesi!" dendi. Bin üç-yüz yirmi dört senesi temmuzunun on birinci, on ikinci, on üçüncü gecesini doğan erkek çocukların isimleri "Efruz" yazılıp "Afaroz" okundu. Bu üç gün, bu üç gece esnasında doğan kız çocukların isimleri Efruz Beyinkine son derece benzetildi, "Firuze" konuldu.

Efruz Beyin artık "nüfuzu, iktidarı" son noktasına gelmişti. Müstebit, kendisini görmek için sarayına çağırıyor, o :

— Ben gidemem! O benim ayağıma gelsin... diye küstahça haber yolluyor; kendini hakikaten bu inkılâbın yegâne âmili, yegâne müsebbibi,

yegâne kahramanı sanıyordu. Etrafında yüzlerinin şekillerini, isimlerini hâlâ hatırlayamadığı birtakım mukarrepler kaynaşıyor. Asker, sivil, birçok hürriyet-perverler arkasına takılıyor, arabasına koşuluyor, o ne dese bir papağan gibi tekrarlıyorlar, bir aygır-gibi bağıyorlardı.

Efruz Bey, üçüncü gününü de alkış, gapaş, (1) -nümayiş, azil, nasp, hitap içinde., -halkın mabudu., olarak- tıpkı rüya gibi geçirdi. Gözlerinde yine bir-duman vardı. Sanki sarhoştı. Hiç bir şey görmüyor, gördüklerini hatırlayamıyordu.

Gece yarısından sonra hürriyetperverler arabasını evinin önüne çektiler. Sağında solunda bandolar müthiş bir ahenkle uğulduyordu. Artık pek yorgundu. Mukarreplerini selâmladı.

— Şimdi biraz istirahat edelim. Yarın erken gelirsiniz! dedi.

— Hayır, biz gitmeyiz efendim... diyen mukarreplerine sordu :

— Fakat niçin?

— Sabaha dört beş saat var! Biz burada hem mızıka çalarız, hem nutuklar veririz.

Efruz Bey bunu muvafık görmedi.

— Ama., ben uyuyamam, dedi, biraz uyuyup» yarın erken kalkmalıyım?

(1) *gapaş* : *Alkış*.

— Pekâlâ... susalım, sizi öyle bekleyelim. Canı sıkıldı.

— Hayır canım, diye bağırdı, gidin başka yerde nümayiş yapın, beni biraz rahat bırakın..

Kahramanın öfkesinden korkan mukarrepler :

— Başüstüne, başüstüne diye eğilerek, "yaşasın, yaşasın!" diye haykırarak uzaklaştılar. Efruz Bey kapıyı çaldı. Tekrar çaldı. Yine çaldı... nihayet duyurdu. Bodrum katında uyuyan aşçı Durmuş ağız bir tarafta, burun bir tarafta, bir elinde şamdan kapıyı açtı. Annesinin hem uşak, hem aşçı diye kullandığı bu hissiz herife kızdı :

— Ulan, bu ne uyku!

Durmuş eliyle gözlerini ovuşturarak :

— Daha sabah namazı okunmadı ki... dedi.

— Sana namazı soran yok.

— Peki efendim.

— Hürriyet neye derler?

— Bilmem efendim.

— Tuh Allah belânı versin.

Şamdanı elinden aldı. Yürüdü. Kendi gibi hürriyeti vaz'edenin evinde hâlâ onun ne olduğunu bilmeyen vardı. "Ayı..." diye mırıldandı. İki gündür dünyayı yıkan nümayişlerin ne olduğunu bile merak etmemişti. Hasır döşemeli merdivenleri çıktı. Odasına gireceği zaman Despina'yı gördü. Yüzü kızarmıştı. Geziniyordu.

— Ne bekliyorsun? dedi,

— Sizi bekliyorum!.

Tatlı tatlı yüreği çarptı. Ama pek yorgundu! Parmağını kaldıracak hali yoktu. Kızın gülen şuh gözlerine dikkatle baktı. Şamdanın şulesi be-beklerinde altın alevler parlatıyordu.

Burnunu kaşıdı. Tek gözlüğünü yerleştirerek sordu :

— Annem uyuyor mu?

— Evet...

Annesiyle aynı katta yatarlardı. Odaları karşı karşıya idi.

— Dadımla öbür kızlar beni beklediğini biliyorlar mı?

— Biliyorlar.

— Yarın anneme söylemezler mi?

— Zaten hanımefendi, sizi bekleyeyim, dedi.

— Ne?

— Hanımefendi dedi.

— Annem mi?

— Evet.

Efruz bıyığını tuttu. Düşündü. Bu ne tebeddüldü? "Deli Saraylı" denen annesinden yılmıştı.. Bu kadın son derece kıskançtı. On dört yaşından beri oğlunu hizmetçilerden kıskanırdı. "Hangi çamlar bardak oldu" dedi. işte bu mutlaka hürriyetin tesiriydi. Demek ki annesi bu güzel Despina'yı ona. oda hizmetçisi tayin etmişti. Kapıyı açtı.

— Gel bakalım, dedi. Kız içeri girince :

— Şu gece kandilini yak! diye gerindi. Kandil yakılırken kızın hareketlerine bakıyor,

şimdiye kadar onun güzelliğine dikkat etmediğine şaşıyordu. Ah yorgun olmasaydı...

— Artık her gece beni bekliyecek misin?

— Hayır.

— Niçin?

— Bu gece isi var da...

— Ne işi?
— Size bir telgraf var. Azeleymiş. Hanımefendi "gelinceye kadar bekle. Eline ver!" dedi.
— Nerede o telgraf
— İşte...
Kızın cebinden çıkarıp uzattığı kâğıdı aldı.
— Şu mumu da dışarda söndür... dedi.
Odasında ölü gözü gibi yanan kandilinin başında yalnız kalınca telgrafi açtı Pek merak etmiyordu. Okudu. Bir şey anlamadı :

NIŞANTAŞI'NDA KAHRAMAN-I HÜRRİYET EFRUZ BEY KARDEŞİMİZE

Bası mesail-i muallâka-i mühimme-i âli-ye-i inkılâbiye ve meşrutiyeti bera-yı tezkâr ve müzakere Nuruosmaniye'deki muvakkat kulübü teşrifiniz ehemmiyetle rica olunur, efendim.

İttihat ve Terakki istanbul Heyet-i Merkeziyesi

— Tuhaf şey! Bu ne demek? dedi... Bu cemi-.yet, bu kulüp nereden çıkmış?

Fakat hayretinde son derece samimîydi. İki .gün evvel hürriyetperver gibi "unvan" satarken tutulduğu cereyan içinde kendini kaybetmiş, hatta bir gazete bile okumamıştı. Hemen herkesin mevcudiyetini duyduğu İttihat ve Terakki Cemiyetinden onun henüz haberi yoktu. Bu üç gün zarfında o, yalnız söylemiş, fakat asla dinlememişti!

Etrafindakiler, arabasını çekenler, alkışlayanlar, hatta yaverleri, mukarrepleri bile onu, işte bu.. daha henüz ismini bilmediği İttihat ve Terakki Cemiyetine mensup sanırlardı. Telgrafi bir kere daha okudu. Dudağını büktü, tek gözlüğünü çıkardı, düşünür gibi gözlerini ufalttı.

— Bunlar mutlaka bizimkiler olacak! Fakat benden habersiz nasıl kulüp falan açıyorlar. Ne ise... yarın görürüz! dedi.

Acele soyundu. Al pijamalarını giydi. Karyolasına uzandı. Daha gözlerini kapar kapamaz uyumaya, tatlı, doyulmaz rüyalar görmeye başladı.

"Bizimkiler" diye hiç ehemmiyet vermeyerek kendi hürriyetperverleri sandığı İttihatçılar ilk gün onun hareketinden, şöhretinden bir şey anlayamamışlar, fakat ertesi gün Selanik'teki Merkez-i Umumîlerinden bu Efruz Beyin salâhiyetini, kim olduğunu sormuşlardı. Daha ertesi gün Merkez-i Umumîden gelen cevap "komitanın bu namda bir mensubu

olmadığı gibi istanbul'da vasi salâhiyeti haiz hiç bir ferdi bulunmadığına, bu Efruz Bey denilen şahsın süratle tevkif olunarak sükûnetin, asayişin tehlikeden kurtulmasına" dairdi.

Efruz Bey bu sabah pek erken uyandı. Geç yatınca erken uyanmak onun âdetiydi. Kahvaltısını yaptı. Tıraş oldu. Giyindi. Atsız arabasını çoktan kapının önüne getirmişlerdi. Kendini alkışlayanları selâmladı. Bindi :

— Kulûbe çekin... dedi.

Çalmaya başlayan bandoların ağır gürültüleri içinde mukarrepler sordular :

— Bizim kulûbe mi efendim?

— Sizin kulüp hangisi?

— Bizim kulüp işte...

— ?

Üç gündür en ziyade gözüne görünen, bahriye korvet kâtipliğinden vatanperverliği için tart olunduğunu vakit bulup kendine anlatan genç bir mukarrep bilgiçliğini göstermek için arkadaşlarının arasından ilerledi.

Arabaya yaklaştı.

— İttihat ve Terakki kulübü efendim... dedi.

Efruz Bey nümayişler içinde hürriyet, müsavat, adalet uhuvvet kelimeleriyle işittiğini hatırladığı halde bu kelimeleri ilk defa duyuyordu. Bozuntu vermedi.

— Evet bizim İttihat ve Terakki kulübüne! diye bağını salladı.

— Alesta.....

— Ama çabuk.

Genç mukarrep avazı çıktığı kadar bir nara bastı :

— Yaşasın İttihat ve Terakki!

Bando gürültülerini söndüren halkın sadası bu sözü tekrarladı. Yine bir alkış tufanı koptu. Efruz Bey bir şey anlamıyor, anlamış görünerek düşünmeye lüzum görmüyordu. Her günkü alayla bayraklar, alkışlar, nutuklar, hitabeler, çiçekler, çelenkler arasında, kulüp denen yere geldi. Burası mavi soluk boyalı eski bir konaktı. Arabadan tek gözlüğünü tutarak, kurula kurula indi.

Fakat daha kapıdan girer girmez şaşırdı.

Çünkü kendini karşılayacaklar sanıyordu. Kır bıyıklı bir adam ne istediğini sordu :

— Ben Efruz Beyim!

— Kim olursan ol... Ne istiyorsun?

— Burası İttihat ve Terakki kulübü değil mi?

— Evet.

— Git, kime lazımsa haber ver, ben geldim. Kır bıyıklı adam, onu baştan aşağı bir süzdü.

— Pekâlâ, hele sen şuraya gir, diye onu eski kaba hasır döşeli, pis, küçük bir odaya soktu. Mukarrepleri, alay, bandoları dışarda kalmıştı.

"Yaşasın İttihat ve Terakki" avazeleri, içinde bulunduğu odanın kirli badanalı duvarlarını sarsıyordu. Oturacak bir yer yoktu. Gezine gezine bekledi. Bir saat kadar bekledi. Alayı, bandoları uzaklaştılar. Gürültü kesildi. Artık hiddetleniyordu. Bu nasıl hareketti? Kendisine, Efruz Beye karşı ha... Hiddeti kabarıyor, kabarıyor topuklarının hizasına çıkıyorken kır bıyıklı herif geldi.

— Haydi bakalım... diye onun önüne takıldı.

Geniş bir merdivenden çıkardı. Bir odaya soktu. Burası küçükçe bir evvel zaman salonuydu. Duvarlar nakışlıydı. Ortada yeşil örtülü büyük bir masa vardı. Bu masanın etrafında tanımadığı birkaç kişi toplanmıştı. Ne selâm verdiler, ne de ayağa kalktılar. Yalnız hayrete benzer bir nazarla kendisini baştan aşağı süzüyorlardı. Sabredemedi. Hiddetle, hiddetinin bütün celâdetiyle onlara :

— Siz kimsiniz? Beni ne sıfatla çağırabiliyorsunuz? diye kabardı.

Kendilerinin "Heyet-i Merkeziye" olduğunu söyleyerek heyecanlı sualine hiç cevap vermeyen bu adamların en genci onu âdeta istintak etti :

— Asıl isminiz ne?

— Efruz.

— Müstear isminiz var mı?

— Var.

— Nedir?

— Ahmet...

— Babanızın ismi?

— Mustafa Tevfik...

— Sağ mı?

— Hayır, beş sene evvel öldü.

— Neciydi?

— Defterdardı. Mutasarrıflıklarda gezdi.

— Nerede oturuyorsunuz.

— Nişantaşı'nda...

Bu mavi gözlü, iri boylu bir zattı. Tatlı tatlı gülümseyerek soruyordu.

Efruz Bey manyatizma olmuş gibi, iradesinin haricinde bir itaatle cevaplar veriyordu. Üç gün evvelki hayatının her tarafını ona söylediler. Sonra

onun "hiç bir şeyden haberi olmadığını" sırf gösteriş, sırf nümayiş, sırf satış için bu kadar gürültüye sebebiyet verdiğini anlayınca hepsi birden kahkahalarla gülüşmeye başladılar.

— Olur iş değil...

— Olur iş değil... diyorlardı.

Kendilerine mensup tahlifli (1) bir jandarma neferiyle onu hapisane-i umumîye gönderdiler.

Bu idarî hapis keyfiyeti vakıa çok sürmedi. Efruz Bey yine serbest bırakıldı., ama daha bırakılmadan "halk" denen kütle atmasyonlarına aldanıp üç gün taptığı mabudunu üç saniye içinde unutmuştu.

Foyası meydana çıktıktan sonra Efruz Bey de üç büyük gününü mühim bir bahar rüyası gibi kolaylıkla unuttu.

— Acaba sahiden rüya mı idi? şüphesiyle düşünürken hiç bir şey hatırlayamaz oldu. Unuttuğu bu tatlı rüyasında kendi arabasını çeken coşkun hürriyetçilerin arasına katıldı. Atlara binmiş, elleri kırbaçlı iki hatibin, Selim Sırrı (2) ile Rıza Tevfik'in (3) peşinde günlerce koştu.

— Yaşasın, yaşasın! diye bağırmaktan sesi kısıldı. Alkıştan avuçlarının içine kan oturdu. Yaralar açıldı. Yorgunluktan hastalandı. Fakat sesinin kısıklığı, ellerinin yaraları, hastalığı... Her şey, her şey, şanlı, şöhretli, şerefli, kahramanlı günler her şey, her şey gayet parlak bir hayal şimşegi çabukluğuyla geçti. Yalnız bu nur, bu emel, bu hülya, bu

(1) *Tahlifli : Yeminli.*

(2) *Selim Sırrı (Tarcan): isveç jimnastiğini yurdumuza sokan eğitimci, yazar, politikacı (1874-1957).*

(3) *Rıza Tevfik (Bölükbaşı): Şair, filozof ve politikacı (1869-1949).*

ümit kıyametinden ona emsalsiz, işitilmemiş bir yadigâr kaldı!

— Bu neydi? Biliyor musunuz?

— İsmiydi! İsmi...

— Asıl kendi ismi : Efruz Bey.

Vakit gazetesi, 10.12.1919 - 23.12.1919

ASİLLER KULÜBÜ

— Monşer, asalet olmazsa bu memleket batar.

— Evet, ben de bu fikirdeyim.

— Ben de bu fikirdeyim.

— Ben de.

— Ben... diye başlayıp lafını, her nedense, tamamlamayan Efruz Bey yalnız "bu fikirde" değil, hatta fazla olarak bizzat kendisi hâlis bir "asilzade" idi. Kökten, silsileden, anadan, babadan, ecdattan, taştan, topraktan asıldı... Asalet yalnız kanında değil; etlerinde, sinirlerinde, lenf alarında, rie (1) lerinde, böbreklerinde, hatta kemiklerinde, kemiklerinin içindeki iliklerinde kaynıyordu. Çaya davet ettiği bu dört asil dostuna bugüne kadar kendi asaletinden hiç bahsetmemişti. Dördünü de mektepten tanıyordu, ikisi galiba Nişantaşı'nda oturuyordu. Hepsi zengindi. İçinde en beğendiği "Azizüssücfüz-zırtaf" di. Bu, ismini kendi gibi istanbul'da hiç kimsenin bilmediği gayet meşhur, gayet büyük bir Arap şeyhinin oğluydu. Bu şeyh bir prensten büyüktü. Hemen hemen bir krala yakındı. Azizüs-sücf babasının sarayını, altın mahfeli fillerini, içi civa dolu havuzlarda yüzen ödağacından sandalları, Hint'ten, "İran'dan, Turan'dan, Kafkasya'dan getirilmiş kızları anlatırken Efruz Bey kendini hayalî bir Elhamra (2)'nın semavî bahçelerinde sanırdı.

(1) *Rie* : *Akciğer*.

(2) *Elhamra* : *Arapların ıspanya'yı zaptettikleri zaman Endülüs'te kurdukları sarayın adı*.

İşte bu, bir kral kadar büyük şeyhin oğlu tekrar :

— Asalet olmazsa bu memleket batır! diyordu. Bunda şüphe mi vardı? Bunda şüphesi olan birtakım avam güruhu, reziller, fakirler, baldırı çıplaklardı. Efruz Bey, çay fincanını küçük masanın üzerindeki tabağa koydu. Ayağa kalktı. Gözlerini büyülttü. Sağ kaşının ucunu biraz kıstı :

— Ben asil olduğum için tamamıyla bu fikirdeyim, dedi, arıların, karıncaların, hâsılı cemiyet halinde yaşayan bütün hayvanların bir beyleri var. Hayvandan başka hiç bir şey olmayan avam insanların da beyleri olmalı. Olmazsa...

Dizanterici Salih Paşazade Nermin Bey lafını kesti :

— Meşrutiyet denilen hezeyan olur.

— Fakat asalet meşrutiyete zıt mıdır, Sör?

(1) *Sör* (ingilizce: *Sir*) : *Bey, beyefendi*.

Bu suali soran Müzekki Bey bıyıklarını İngilizvari tıraş ettirmiş, iriyarı, Türkçe dahil olduğu halde on üç lisanın yazılarını yazar, lâkin hiç birinin kitaplarını okuyamaz bir gençti. Dünyada ne kadar futbol kulübü varsa hepsinin fahrî âzasındandı. Babası Sabir Paşa henüz ne sürülmüş, ne de tekaüde sevkedilmişti. Nermin Bey :

— Şüphesiz. Efruz Bey :

— Zannetmem!..

Münakaşalarda kaç taraf olursa o kadar tarafa tarafgir olmak sanatını bilen Kâmuran Kara Tanburin Bey de :

— Asaletle meşrutiyet birbirine hem zıttır, hem değildir! dedi.

Annesinin otuz sene evvel Mısır çarşısından alınan gelinlik takımlarıyla döşenmiş bu yarım alaturka, yarım alafranga odaya Efruz Bey "salonum!" der, her perşembe öğleden iki saat sonra kibar, asil dostlarını kabul ederdi. Perşembe "kabul • günü" idi. Evine asillerden, paşazadelerden başkasını kabul etmezdi. Kibar, zengin, asil bir aile içinde alafranga terbiye alarak büyümeyenler salonlara kabul edilmeye lâyık değildiler. Çünkü bunlar ne kadar yüksek mevkilere geçseler, hatta mebus, milyoner olsalar, yine- "âdabı muaşeret" denilen kaidelere, usullere kendilerini uyduramazlar, çizgili pantolonun altına sarı potin giymek nezaketsizliğini irtikâp ederlerdi. Hele başlarından feslerini çıkarıp kapının yanındaki portmantoya bırakmamaları, salona, sokağa çıkar gibi fesle girmeleri tahammül olunur rezaletlerden değildi. Çayı tıpkı Şehzadebaşı'ndaki çayhanelerdeki Türklerin tavrıyla içerlerdi. Likör kadehini tutmasını, bisküit almasını bilmezlerdi, l emek yemesini, çay içmesini, reverans yapmasını bilmeyen insan mıydı? Halbuki bir salona ancak medenî sayılabilecek alafranga beyler girebilirdi. Efruz Beyin çocukluğunda Galatasaray Sultanisinde tanıdığı arkadaşlarının hemen hepsi böyle "distenge",⁽¹⁾ böyle medenî idiler. Hususuyla bugünkü davetli arkadaşları; hepsi asildi. Bir krala yakın bir prens, diğerleri de kont, marki sayılabilirlerdi. Hepsi terzi Mir'de giyinirlerdi. Küçük parmaklarındaki uzun tırnaklarla o kadar bedi ⁽²⁾ bir tarzda saçlarının yanlarını, burunlarının uçlarını kasırlardı ki... Kendilerini görüp asaletlerine hükmetmemek mümkün değildi.

(1) *Distenge* (Fransızca: *distingue*) : *Seçkin.*

(2) *Bedi bir tarzda* : *Zevkli bir tarzda.*

Salon sahibinin ikram ettiği Havana sigaralarını içiyorlar, elleri ceplerinde, ihtiyar koltuklara uzanmışlar, asil bir dalgınlıkla münakaşalarına devam ediyorlardı. Dizanterici Salih Paşanın oğlu meşrutiyetin esaslarından biri "müsavat" oldukça: "asalet" için bir hak kalmayacağını ispata çalışıyordu. Tek gözlüğünün zinciri, yaka, kol düğmeleri, yüzükleri, saat kordonu, kravat iğnesi, hâsılı dişlerinin kuronlarından, potinin düğmelerini ilikleyecek âlete varıncaya kadar üstünde madenden ne varsa hep altın olan Nermin Bey müteassıp bir asalet taraftarı idi. İnce, sarı, narin yüzünün, müphem bakışlı gözlerinin öyle baygın, öyle nezih bir hali vardı ki... Buna ancak "asalet" denebilirdi. Babası çok zengindi; okuyup yazması yoktu. Bununla beraber doktordu, ilaçlarından yarım kutusu istanbul halkınca kırk elli lira ederdi. Bu büyük adamın nereden, ne vakit geldiği pek malum değildi. Yalnız Nişantaşı'ndaki kâşanesi, Boğaziçi'ndeki çifte-korulu yalıları, çatanaları, Beyoğlu'ndaki apartımanları biliniyordu. Hürriyetin ilânı akabinde kim olduğu şimdi tamamıyla unutulmuş bir gazeteci "Dizanterici Salih Paşa vaktiyle ne idi?" unvanlı gayet merak verici bir hikâyeye başlamış, birinci kısmını neşretmişti. Bu makalede otuz sene evvel Salih Paşanın Tunus'ta dilencilik ettiği, istanbul'da evvelâ falcılığa girişerek sonra dizanteriye ilaç vermeye başladığı, dizanteri ilâcı sayesinde saraya mensup bir akağasıyle(1) bir haremağasının yirmi beş senelik memelerini iyi ettiği, mahareti duyulunca saraya alınıp o günden itibaren dizanteri tedavisine siyaset karıştırdığı ifşa olunuyordu. Ertesi gün herkes makalenin mabadını bekledi. Fakat bu mabat çıkmadı. Salih Paşa birkaç kutu ilaç bahanesiyle bu gazetecinin ağzını kapatmış, o da yapacağı münasebetsiz müverrihlikten vazgeçmişti. Daha sonra diğer serseri gazeteciler de Salih Paşaya bentler uydurup şantajlar yapmaya kalkmışlardı.

(1) *Akağası : Eskiden saraylarda hizmet gören» hadımağalarının beyaz ırktan olanı.*

Paşanın davası hepsini mahkemeye sürükledi. Hakikati tafsilâtiyle bilmedikleri için mahkûm oldular. Tabiî sustular.

Müzekki Bey :

— Asalet için ilk lâzım olan şey meşrutiyettir! dedi. İşte size ingiltere büyük bir misal! Meşrutiyet sayesinde ingiltere, nüfusu üç yüz milyona

.yakın Hindistan'a hâkimdir. Daha hesaba, gelmez binlerce müstemlekeye hâkimdir. Demek bir kere meşrutiyet sayesinde İngiltere, Hindistan'ın, Mısır'ın, daha birçok yerlerin efendisi olmuş, dünyanın en yüksek "asalet" mevkiini almıştır. Asıl İngiltere'ye gelince meşrutiyet sayesinde orada her şey asillerin, lordların elinde demektir. Hatta arazi bile... İskoçya, İrlanda, Britanya, hâsılı bütün İngiltere birkaç bin lordun malikânesi demektir. Halk arasında zekasıyle, dehâsıyla hükümette yükselenler yeni baştan lord olurlar. Asalet kesbederler. Sonra yüksek mevkilere geçerler. Eğer İngiltere'de meşrutiyet olmasaydı, iki yüz elli senedenberi "avam" denilen herifler ayağa kalkar, lordların canına okurlardı.

Müzekki Bey eski devirde olduğu gibi yeni devirde de babasının daima ikbal mevkiinden inmeyeceğini bilirdi. Her şey gibi meşrutiyet telâkkisini de değiştiriyor, âdeta bu tarzın istipdattan daha müthiş bir idare olduğunu zannettirecek tarihî misaller getiriyordu. Babası İngiliz taraftarıydı. Sefaret tercümanı her hafta evlerine gelir, siyasetin yeni safhalarından onlara malumatlar telkin ederdi. Hakikatte Müzekki Bey İngiltere'yi vatanından ziyade severdi. Bunu hiç saklamaya lüzum görmez, herkese çekinmeden : — Biz İngilizler sayesinde yaşıyoruz, derdi, yoksa ne Abdülhamit(1) bizi rahat bırakırdı, ne de İttihatçılar'5' çetesi... Başımız sıkıya geldi mi hemen. onlara koşacağız. Tabî onları severiz.

Efruz Beyin en hoşuna giden onun bu haliydi.

— Ne karakter, ne karakter! Sanki anadan doğma bir İngiliz... derdi. Fakat Azizüssücut Müzekkiden pek hazzetmez :

— Yalnız kendini asil zannediyor diye omuz; silkerdi.

Misafirlerinin asalet, meşrutiyet münakaşasını dinleyen Efruz Bey meşrutiyete hiç ehemmiyet vermiyor, hep asalete ait sözlere dikkat ediyordu. Otuz Bir Mart inkılâbından sonra onun ruhunda da birden derin bir inkılâp tutuşmuş, yine birden sönmüştü. Böyle politika gürültülerinin, şakşakların, adilik, cahillik olduğunu anlamıştı. Şimdi ne meşrutiyet taraftarıydı, ne de istipdat.

— Ben kibarım, ben asilim. Böyle şeylerle uğraşmak bana yakışmaz! diyordu.

Kahramanlıklarını, verdiği nutuklarını, nümayişlerini mevkilerini -hiç vaki olmamış gibi- unuttu. O kadar unuttu ki memlekette siyasî bir tebeddül olup olmadığının bile farkında değildi. Hep Beyoğlu'nda geziyor, Tokatlıyan'da arkadaşlarıyla buluşuyor, şık, mükemmel, temiz bir hayat geçiriyor,, yeni metreslerden, son âşıklardan dem vuruyordu. Politika avama, âdi adamlara mahsustu.

Bu âdi, bu ne oldukları belirsiz adamlar birbirleriyle boğazlaşa boğazlaşa nihayet didinmelerinden vazgeçecekler, memleketi idare etmek için mutlaka bir gün asilleri çağıracaklar, "gelin! Bize emredin..." diye yalvaracaklardı.

Rusya'da Çarın meclisindeki azalar, ayanlar hep asildi. Almanya'da asil olmayan hatta bir süvari zabiti olamazdı. İşte meşrutiyet ilân olunalı hemen hemen iki sene oluyordu. Hâlâ Türkiye uyanmamıştı. Hâlâ asiller aranmıyordu. Hâlâ "bizim köylümüz arazi sahibidir. Anadolu'da hiç arazisiz esir yoktur. Esir olmayınca tabî arazisiz asil do olmaz" diye mantık yapılıyordu.

Kendisi, dostları asil değil de ne idiler?..

Beyoğlu arkadaşlarından bir Yusuf Pinko vardı ki, hâlis muhlis asil bir prens, hatta bir kıraldı. Arnavutluk'taki çatısız şatosunda hâlâ dedesi Büyük iskender'den kalma heybeler, çuvallar bulunduğunu görenler söylüyorlardı. Hele şu Azizüssücu-füzzırtaf... Bir prensliğe, bir krallığa değil, hatta bir imparatorluğa lâıktı. İsmindeki o tarihîyet,(1) o kadimiyet(2) ne ahenkli, ne derin, ne ulviydi!.. Onu daha küçükken, Galatasaray'ın ilk sınıflarından tanıyordu. Asaletten, tarihî kідemden anlamayan Türkler onunla alay ederler, "Hacı Zırt" diye lakap takmaya cesaret ederlerdi. Sonra Ebülhüda Efendi Hazretleri tarafından bu kadar asil bir prensin, ne olduğu belirsizler içinde bulunması münasip görülmemişti. Mektepten çıkartıldı. Hususî muallimler tutuldu. Mabeyne (3) alındı, istanbullu çocuklar onun hakkında bin türlü iftira uydurmuşlardı. Sözde Aziz bir köle imiş. Efendisi Avrupa'ya gideceği için onu leyli olarak mektebe koymuş. Avrupa'dan gelmeyip Jön Türklere (4) karıştığı mabeyinde işitilince emlâki haczedilmiş. Bu yağma esnasında küçük köle Aziz de Ebülhüda Efendi hazretlerine düşmüş...

(1) *Tarihîyet : Tarihsellik.*

(2) *Kadimiyet : Eskilik.*

(3) *Mabeyn : Sarayda vükâlânın ve padişah yakınlarının bulunduğu daire.*

(4) *Jön Türkler : Yeni Osmanlılar ya da Genç Osmanlılar. Osmanlı imparatorluğunu içinde bulunduğu durumdan kurtarmak için kurulmuş gizli dernek ve onun üyeleri (1865).*

Efruz Bey bu yalanların diğ birisine inanmazdı.

— Meşrutiyet falan laflarını bırakalım, dedi. Böyle âdi şeyler konuşmak bize yakışmaz. Mademki biz asiliz. Düşüncelerimiz de, musahabelerimiz de asilce olmalı.

— Evet.

— Evet.

— Evet, evet, dediler.

Hepsi bu fikirdeydi. Efruz Bey ayağa kalktı. Ellerini pantolonunun ceplerine soktu. Ayaklarını biraz açtı. Güzel laf söyleyeceği zaman daima bu vaziyeti alırdı.

— Bu memlekette asalete o kadar ehemmiyet verilmiyor. Niçin? Buna hepiniz cevap veriniz.

Azizüssücu füz zırtaf :

— Millet bozulmuş da ondan... Nermin Bey :

— Meşrutiyet sebebinden. Müzekki Bey :

— Meşrutiyet daha iyice anlaşılmadığından! Kara Tanburin Bey de :

— Henüz mükemmel tarih, hukuk kitapları yazılmadığından ! dedi.

Efruz Bey başını salladı. Hayır... Bunlar ciddî sebepler değildi. Asıl sebebi, hiç biri bulamıyordu. Vakıa asildiler. Fakat asaletin ruhî, içtimaî mahiyetini bilmiyorlardı.

— Bakınız, ben bu sebebi size söyleyeyim. Biz asil olduğumuz halde ismimize ehemmiyet vermiyoruz. Ecdadımızın namlarını taşımıyoruz. Asalet unvanları kullanmıyoruz. Biz kendi kendimizi tanımazsak halk bizi tanır mı?

— Doğru.

— Evet, doğru.

— Hakikaten doğru.

— Hakikaten çok doğru...

Efruz Bey en doğru sebebi bulabildiği için sevindi. Gözleri parladı.

Tek gözlüğü düşecekti. Hızla, cebinden çıkardığı eliyle bu mühim aleti tuttu :

— Evvelâ kendimizi, sonra birbirimizi bilelim. Birbirimize unvanlarımızla hitap edelim. Toplanalım. Birleşelim. Kuvvetlenelim. Birleşmekten kuvvet doğar!

— Şüphesiz.

— Evet, şüphesiz.

— Evet, seksiz şüphesiz.

— Evet, katiyyen seksiz şüphesiz...

Efruz Beyi tasdik ederken misafirlerin dördü de sari, mihaniki yeni bir hareketle ayağa kalkmıştı. Ortadaki fesrengi ipek örtülü yuvarlak masanın başına toplandılar. Mühim bir müzakerenin mukaddemesini hisseden Efruz Bey :

— Altımıza birer sandalye çekelim! dedi. Hepsi birer sandalye aldı. Oturdular. Dirseklerini masanın kenarına dayadılar. Konuşmak için bir ruhu çağıran ispiirtiz-macıâr gibi ciddî oturuyorlardı.

Efruz Bey :

— Evvelâ kendimizi biliyor muyuz bakalım! dedi.

İçlerinden "kendisini bilmeyen" çıkmadı. Hepsi prensti. Hepsi silsilelerini, cedlerini, tarihlerini tanıyorlardı. Müzekki Bey bundan altı yüz sene evvel birinci Sultan Osman'a Britanya adasından sefaretle gönderilen ceddinin, ingiltere'de eski cedlerini bile tanıyor, su gibi ezberden sayıyordu. Sultan Osman'ın yanına gelen "Lord Conson Sgovat" isminde ceddî tam iki bin senelik bir ailenin son goncasıydı. O vakit "hukuk-u düvel" (1) kavaidini hükümetin hariciye nezareti kabul etmediğinden, Sultan çok beğendiği lordu tekrar memleketine göndermemiş ve... gözlerinin önünde çatır çatır sünnet ederek Müslüman yapmıştı. Amelî bir surette hidayete erdirilen bu zata, maatteessüf tarihlerin ismini söylemediği bir prenses, Prens Orhan'ın küçük süt kardeşi verilmişse de Britanya hükümeti bu lütfü bir tecavüz addetmişti. Türkiye'ye hemen ilânı harp etti. O vakit Osmanlıların daha hiç sahili yoktu. İngilizler, Türklerin sahile inmelerini belki yarım asır beklediler. Nihayet sahile gelen Türklerin donanmaları yoktu. Donanma tesis: etmelerini yüz elli sene beklediler. Sonra bir gün Edremit önünde ilk rast geldikleri bir Türk yelkenlisini hatırdılar. İçindeki Rum balıkçıları esir aldılar. Bu iki yüz senelik harp halinden bugünkü tarihler gibi o vakitki hükümet adamlarının da haberleri yoktu. İngiltere intikamını almış farz etti. Kendik kendine, tek başına bir sulh aktederek mua-hedenameyi Rodos açıklarında yine tek başına imzaladı. Bu muahedenamenin aslı şimdi kiralın kütüphanesinde saklıydı. Dünyada yegâne tek bir devlet tarafından tek başına yapılmış bir muahede olduğu için tarih nazarında baha biçilmez derecede bir vesikaydı. Lorda, Türkler, evvelâ "Damat Con Paşa" demişlerse de "Con" kelimesinden mana çıkaramayan halk bunu "Civan Paşa" ya tebdil etmişti.

Müzekki Bey :

— İşte, dedi, onun için bizim ailemize "Civanzadeler" denir.

Efruz Bey sordu :

(1) *Hukuk-u düvel : Devletler hukuku.*

— Niçin bu kadar eski, bu kadar asil ailenizin ismini taşıyorsunuz?

Müzekki Bey başını sallayarak :

— İki sebepten! dedi. "Civanzadeler" desem "Razakizade" gibi pek karagözvarî oluyor. Çok alaturka bir isim. Sonra kendime "Müzekki Civan", yahut "Civan Müzekki" desem bıyıklarımı tıraş ettiğim için halk bundan kötü bir lakap telmihi çıkarıp aile ismim olduğunu anlamayacak.

Kâmuran Kara Tanburin Bey : "Müzekki do Civan" deyiniz. Ezzırtaf :

— Evet, meselâ "Marki Müzekki do Civan..." dedi.

Müzekki Bey :

— Fakat azizim, marki diyorsunuz. Halbuki ben prensim, diye reddetti.

Nermin Bey itiraz etti :

— Nasıl prens oluyorsunuz? Ceddiniz lord imiş! Hiç hükümdarlık etmemiş.

— Hayır. Prensım! Ceddım lord damat Con Paşa, sonradan pek büyük bir imparator olan Orhan'ın süt kardeşini almış. Orhan ilk zaptettiği eyalete ceddimi hükümdar yapmış.

— Bundan emin misiniz?

— Ben söylemiyorum azizim, tarih söylüyor. Efruz Bey :

— O halde mükemmel bir prensiniz! Hatta biraz daha çalışsanız ceddinizin eyaletini bile elde edebilirsiniz, dedi.

Müzekki do Civan'a prens unvanı verilince Kâmuran Bey aslını, ecdadım anlatmak için acele etti. Bu bey Rusya'nın Orenburg beldesindendi. Babası orada küçük bir köyün mescidinde müezzinlik eder, civardaki açlıktan ölen müterakki (1) medenî

(1) *Müterakki : ilerlemiş.*

tatarecıkları yıkar, kefinler, gömer, böylece geçinip giderdi. Babası bir gün açlıktan ölünce öksüz kalan Kâmuran'ı, yedinci defa Hicaz'a gitmek üzere olan katmerli bir hacı yanına hizmetçi gibi aldı.

Bu adam da, istanbul'da Türk hacılarına otel olan selâtin camileri(1) avlularından birinde mermerlerin, poyrazın tesiriyle hastalandı. Altı defa tahammül ettiği bu seyahat hayatına bu sefer dayanamadı. Öldü. Cennete gitti. Kâmuran'ın o vakit ismi "Cihanyan" idi. Küçük Cihanyan aç kalınca dilenmeye başladı. Sonra onu zabıta bir şüphe üzerine tuttu. Darülacezeye koydu. Küçük Cihanyan gayet zekiydi. Tatar olduğuna inanılmayacak

derecede güzeldi. Orada bir kâtip, haline acıdı. Darüşşafaka'ya naklettirdi. Orada bir muallim, zekâsına hayran oldu. Meccanen Galatasaray'a geçirtti. Galatasaray'a gelirken Cihanyan kendi ismini değıştirdi. "Kâmuran" yaptı. O vakitten beri zekâsı sayesinde her şeyi buluyordu. Bilhassa en lâzım olan iki şeyi: Para, iltimas...

— Ben Kara Tanburin ailesindenim! dedi, fakat Prens Müzekki do Civan gibi cedlerimi birer birer sayamam.

Efruz Bey sordu :

— isimlerini bilmiyor musunuz?

— Biliyorum.

— O halde?

— Fakat o kadar çok ki... Saymak mümkün değıl!

— Demek son derece eski?

— Son derece! On bin sene evvel... Efruz Bey tekrar sordu :

— Bundan on bin sene evvel mi?

— Hayır.

(1) *Selâtin cami : Padişahlar adına yaptırılan büyük cami.*

— Hicretten mi?

— Hayır.

— Milâttan mı?

— Hayır.

— Tufandan mı?

— Hayır.

Başka tarihî bir mebde tanımayan Prens do Civan hayretle :

— Ya neden ? dedi.

— Hilkatten!

— Hilkatten mi?

— Evet, hilkatten on bin sene evvel ilk ceddin nurdan bir sütun içinde "kutlu Yeşim dağı" üzerine inmişti. Yeşil, alacalı bir geyik oralarda geziniyor, arkasına düşen çapkın bir bozkurt onu kovalıyordu. Ceddin Kara Gök Kaan bu kurdu öldürdü. Geyiğı tuttu. Nur sütunu ile gökten indineli ağzına bir şey koymamıştı. Karnı zil çalıyordu. İlâhî bir sevkitabiî ile geyiğın memelerine sarıldı. O saatta bu memelerden mavi bir süt gelmeğre bağladı. Ceddinin karnı doydu. Dünya üzerinde bir kendi, bir bu alageyik vardı. Gezmek için bu alageyiğın üzerine biner, geceleyin üstünde yatar, acıkınca sütünü emerdi. Yavaş yavaş ilâhî, nâsûtî(1) her

ihtiyacını bu geyikle teskin etmeğe başladı. Nihayet geyik gebe kaldı. Dokuz ay on gün sonra sabahleyin beş, öğleye doğru üç, akşam üstü bir tane olmak üzere üç defada dokuz Kaanzade doğurdu. Dikkat ediniz. Beş, üç, bir, dokuz! Bu dört sayı işte bunun için bütün insanlarca mukaddestir! Fakat bu prenslerin hepsi boynuzluydu. Ceddim sekizinin boynuzunu kırdı. Yalnız bir tanesini boynuzlu bıraktı. Boynuzları kırılan prensler hemen öldüler. Tek kalan boynuzlu yaşadı. Babasından kendine miras kalan alageyik ile birleşti. Evlâtlar-

Nâsûtî : Dünya ve insanlıkla ilgili.

rının ötesini berisini kırmadığı için hanedan çoğaldı. Hükümet teşkil etti. Bu aileye "Kara Tanburin" denir ki, bütün Şark kavimlerince mukaddestir. Oğuzlar, Cengizler, Hülagûlar, Timurlar, Selçuklar, hâsılı ne kadar şark hükümdarları varsa hep Kara Tanburin ailesinin aylıklı uşağı mesabesindeydi.(1) Henüz Türk tarihi Türkçe olarak yazılmadığı için bunları tabî bilmezsiniz!

— O halde siz de prenssiniz? Kara Tanburin Bey güldü :

— Eğer tenezzül edersem, düşününüz.

Hepsi düşünüyorlardı. Kâmuran padişahlardan, imparatorlardan büyüktü, semavî bir aileye mensuptu. Allah'ın torunlarından biriydi.

Nermin Bey sükûtu ihlâl etti :

— Bu semav. aileye mensup başka prensler var mıdır?

— Hayır, yoktur. Vakıa Rusya'da bir iki kigi biz de "Kara Tanburin ailesindeniz!" iddiasında bulunmuşlardı. Fakat yalanları meydana çıktı.

— Sizin kardeşleriniz, akrabalarınız yok mudur?

— Hayır, kimsem yoktur. Efruz Bey dayanamadı :

— Fakat evlenseniz... Kazara hayatınıza bir şey olursa semavî, ilâhî bir aile kaybolacak.

Diğerleri de ilâve ettiler :

— Bu kadar eski, semavî bir aile olmazsa etrafında toplanılacak bir asalet kâbesi kalmayacak. Netice olarak asalet bitecek.

— İhtimal bu semavî ailenin fenâsıyla (2) beraber kıyamet kopacak

(1) *Mesabesinde : Değerinde, yerinde.*

(2) *Fena (bulmak): Yok olma, tükenme.*

Kâmuran hepsini temin etti :

— Merak etmeyiniz, dedi. Ben kırk yaşma gelince evleneceğim. Bir erkek çocuğum olunca hemen kendimi iğdiş yaptıracam.

— O niçin? diye sordular.

— Kıymetin bir hikmeti de azlıktadır. Ben Kara Tanburin ailesinin çoğalmamasını isterim. Daima bu aileden bir kişi bulunmalı. Evlâdına da bu prensibi talim edeceğim. Ancak, ancak, ancak o vakit...

İğdişliğe kadar varan bu büyük fedakârlığın ulviyeti karşısında gaşyoluyorlardı. Efruz Bey :

— Size bir unvan bulmak mümkün değil! dedi.

— Evet.

— Evet.

Hepsi tasdik etti. Prens, Ruva,(1) Emperör...(2) Bunlar nihayet dünyevî şeylerdi. Nermin Bey :

— Eğer kabul ederseniz size Semavî Prens! diyelim, teklifinde bulundu.

— Başka kimseye bu unvan verilmemek şartıyla.

— Elbet.

— Elbette...

Prens Etemel(3) do Kara Tanburin!..

Hepsi bu muhteşem ismi tekrarlادılar. Prens Etemel'in badem gözleri hazdan parlıyor, yüzü daha ziyade aylaşıyordu. İşte nihayet bir prens te-

(1) *Ruva: Kiral.*

(2) *Emperör : imparator.*

(3) *Prens Etemel : Tanrısal prens.*

lâkki olunuyor, ismi teyit ediliyor, tasdik ediliyordu, o, efendisi hacının cami avlusundaki mermerler üzerinde öldüğü dakikadan beri tuhaf bir ruhiyet ile, dilenmek için elini uzattığı istanbul Türklerinden kendini çok yüksek görürdü. Dilenirken bile onlara hakaretle bakardı. Darülâceze'de, Da-rüşşafaka'da kendine, kendi kendine hususî bir ehemmiyet vermiş, muhitine bu vehmî (1) ehemmiyeti ibram etmişti.(2) Son derece mağrur, son derece kibirli idi. Kendisiyle konuşanlar, karşısında gayri ihtiyarî bir hürmet duyarlar, kendilerini gayet büyük bir adam huzurunda sanırlardı. Hiç bir muayyen fikri yoktu. Bugün pantürkist,(3) yarın politürkist...(4) döner dururdu. Edebiyat, ilim âleminde de -hiç bir eseri olmadığı halde-sırf gösteriş, sırf satış sayesinde kendini tanıtmıştı. Nazırları ziyaret eder, politika fırkalarının (5) hepsiyle müsavi derecede münasebette bürünür,

hepsine kendilerinden tarafa imiş hissini verirdi. Hem Yunan hükümetinin, hem Türkiye'nin pençesinden kolaylıkla kurtulan Kefalonyalı (6) Rum kasa hırsızları gibi iki pasaportu vardı. Rus sefarethanesi onu Rus tebaası tanır, bizim siyâsî düşünmek eziyetine katlanamayan zavallı nüfus memurlarımız ona "Osmanlı tâbiiyetini haiz müslim" diye nüfus kâğıdı verirler, yol tezkeresi doldururlardı, İstanbul'un Ruslar tarafından alınacağına iki kere iki dört eder

(1) *Ve'hmî* : Kuruntu ile ilgili olan.

(2) *îbram etmek* : Can sıkacak derecede ısrar etmek, zorlamak.

(3) *Pantürkist* : Osmanlı imparatorluğunun son yıllarında Türklük duygusunu savunanlara verilen ad.

(4) *Politürkist* : Her ırktan olanların Türklük duygusunda toplanabileceğine inanan kimse.

(5) *Fırka* : Parti.

(6) *Kefalonyalı* : Yunan Denzinde, Yunanistan'a ait Kefalonya adası halkından.

kadar kaniydi. Onun için Rus pasaportuna, Rus sefarethanесinin teveccühüne ehemmiyet verir, Türkiye nazırlarının kendine teklif ettiklerini söylediği mevkileri -muvakkat olduğu için- kabul etmek budalalığında bulunmazdı! Her sabah başka bir fikirle uyanır, öğleye kadar birkaç defa bu fikri değiştirir, fakat her gün, her dakika, her saniye yalnız "asaleti" hususunda sabit kalırdı. Bu asalet tamamıyla Efruz Beyi tanıyor, arkadaşlarının muhitine giriyordu, İstanbul'da bütün edebiyata intisap iddia eden kadınlarla, vezir torunları, paşa akrabaları, ne kadar "Biz asiliz efendim!" iddiasında bulunan hanımefendi varsa hepsiyle dosttu. Onları ziyaret eder! Siyâsî dedikodulardan, son iktisadî dalaverelerden gayet müstehziyane bahsederdi. Hâsılı tam bir salon adamıydı.

— Yirmi sekiz yaşındayım! derdi.

Ablak çehresi o kadar sakın, o kadar ciddî idi ki, yalan mı, samimî mi söylüyor anlaşılamazdı. Herkese her vakit, her fırsatta ailesinin, Kara Tanburin kökünün eskiliğini anlatır, iftihar ederdi.

Nermin Bey, asaleti kadar hakikati de severdi. Altın tabakasından çıkardığı bir sigarayı altın ağızlığına taktı. Altın kibritliğinden bir kibrit aldı, çaktı. Sigarasını tutuşturdu. Sonra altın kibritliği cebine koyan eliyle altın saatini çıkardı. Baktı.

— Dostlarım! Gecikmişiz, saat beş! dedi, fakat benim tarihî hikâyem yok. Hem ben prens olamam. Çünkü cedlerimden birisinin hükümdarlık ettiğini bilmiyorum.

— Bununla beraber asilsiniz.

— Şüphe yok. Fakat prens değilim. Belki bir marki, bir kont...

— Marki, marki...

— Evet, marki.

Nermin Bey :

— Pekâlâ, marki olabilirim. Cedlerim hep hükümdarların dizanterilerini iyi etmişlerdir. Dizanterinin sırrı tâ Lokman Hekimden beri bizim ailemizin malıdır. Sizin kadar asil değilsem de hepinizden zenginem.

Bu iddia biraz Efruz Beye dokundu :

— Hepimizden zengin olduğunuzu söylemek biraz ciddî değil... Vakıa ben çok iktisat yaparım. Fakat ne kadar iradım olduğunu biliyor musunuz?

— Hayır.

— O halde kendinizi hepimizden zengin addetmeniz muvafık değildir.

Kıvırcık saçlarının arasına koyu patalumba renginde parmaklarını sokmaya çalışan Azizüssü-cufüzzırtaf tasdik etti :

— Efruz Bey, ben sizin servetinizi biliyorum. Siz gizli milyonersiniz.

Efruz Bey bunun üzerine iratlarını, çiftliklerini saymaktan vazgeçti.

Azizüssü-cufa gayri ihtiyarî minnettarlığını göstermek ihtiyacını duydu :

— Azizim Prens Zırtaf, siz cidden asilsiniz! dedi, evet siz hâlis prenssiniz. Bize kendinizi tanıtınız. Fakat rica ederim mütevazı olmayınız.

Zırtaf'ın gözleri parladı. Bu, hakikatte kaşerlenmiş bir serseri, gayet mahir bir şantajcıydı. İttihad-ı İslâmı Arap imparatorluğu mefkurelerinin (1) ikisine de aynı miktarda malikti. Gördüğü oldukça iyi tahsile rağmen iptidâî bir zihniyetle dünyadaki insanları "İslam, hristiyan" diye iki basit kısma taksim eder, ne kadar islâm varsa hepsine Arap nazariyle bakardı. Ebülhüda'nın yetiştirmesi idi. Eskiden mabeyne nasıl girip çıkarsa,

(1) İttihad-ı islâm mefkuresi : islâm Birliği ülküsü.

şimdi de, Babiâliye, sadarete, teşkilâtı mahsuslara, cemiyeti hayriyelere, edebî kulüplere, siyasî mahfillere öyle girip çıkardı. Gayet şıktı.

Beyoğlu'nda birinci sınıf bir apartmanda yaşıyor; kumarda, sefahette harcettiği paraların membamı, kimse değil, hatta kendi bile bilmiyordu.

— Benim ailem, islâmiyet sayesinde Kureyşler(1) iktidarı elde ettiğinden beri siyasî mücahe-desinde devam eden minimini gizli bir kabilecik-tir. iddiası bütün Araplardan büyük bir imparatorluk teşkil, Afrika ile beraber Asya'yı, Çin, Hindistan, Türkistan, Silezya, Türkiye dahil olduğu halde tamamen Araplaştıracak tekrar Cebelütta-rık'ı geçmek İspanya'yı, Fransa'yı, Almanya'yı, Avusturya'yı, İtalya'yı, hâsılı bütün Avrupa'yı ezerek İngiltere ile Amerika'yı zaptetmektir. Ceddimiz Kays'üssücfüzzırtaf'tır.

Müzekki Bey, zihninde birden uyanan mazinin sem'i hatırasıyle :

— Zannedersen Zırtaf değil, Zırt... dedi.

— Hayır efendim, Zırtaf... Siz mektepte çocukların bana "Hacı Zırt" dediklerini hatırlıyor, ihtimal diğer münasebetler gibi bu mektep lakabını bozarak kendime aile ismi yaptım sanıyorsunuz. Hayır, yanılıyorsunuz. Benim ceddim Kaysüssücu-füzzırtaf'tır!.. Bu ismin bütün Araplar indinde meşhur bir hikâyesi vardır. Bu hikâye binlerce âşıkane şiire mevzu olmuş, hatta muallakata (2) bile telmih olunmuştur.

Efruz Bey :

— Rica ederim, şu şairane hikâyeyi anlatınız, dedi.

(1) Kureyş : Hz. Muhammed'in mensup olduğu Arap kabilesi.

(2) Muallakat : islâm öncesi Arap şairlerinin beğenilerek Kabe huvarına asılmış ünlü kasideleri.

— Peki anlatayım. Hicretten binlerce sene evvel ceddim Kaysüssücfüzzırtaf on buçuk yaşında bir çocuktı. Daha kimse onun büyük bir şeyh, büyük bir hükümdar, büyük bir cihangir olacağını bilmiyordu. Zayıftı, sıskaydı. Biraz, biraz değil, epeyce karnı şişti. Çenesinin altında bir davul gibi kabarıyordu. Bu esnada kabilesi, civardaki kabileler üzerine gazve yapmış, sayısız ganimetler yağma etmişti. Bu ganimetler vahada denk denk birbiri üstüne yığılmıştı. Ekserisi setrelerden, kumaşlardan ibaretti. Gece bütün kabile halkı uyurken ceddim uyumuyor, ileride yapacağı cihatları düşünerek yığının dibinde geziniyordu. O, böyle küçük mikyasta gazvelere tenezzül etmeyecek, şarkı, garbı birleştirecek, yani dünya durdukça arza hâkim olacaktı. Tam bu sırada dehşetli bir fırtına çıktı. Ganimet yığınları devrildi. Ceddim bunların altında kalıp ezilince karnındaki gazlar o kadar şiddetle intişar etti ki... Havan topu gibi patlayan bir şada ile bütün kabile halkı uyandı.

Ganimetlerin yanına koştular. Denkleri kaldırdılar; altından küçük kahraman Kays'ı çıkardılar. Zaman geçti. Bu Kays büyüyüp bütün Arabistan'a hâkim olunca bu vaka da kendi kadar şöhret kazandı. Arapça sücuf "secf" in cem'idir, setreler, örtüler demektir. İşte örtü, gömlek denkleri tazyikiyle ceddinin karnından çıkan bu şada "Sücutüzzırtaf" diye evvelâ kendine, sonra ailesine, ondan sonra beş yüz bin sene var ki, hanedanına alem olmuştur.

Efruz Bey :

— Oh, ne romantik menkıbe! dedi. Prens Eter-nel Kâmuran do Kara Tanburin şiirle de iştigal ettiği için bunu pek şairane buldu :

— Pek bedi bir levha... Düşününüz. Çölde bir vaha. Tüyleri dökülmüş kamış yelpazeler halinde sakın, nazenin duran hurma ağaçları... Saf, asude, dumansız, lekesiz, yıldızsız bir sema... Susuz bir kuyunun başında ince mugaylan (1) fidanları arasında kurulmuş çergeler...(2) Herkes uyuyor. Hurmalar, sema mugaylanlar; her şey, her şey uyuyor. Yalnız kahraman Kays uyanık! Ganimetlerin dibinde, birden çıkan rüzgârla denkler yıkılıyor. Müthiş bir şada, bütün bu sakın ufku dolduruyor: Zırrrrt... diye! Herkes uyanıyor, koşuyor, denklerin altından birkaç sene sonra tanıamıyla kürei arza hâkim olup Zuhâl, Utarit, Zühî e gibi küreleri de zapt için projeler yapan cihangiri çıkarıyorlar... Dünyada bundan nefis bir trajedi, bir destan, hatta bir opera mevzuu olamaz.

Vakanın şiiri, tabiatı, hepsini teshir ediyordu. Zırtafın tarihine bu hadise ile başlanmasını münasip buluyorlar. Oğuldan evlâda, evlâttan toruna uzayıp gelen bu büyük kahramanlık tarihinden bir destan, bir opera yapılıncâ besteleyecek bestekâra mukaddime olarak ne nefis, ne tabiî bir şada hazır olduğunu söylüyorlar, bu tabiî sestten ilâhî bir melodi çıkarmak için bir Verdi, bir Wagner, bir Beethoven doğmasını temenni ediyorlardı. Prens Azizüssücutüzzırtaf ceddinin daha birçok hikâyelerini anlattı. Artık hava kararıyordu. Nermin Bey :

— Asaletmeaplar! dedi, vakit geçti, artık dağılsak...

Fakat Efruz Bey kendi asaletini, kendi cedle-rini anlatamamıştı. Saat altıyı geçiyordu. Bu beş asil genç birbirlerinden ayrılamadılar. Hemen oracıkta, aceleyle "Asiller serkli" (3) namıyla bir kulüp tesisine karar verdiler. Oraya bütün asiller toplanacaklar, şarkta da, garpta da olduğu gibi asaletin hakkını arayacaklar, milletlerin idaresini elle-

(1) Mugaylan : Devedikeni.

(2) Çerge : Derme çatma çadır.

(3) *Serkl : Toplantı yeri.*

rine alacaklar, avamı -asillerin iddiasızlığından fırsat bularak- sıçradıkları yüksek mevkilerden indirecekler, lââyık oldukları kovuğa sokacaklardı. Ayrılırken ev sahibinin ellerini samimiyetle sıktılar.

— Yarın Perapalas'ta...(1) diyorlardı.

Orada bir odada toplanacaklar, nizamnamelerini, duhul şartlarını, unvan, derece meselelerini müzakere edeceklerdi. Ev sahibi tâ kapıya kadar misafirlerini teşyi ediyordu. Prens Zırtaf :

— Efruz Bey, sizinle bir dakika yalnız kalmak isterim, dedi.

— Emredersiniz prens... Emrini icraya hazırım, cevabını veren Efruz Bey, misafirlerinin arkasından kapıyı kapadıktan sonra Prens Zırtafla kapının sağındaki salona döndü.

— Buyurunuz efendim?..

Prens sıkılıyor, ellerini ovuşturuyordu. Gayrete geldi. İnce, parlak potinlerinin narin uçlarına bakarak :

— Portmone(2)mi düşürmüşüm! dedi.

Efruz Bey çok zengin olduğu için para meselelerine ehemmiyet vermeyi asalete mugayir görürdü :

— Ne zararı var efendim?

— Sizden yarın akşam vermek üzere küçük bir meblâğ isteyeceğim. Zırtaf, Efruz Beyin doğru bir mazeret uydurmasına meydan vermeden ilâve etti : — Bin lira., kadar bir şey!

(1) *Perapalas : istanbul'da Tepebaşı'nda ünlü bir otel.*

(2) *Portmone (Fransızca: Porte monnaie): Bozuk para çantası.*

... Bu, Efruz Bey için vakıa çok ehemmiyetsiz bir para idi. Lâkin aksi şeytan., şimdi vermek mümkün değildi. Çünkü mazeretini Efruz Bey saklamadı :

— Kasamın anahtarları annemdedir. İki hafta var ki nasırlarını kestirmek için profesör Verşinker'in yanına Viyana'ya gitti... Üç ay sonra gelecek... Burada olsaydı vallahi billahi, namusum, asaletim, üzerine tekrar tekrar yeminler ederim ki şu bin lirayı hemen size verirdim.

Prens Zırtaf teşekkür etti, sonra başını eğdi :

- Şimdi yüz lira verseniz?
- Aksi şeytan! dedi... O da yok.
- Bir lira lütfetseniz?

Efruz Bey, binden bire yıldırım gibi inen prenze dikkatli dikkatli baktı. Ne diyecekti. Fakat mazereti pek makbuldü :

- Bugün yanımda ne kadar bir lira varsa sizin gibi bir dostuma verdim. Elime ancak yarın para geçecek.

— Şimdi bir mecidiye olsun veremez misiniz? Kurtulamayacağını anlayan Efruz Bey parayı asil dostunun avucuna koyarak :

- işte bir çeyrek! Daha fazla veremediğim için beni affediniz, dedi, hayatta bazan öyle muna--sebetsiz, öyle aksi anlar oluyor ki...

Prens çeyreği cebine koydu. Teşekkür etti. Konuşarak para üzerine, aksi tesadüfler üzerine, zenginlik üzerine felsefeler yaparak Efruz Bey, misafirinin elini sıkıyor, veda ediyordu. Ansızın, arkada, mermer döşeme methalde dehşetli bir gürültü oldu. Çığ gibi yuvarlanan al yanaklı şişman, yuvarlak bir evlâtlık sanki birkaç kilometre ötede birisine söylüyormuş gibi nefes nefese, avazı çıktığı kadar :

Küçük bey! Küçük bey! diye haykırdı. "Anneniz beni görmeden gitmesin!" dedi. Size çarşıdan burnunun kıllarını çekmek için cımbız aldıracaktı!

Efruz Bey, Zırtafin arkasından kapıyı kapayınca annesinin yanına koştu. Burası beyaz dokuma sedirli, Uşak halısı döşenmiş, Şam perdeli, gayet alaturka bir oda idi. Duvarları hep âyet, hadis levhalarıyla örtülüydü. Eğer bir "Allah", bir de "Muhammed" levhası olsa mükemmel bir mescit sayılabilirdi.

— Anne! Niçin o münasebetsiz kızı misafirlerin yanına gönderiyorsun? diye karşısına dikilen hiddetli oğlunu bu sert Çerkeş hemen yatıştırdı. Acele ile o rast gelmişti. İşte onun için göndermişti... Münakaşadan ziyade iş yapmasını seven Efruz Bey lafı pek uzatmadı. Hemen evde yeni bir tensikata girişti. İki islâm, bir Rum hizmetçi kızla küçük evlâtlığı, dadısını çağırdı :

- Şimdiden sonra "Despina" dan başka hiçbiriniz bana lakırdı söylemeyeceksiniz! dedi.

Dadısı mahzun mahzun baktı :

- Küçük beyim! Niçin bize darıldın?
- Bak hâlâ "Küçük Bey" diyor.
- Ne diyeyim a beyciğim?

— İsmimi söylemeğe hacet yok. Yalnız unvanımı telâffuz edersin. Hiç bir şey anlamayan dadı, hanımefendisine, kızlara "ne diyor?" gibi baktı.

— Kaim kafalı Çerkeş! Laf anlamazsın ki... Efruz Bey tekrar hiddetlendi, köpürdü. Hepsine ayrı ayrı sordu :

— Benim unvanım ne? Sonra annesine döndü :

— Söyle anne, benim unvanım ne?

Hiç birisinden bir cevap alamayınca daha ziyade ateşlendi. Ana oğlunun, hizmetçiler efendilerinin unvanını bilmiyorlardı. Bu memleket batmasın da neresi batsın?.. Bu ne idraksizlik, bu ne ka-"balık, bu ne hayvanlıktı.

— Benim unvanım: Prens... Ben prensim! Beni artık prens diye çağıracak, medeniyete girmeye alışacaksınız. Hain vahşîler...

Hanımefendi yine oğlunu, geçen seneki gibi ismini değiştiriyor sandı :

— A oğlum, bari kendine bu sefer bir İslâm ismi taksan... dedi.

— Sus anne! Cahilliğini meydana vurma. Bu isim mi? Unvan.

— Her neyse... Bari İslâmca olsa.

— İslâmcası Han, amma böyle söylerseniz insanı Acem zannederler.

Hanımefendiyi yine bayılmaktan kurtarmağa çalışan dadı :

— Başüstüne, öyle deriz efendim. Artık hepimiz size "Prens Bey" deriz.

— "Prens" dedikten sonra "Bey" demeğe hacet yoktur.

Efruz Bey, Despina'ya döndü :

— Söyle beni nasıl çağıracaksın?

— "Müsyü lö Prens" diye.

— Yalnız o kadar mı?

— "Müsyü lö Prens zenapları" diye.

Efruz Bey memnun oldu. Annesi, Bolulu aşçı ile fingirdeyen bu kızı ay nihayeti savmak istiyordu. Fakat oğlunun tensikati niyetinin aksine çıktı. Despina'nın maaşına bir lira daha zammolundu.

Erkek misafir geldiği zaman Despina'dan başka kimse salona, kapının yanına uğramayacaktı.

Efruz Bey yarım saat içinde hizmetçilerin meselesini bitirdikten, küçük evlâtlığın misafir kargısında bağıra bağıra yalan söylediğine ceza olarak iki gün tavan arasında hapsine hükmettikten sonra yatak odasına çekildi. Yemek yemeğe gelmedi. Düşünmek istediği akşamlar yemeği hazfeder:

"Boş mide, dolu zihin, parlak fikir!" derdi. Koltuğuna uzandı. Hava tamamıyla kararmıştı. Gölgele, karanlıklar içinde düşünmeğe başladı. Evet, kendi bir prensti! Fakat hangi aileden? Bunu, hakikatte, ancak tarihler biliyordu. Halbuki Türklerin tarihi henüz yazılmamıştı. Annesi Osmanlı asaletine akıl erdirecek zihniyette değildi. Tabiî hiçbir şey bilmiyordu. Ama yalnız kendi... yalnız kendisi ailesini biliyor, ruhundaki derunî bir sadanın, bir tahaddüsün,(1) bir ilhamın ismini haber verdiği asil ailesini bütün tarihiyle, bütün ananatiyle(2) biliyordu. Babası ölmezden birkaç sene evvel Kastamonu vilâyeti defterdarlığında bulunmuştu, ihtimal bu adamı gizli bir "sevkitabiî" son günlerde ecdadının payitahtına çekmişti. Ecdadı ihtimal ki... Hayır, "ihtimal ki" değil, muhakkak surette "Kızıl Ahmet" illerdi.

— Prens Efruz do Kızıl... dedi.

"Ahmet" ismi âdi idi. Hazfetmek icap ediyordu.

Odanın yalnızlığı içinde ecdadının mazisini tahayyül etmeğe başladı, o cenkler, o saraylar, o atlar gözünün önüne geliyor, Kızıl Ahmetli bayrağının dalgalandığını, altından armaları, elmaslı tuğları görüyor gibi oluyordu.

Kalktı. Soyundu. Aç açına yatağına yattı.

(1) *Tahaddüs* : *Sezgi*.

(2) *Ananat* : *Gelenekler, rivayetler*.

Rüyasında Kastamonu'daki muhteşem şatosunun büyük salonunu gördü. Bu altın kanape, billur avizeli salonda asil dostlarına, av için kendini ziyarete gelen Prens Eternel do Kara Tanburin, Prens Sücufüzzırtaf, daha birçok Marki, Kont, Lord, Veliaht nevinden asillere ziyafet veriyordu. Şampanyalar içildi. Sofrasında şimdiye kadar haremelerin gölgeli kafesleri arkasında mahpus, meçhul kalan Şark Prensesleri de çırılçıplak hazır bulunuyorlardı.

Hele Prenses Zırtaf...

Efruz Bey tabiî asil bir şövalye serbestliği ile sofrada, kocasının, bütün davetlilerin önünde bu çırılçıplak güzel prensesin beline sarılıyor, şampanyalı dudaklarından öpüyordu. Fakat Prens Zırtaf kıskandı. Afrikalı bir maymun çevikliğiyle sofranın tâ ortasına atıldı. Efruz Beyin üzerine hücum etti. O anda bir kargaşalık koptu. Kadehler, sürahiler, avizeler devrildi; silâh, kılıç, kalkan, mızrak, tabanca, top; mitralyöz; bomba

sesleri işitildi. Karanlıkta salonun eski büyük kubbesi çöktü. Efruz Bey can havliyle gözünü açınca kendini yatağında dimdik buldu. Sabah olmuş, hızla kapıyı açan Despina sütlü kahvesini getirmişti.

— Buyurunuz Müsyü lö Prens zenapları... Müsyü lö Prens cenapları derhal yataktan fırladı. Tersine giyilmiş pijamasının hiç bir düğmesi iliklenmemişti. Hâlâ rüyasında kucakladığı Prens Zırtaf'ın aşkıyla ruhu, kalbi, sinirleri gergindi. Şakadan Despina'nın üzerine atıldı. Belinden yakaladı. Karyolanın içine attı. Sütlü kahve dökülmüş, fincanlar odanın ortasına yuvarlanmıştı.

— Ah Prens, Prens...

— Vire duyazaklar şimdi... Olazayız rezil...

Bu esnada sofadan geçen Hanımefendi fincanların şangırtısını duymuştu.

"Ne oluyor!" diye vurmadan, habersizce kapıyı itince öyle' müthiş bir çığlık kopardı ki... Herkes yukarı koştu. Manzara müthişti! Prens elinden kurtulan Despina, saç baş karmakarışık, tıpkı iffetine tecavüz olunmuş masum bir kız oğlan kız gibi hıçkıra hıçkıra, derin derin ağlıyor, yanmamak için hemen kazı çeviren Prens :

— İşte sütümü döken beceriksizi ben böyle döverini! diyordu.

Ama hanımefendi yutmadı. Bağırdı :

— Dışarıda ne haltı yersen ye... Burası bildiğin yer değil... Benim boynuzlarımı takmağa vaktim yok...

Despina'yı hemen kovdu.

Ana oğul işi azıttılar. Kavgaz azıcık daha dövüşe dönecekti. Hanımefendi her vakitki gibi bayıldı. Prens Efruz bu aralık çabucak giyinerek kendisini sokağa attı. Serin, rüzgârsız bir eylül günü, tatlı güneşiyle her tarafı parlatıyordu. Tek gözlüğünü taktı. Yürüdü. Yanından geçenleri görmüyordu. Harbiye'nin önünde bir arabaya atladı. Pe-rapalas'ın önünde indi. Prens Eternel do Kara Tanburin, Prens Zırtaf, Prens Müzekki. Marki Nermin otel kapısının karşısında, yaya kaldırımında ayakta durmuş, konuşuyorlardı. Onu görünce :

— İşte Efruz Bey, diye döndüler.

Efruz Bey asillere yakışmayan bu hitaptan müteessir oldu. Elini onlara uzatmadı. Dargın bir tavırla :

— Asaletmeaplar beni tanımıyorlar, dedi. Tanıyorlardı. Fakat ismini bilmiyorlardı. Prens

Zırtaf hemen intikal etti :

— Prens hazretleri dün bize ailelerinin ismini söylemedi.

— Hakkınız var. Unuttum.

— O halde şimdi lütfediniz.

— Prens Efruz do Kızıl...

Hepsi bu ismi tekrarladı. Prens elini sıktılar,

— Beni mi bekliyordunuz?

— Evet, evet...

— O halde niçin girmiyoruz?

— Marki Nermin Bey makul bir şey düşündü. Perapalas'ta içtimaimiz münasip değil.

— Niçin?

Marki cevap verdi :

— Çünkü bu otele âdi politikacılar da girebiliyor. Ondan başka iktisat serserileri de burada toplanıyor. Bizi bilâhare tanıyacak olan asiller ilk içtimaimizi burada yaptığımızı duyarlarsa protesto ederler.

Prens do Kızıl, arkadaşlarını evine, kendi salonuna davet edecekti. Ama henüz sabahki vaka aklında olduğundan teklife cesaret edemedi.

— İyi? Fakat nerede toplanacağız? dedi. Prens Eternel :

— Nerede olursa olsun, hususî bir yerde... Kendi evi pek uzakta, Fatih'te olduğu için dostlarını davet şerefinden mahrum kalacağına dair samimî, hakikî teessüfler izhar etti.

Prens Zırtaf :

— Benim apartmana buyurun! dedi.

Kabul ettiler. Yavaş yavaş Caddeikebir'e (1) doğru yürümeğe başladılar. Zırtaf yirmi senedir İstanbul'da umumhaneler, kumarhaneler işletmekle milyonerleşmeğe yüz tutmuş bir Rum'un geçen

(1) Caddeikebir : İstanbul'da, Beyoğlu'nda, bugün istiklâl caddesi denen caddenin eski adı.

sene yaptırdığı büyük "Megalo Idea" (2) apartmanında, ikinci kattaki dairede oturuyordu. Burası son derece muhteşem, son derece süslü idi. Kapısında beyaz fistanlı, Karadağ tabancalı iri, ince belli efzunlar duruyor, gelene geçene bir kral sarayı bekliyorlarmış gibi dehşetli dehşetli bakıyorlardı. Bu esatir kahramanlarının önünden geçerken Prens Efruz do Kızıl, asil kalbinin gururla titrediğini duydu. İşte arkadaşı prens, nasıl

ismiyle unvanına lâıyk bir ikametgâhta yaşıyordu. Geniş mermer merdivenleri çıktılar. Kapının düğmesine Prens Zırtaf bastı. Açılan kapıda kesik kır bıyıklı ihtiyarca bir uşak göründü. Sadece, yani âdeta kabaca :

— Oriste! dedi.

Prens Zırtaf, asıl arkadaşlarının hepsini kendi önünden geçirdi. Salonuna götürdü. İhtışama, mobilyelerin zenginliğine hepsi şaşıyordu. Duvarlarda kıymetli açık saçık resimler asılıydı. Köşelerdeki sehpalarda beyaz mermerden heykeller parlıyor, nefis vazoların içindeki taze çiçek kokularına, sanki ağır bir tütün kokusu karışıyordu. Ortadaki masa salona göre biraz büyüktü. Üzerinde ağır neftî çuhadan bir örtü vardı. Kumaş koltuklara oturdular.

Prens Zırtaf :

— Evimde ulvî bir vesile için toplandığımıza çok memnunum, dedi.

Bütün içtimalarımız için bütün apartmanım, uşaklarım, kendim emrinize tâ-biyim.

— Teşekkür ederiz.

— Ben size teşekkür etmeliyim. Çünkü ilk içtimai benim evimde yapmak şerefini., bana... müşerref olmaklık... Çünkü...

(2) *Megalo Idea : Yunan politikasında zaman zaman görülen yayılma fikrini anlatan söz.*

— Teşekkür ederiz.

— Bin teşekkür...

— Mersi.

— Asaletiniz...

Zırtaf, cümlesinin nihayetini getiremedi. Prens Eternel :

— Vakit nakittir.. diye söze başladı. Şimdi boş durmayalım.

Biliyorsunuz ki maksadımız pek âlidir. Kendi asaletimizle beraber köşede bucakta kalmış asaletleri de meydana çıkaracağız. Onlara evvelâ unvanlarını vereceğiz. Sonra haklarını aramağa, bulmağa çalışacağız.

— Haydi çalışmağa başlayalım.

— Evet.

— Haydi.

— Hemen...

Prens Eternel :

— Acelemiz teşekkürle şayandır. Fakat evvelâ bir reis intihap etmeliyiz ki müzakerelerimiz muntazam olsun.

— Evet.

— Evet.

— Rey-i hafi ile mi?

Marki Nermin :

— En iyisi kura ile, dedi, vakıa içimizde en asıl, en eski aileye mensup sizsiniz, azizim Prens Eternel, bu teklifimi kabul buyurursanız asaletinizden daha büyük bir tevazu fazileti göstermiş olacaksınız.

— Hay hay... Kabul ederim. Teşekkürler.. takdirler., hayretlerden sonra

Prens Zırtaf kâğıt kalem istemek için uşağını çağırdı. Bir elektrik düğmesine bastı. Hemen açılan kapıdan deminki alkolik ihtiyar uşağın girdiği görüldü. Elindeki iki üç deste açılmamış oyun kâğı-diyle, büyük bir fiş kutusunu, abanozdan bir para küreğini masanın üzerine bıraktı. Prens Zırtaf :

— Götür bunları, dedi, şimdi oynamayacağız, çabuk kâğıt kalem getir. Kumar âlâtını geri götüren uşak birkaç dakika sonra kâğıt kalem getirdi. Zırtaf; prenslerin, markinin isimlerini yazdı. Kâğıt parçalarını bir mendile koydular. Tam çekecekleri zaman dışarıda bir gürültü oldu. Efruz yan gözle ev sahibine baktı. Zırtaf sapsarı kesilmişti, ayağa kalktı :

— Ne var?

— Hiç...

— Bu gürültü...

— Uşak bir şey devirmiş olmalı...

— Fakat...

— Bu sesler...

Zırtaf'ın çıkmak için yürüdüğü kapı birdenbire açıldı. İki iri adam bir anda görüldü. Elllerinde rovelverler vardı :

— Ellerinizi yukarı kaldırın!

Prens Efruz do Kızıl'ın aklından bin bir ihtimal bir anda geçti. Acaba asalet teşkilâtı yapacaklarını haber alan demokratlar, hayatlarına karşı bir suikast mı tertip etmişlerdi? Zırtaf uçacakmış gibi zayıf kollarını havaya kaldırmıştı. Arkadaşları da şaşırılmışlar, onu taklit etmişlerdi. Efruz Bey soğukkanlılığını kaybetmiyordu. Fakat ah, keşke rovelveri yanında olsaydı... O da ekseriyete uydu. Pantolonunun cebinden çıkardığı ellerini, inanılmaz bir mabuda dua edecekmiş gibi istemeye istemeye yukarıya kaldırdı. Kendilerine kumanda edenlerin arkasında iki de polis duruyordu.

En öndeki memur, bu polisler üzerine aramak için emir verdi. Prens Efruz soğukkanlılığını bozmuyor, hiç sesini çıkarmıyordu. Evet, anlaşılıyordu ki işe hükümet de karışmış! Demokrat hükümet asilleri yakalamak, programlarını, filan eîde etmek istiyordu. Ama bir şey bulamayacaklardı.

Komiser olması icap eden memur : "Fiğleri, kâğıtları filan hep getiriniz" dedi. Anlaşıldığına göre işi kumar baskını halinde idare etmek istiyorlardı. Hay kurnazlar hay...

Sivil komiser, elleri havadaki Prens Zırtafa sordu :

— Aziz! Bu seni kaçınıcı yakalayışım?
mam

Ben "Bu Beyoğlu'nda sana kumar oynat-demedim mi?

— Biz burada kumar oynamıyorduk ki...

— Ya ne yapıyordunuz?

— Hiç...

— Onu sen babana yuttur. Beş gündür seni takip ediyoruz. Kumarcıları toplayıp toplayıp buraya getiriyorsun. Mihal'i de şimdi götüreceğim. Onunla ortak olmuşsunuz. Sizin işleteceğiniz kumarhane değil, batakhane...

— Vallahi komiser bey, burada şimdi kumar oynamıyorduk.

— Ya ne yapıyordunuz?

Zırtaf cevap vermiyordu. Prens Efruz'un ödü koptu. Ya hakikati söylerse... işte o vakit işleri yamandı, ihtilâlcilikle, inkılâpçılıkla itham olunacaklardı. Prens Efruz bunu çaktı. Gülümsüyordu.

— Söyle Aziz, ne yapıyordunuz?

— Konuşuyorduk.

— Ne konuşuyordunuz?

— Şuradan buradan...

— Bana yutturamazsın. Dün gece, evvelki gece, pazar sabahı hep buradan şuradan mı konuş-tunuzdu ?

— Hem Mihal'le ortak olmuşsun.

— Hâşâ...

— Bu apartmanı o tutmuş.

— Olabilir.

— Mademki ortak değilsin, sen burada ne arıyorsun ?

— Burada kira ile bir oda tutuyorum. Efruz gülümsüyordu. Cepleri arandığı halde

hâlâ hepsinin kolları yukarıdaydı. Kara Tanburin, Müzekki Civan hiddetten kıpkırmızı idiler. Prens Efruz ilk defa ağzını açtı :

— Memur efendi, affedersiniz, kollarımız ağrıdı. Müsaade ediniz de aşağı indirelim.

— İndiriniz, indiriniz.

Sonra; Prens Zırtaf saçmalayıp da sırlarını meydana vermesin diye işi kısaca kesti :

— Evet, komiser efendi. Biz burada kumar oynuyorduk.

Komiser hemen Zırtaf'a döndü :

— İşte arkadaşın itiraf ediyor.

— Yalan.

Siyasette yalan caizdi. Efruz Bey bu iftirayı hakaret telâkki etmedi. Tekrar :

— Yalan değil! dedi.

Komiser biraz tereddüt ediyordu :

— Hepinizin üzerinden beş lira çıkmadı. Paralar nerede?

Para lafı Efruz'un kibrine dokundu. Sert bir cevap verdi :

— Biz üzerimizde para taşımaya tenezzül etmeyiz.

— Vay beyim vay! Y;a ne yaparsınız?

— Paralarımız bankada durur.

— Ha işte, ben de o bankayı soruyorum.

— Size söylemeğe bir mecburiyetim yok.

— Karakolda bülbül gibi söylersin.

Sonra komiser. Mihal diye adını bildiği uşağı sıkıştırıyor, paraları nereye sakladığını soruyordu.

Efruz Bey asıl tahkikatı kumar meselesine çevirebildiği için memnundu.

Hiç mukavemet etmedi. Karakola gitti. Bir gece yattı. Ertesi gün kefaletle tahliye olundu. Uzun müddet asil arkadaşlarına rast gelmedi. Böyle

asırlarca asaletle ehemmiyet vermemiş bir muhitte resmî asalet iddiasına kalkmak hakikaten oldukça tehlikeli bir şeydi. Gazetelerde "Prans Uzun Hasan" in nasıl kartı teşhir edilerek maskaraya çevrildiğini hatırladı. Aziz

Zırtaf'ın Beyoğlu'nda meşhur sabıkalı bir kumar kılavuzu olduğunu bir türlü öğrenemedi. Altı ay hapse mahkûm edildiğini işittiği zaman :

— Zavallı Prens! dedi, asaletin kurbanı oldu! Sırrımızı hükümete

veimemek için yalancılıktan kumarcılığı kabul etti. Haysiyetini kaybetti; ama, denklerin altında kalan büyük ceddi Kaysüzzırtaf'ın "azametli ruhu"

şüphesiz yine ruhunda yaşıyor.

Politika, asalet teşebbüsleri cılk çıktıktan sonra Efruz Bey için yapılacak yalnız bir şey kalıyordu: Milliyetperverlik! O, öyle bir köşede oturacak, şöhretten, şandan uzak yaşayabilecek bir tip değildi. Hareket, inkılâp, gürültü, harıltı adamıydı. Koştı. Gitti. Bucağa yazıldı. Oranın geceli gündüzlü bir müdavimi oldu. Artık evine pek geç vakit gelir, güneş doğmadan kendini sokağa, yani Bucağa atardı!..
Vakit gazetesi, 1.7.1926 - 10.7.1926

BİLGİ BUCAĞINDA

Ama epey zamandan beri Efruz Bey hiç bir tarafta görünmüyordu. Bucakta verdiği son konferansları hatırlayanlar onu Kâşgar'a gitmiş sanıyorlardı.

Ah hakikaten onlar ne konferanslardı! Bu meşhur konferanslar sayesinde değil miydi ki istanbul'da yeni bir âlem doğdu. Yüz bin "Arnavut-köy akıntısı" kuvvetinde şedit bir cereyan başladı. Herkes anladı ki biz, yani istanbul, biz Türkiye ahalisi, Türk değilmışız!.. Bucağın salonu hıncahınc doluyordu. Efruz Beyin şaşaası içinde Capakçurlu, Manayof gibi en büyük, en dâhi Bucaklıların namı söndü. Türklerin millî büyük şairleri Emin Beyle,(1) gayri millî "Dâhi-yi Azimüşşan"(2)ları Abdülhak Hâmid'in resimleri indirildi. Yerlerine Efruz Beyin, yollar kapalı olduğundan henüz gidemediği Petersburg etnografya müzelerindeki derin derin tetebbüleri neticesinde bulduğu hayır, bulduğu değil, keşfettiği millî Türk kıyafetiyle çıkarılmış-resimleri asıldı. Bu resimler tabîî büyüklükte idi. Bucağın reisi bunlara göre Efruz Beyin bir de heykelini yaptırmak istemiş, fakat o vakit Efruz Bey razı olmamıştı.

(1) *Millî Edebiyat şairlerinden Mehmet Emin (Yurdakul).*

(2) *Şair Abdülhak Hâmit sağlığında "ünü büyük dâhi" anlamındaki bu unvanla anılırdı.*

Her ne kadar Türkçülük mahfeline yeni girmişse de korkunç mucit zekâsı sayesinde yine onların siyasetini çakmıştı. Biraz akıllı, biraz istikbali parlak bir adam gördüler mi içlerinden "İşte bir rakip!.." derler, hemen onun fotoğrafını büyül-, terek salonun duvarına asarlardı. Sanırlardı ki fotoğrafı asılan Bucakçı artık en büyük mevkii ihraz ettiğine inanacak! Enayiler buna kanardı. Fakat Efruz Bey... Efruz Bey gibi bir dâhi budala

mıydı? Resmi asıldıktan sonra da konferanslarına devam etti. Bucağın gayet nazik reisi :

— Biraz fasıla versek, azizim korkuyorum ki Bucaklılar derslerinizden bıkacak, dedikçe o başını sallar, gülümserdi. Hangi Bucaklı onun derslerinden bıkacaktı? Her cümlesinden sonra daima bir alkış tufanı koparanlar mı? Kıvrıkcık kirpikli iri siyah gözlerini kırıştırarak monoklünü düzelterek tekrar gülümser :

— He, he aziz reisim, derdi, işi tabiata bırakınız; maksat onlara bir şey öğretmektir. Benden çalışmak! Bıkarlarsa bıksınlar. Dünyada zaten neden bıkılmaz? Bonboncunun çırağı birbiri üstüne iki bonbon yiyebilir mi? Fakat işi tabiata bırakalım. Ben derslerimden vazgeçmem. İsteyen gelsin, •dinlesin, istemeyene tün aydın.."

Bu lafları söylerken içinden de derdi ki: "Ah Tıain reis! Beni bilmiyor mu sanıyorsun? Bütün Bucaklıların bana taptıklarını anlıyorsun. İhtimal gelecek intihapta beni reis yapacaklar. Sen iyot gi-"bi açıkta kalacaksın. İstiyorsun ki şimdiden beni biraz unutsunlar."

Resmi duvara asıldıktan sonra artık reis onu dolaylıkla Bucaktan uzaklaştıramazdı.

Artık her sabah erkenden damlıyor, öğle yemeğini bile Bucakta yiyor, akşama kadar çay içiyor, konuşuyor, kendi ilmine, fiiline, matumatına dair propaganda yapıyordu. Onun bütün hayatını Bucakta geçirdiğini hizmetçilerden öğrenen reis, şaşar :

— Fakat azizim, konferanslarınızı ne vakit hazırlıyorsunuz? diye sorardı.

— Geceleri!

— Hangi gecelerden bahsediyorsunuz?

— Her geceden.

— Fakat azizim, her gece, gece yarısına kadar burada konferans veriyorsunuz.

— Gecelerin, yarısından sabaha kadar sürea kısımda.

Reis bütün bütün şaşardı :

— Öyle ise ne vakit uyuyorsunuz?

— Ne uykusu?

— Bayağı uyku, gece uykusu...

— Aziz reisim, sen beni bir gümrük hamalı sanıyorsun. Ben dimağıyle yaşayan bir adamım. Ben geceleri hiç uyumam.

Reisin şaşması değişir, gözlerinin beyazı büyür, ağzı açık kalırdı :

— Aman yarabbi bu nasıl olur? Hiç uyumamak, bu nasıl olur?

— Pek tabiî. Yalnız gündüzleri on dakika kadar uyurum.

— Her sabah erkenden Bucağa geliyorsunuz. Akşama kadar bir dakika uyuduğunuzu gören yok.

— Tabiî böyle uyanık bir mahfelde uyuyamam. Evet tramvaya bindiğim zaman Taksim'den geçerken dalarım. Galatasaray'da bilet kontrolcüsü uyandırır. Köprüye kadar tekrar dalarım. İşte benim uyukum! Halbuki konferans hazırlamaya onun hiç ihtiyacı yoktu. O cahil miydi? Kitabı açıp okuyup söyleyenler pek cahillerdi. Kitaptan okuyup söyledikten sonra konferansçılığın ne ehemmiyeti kalırdı? Kitaptaki olan şey zaten söylenmiş demektir, isteyen alıp okur, yahut her kim isterse bu kitabı verir, okutturur, dinlerdi. Marifet, okumadan söylemekti. Fakat Bucakta bu hakikati bilen olmadığı için, Efruz Bey hep çok okuyor, derin derin tetebbu ediyor gibi gözükür, kataloglardan ezberlediği filozof, âlim namlarını sık sık tekrarlayarak daima "asıl kendine ait fikirler" söylerdi. Meselâ bir meseleyi izaha başladı mı evvelâ derdi ki: "Efendiler, işiteceğiniz ders asla benim fikrim değildir, Dün gece tamamıyla okuduğum kitapları şimdi size sayacağım. Mehaşım bu kitaplardır. Ben yalnız bu fikirleri terkip ettim. Zaten bir âlimin vazifesi de yalnız budur." Sonra en aşağı yirmi kitap ismi sayardı. Bucaklıların ona o kadar itimatları vardı ki içlerinden hiç biri, bir gece içinde tanesi en aşağı üçer yüzer sayfalık yirmi kitabın, yani altı bin sayfanın okunamayacağına akıl erdiremezdi. Efruz Beyin kütüphanesinde kataloglar hemen hemen büyük iki raf işgal ederdi. Her gece yatmadan evvel bu kataloglardan birkaçını açar, tetebbu ettiği müelliflerin, eserlerinin ismini yazar, diğer defa yine bu müelliflerden bahsetmemek için katalogdan isimlerini iyice silerdi. Hatta bazan yevmî gazetelerde kendine reklâm yaparken: "Ben şimdiye kadar dört yüz bin müteceviz tarih kitabı okudum, ilâh..." diye istemeye istemeye, her vakit iddia ettiği tevazuuna rağmen, kendinden başka Türkiye'de âlim bulunmadığını söylemeğe mecbur olurdu. Ah, fakat kıskançlık... İşte insanlığın en kötü bir kusuru... her âlim gibi onu da kıskanmağa başlamışlardı. Kıskananların başı, birincisi, reis, aynı zamanda Bucağa reis oldu. Onun derslerine mani olmak için mütemadiyen planlar kuruyor, sanki bir darülfünun, bir lise imiş gibi Bucakta da yaz tatilini kabul ettirmeye çalışıyordu.

97

— Yaz tatili ne demek? diye Efruz Bey hemen itiraz etmiş; dört gece sıra ile yaz tatilinin fenalığına, lüzumsuzluğuna, dine mugayir olduğuna dair serbest dersler yermişti, beşinci gece birçok âyet, hadis, Arapça cümleler

okuyor, derin derin tefsirler yapıyordu. Meselâ: "Utlub-ül ilme velev bis-sîn" diyordu.

— Evet, bu ne demektir? "İlim, Cinde bile olsa gidip bulunuz, isteyiniz, öğreniniz." değil mi? Pekâlâ Çin'e gitmek için iki yol vardır. On sene evvel okuduğum otuz bin sayfalık kocaman ve "siyah kaplı bir coğrafya kitabında bu yollara ait pek mühim malumat edindim. Biri istanbul, Erzurum, Tahran, Kaşgar, Tibet, Mançuri yolu! Diğeri istanbul, Marsilya, Cebelüttarik, Liberya, Ümit Burnu, Madagaskar, Zengibar, Avusturalya, Filipin, For-moza, Şangay yolu. Laf arasında unutmayayım, size fazla malumat olmak üzere söyleyeyim; Filipin'de pek derin fıkıh, ilahiyat âlimleri bulunduğunu müsteşrikler müttefikan beyan ederler. Bahsimize gelelim: Bu yollar ancak yazın işler. Kışın fırtınalar, tayfunlar münasebetiyle seyahat mümkün değildir. Halbuki biz yaz tatilini kabul edersek zımnen Çin'e gitmek imkânını da kaldıracağız. O halde ne olacak? "İlim Çin'de olursa, yaz tatili münasebetiyle gidip onu aramayınız. Bulmayınız. Cahil kalınız!" değil mi? Düşününüz efendiler, bu ne müthiş bir küfürdür. Bundan başka...

Bucaklıların alkış tufanından salonun havası sarsılıyor, elektrik lambaları titriyor, duvarda meşhur dâhilerin resimleri sallanıyordu :

— Lanet olsun yaz tatiline! Lanet...

Reis, Efruz Beyin galebesinden sapsarı kesilmişti. Bu Türklerin Çiçeron'u idi. En tabîî bir fikri küçük bir ima ile, dâhiyane bir mantık ile silip süpürüyor, en basit hakları korkunç cinayetler gibi gösteriyordu. Efruz Bey monoklünü çıkarmış, önüne bakıyor, alkışın nihayetini bekliyordu. Fakat bu alkış durmadı. Aynı zamanda müthişş bir hatip olan reisin sesi işitildi :

- Muhterem arkadaşlarım, efendilerim. Burada biz pek ziyade hissiyatımıza tâbi oluyoruz. Parlak sözlere kapılıyoruz. Halbuki hakikat parlak sözler değildir. Mantıktır, muhakemedir. Efruz Bey :

— Sözümü kesmeyin Reis Bey, diye haykırdı. Ben bitireyim, sonra kürsüye çıkınız. Burası hürriyet ve serbesti Bucağıdır. Burada herkes söz söyleyebilir. Yalnız mantıktan, hakikatten ayrılmamak lâzımdır. Kimse kimsenin sözünü kesemez. Burası sizin eviniz, yahut mektebiniz değildir. Siz reissiniz, yalnız o kadar...

Reis bu feveran karşısında korkup susuverince Efruz Bey yine ilmi itirazına devam etti :

— Reis Bey diyor ki: "Parlak sözlere kapılıyoruz. Hakikat parlak sözler değildir." Ben de bunu tasdik ederim. Fakat benim sözlerim asla parlak

değildir. Benim sözlerim kurudur. Mantıkîdir, ilmîdir, fennîdir; fakat asla parlak değildir. Onun için safsata ile susturulamam. Beni mantıkla, ilimle cerh etmeli. Evet ne diyordum?..

Bucaklılar Efruz Beye mevzuunu hatırlattılar:

— Lanet olası yaz tatilinden bahsediyordunuz.

— Ha... Evet, yaz tatili..- Tabî siz hepiniz talebe genç olmak itibariyle benden iyi biliyorsunuz ki "Utlub-ül ilime min el lâhdi ilel mehd" değil mi?

— Evet, evet.....

— Şüphesiz.

— Yaşayın. Yaşayın...

— Sükûnet ister! Hissiyatınızı nidalarla dışarı vurmayın! Bu, hayvanlara mahsus bir zihniyettir.

Sakin olun. Evet bunun manası "Daima mezardan beşiğe kadar ilmi isteyiniz" demektir. Eğer yaz tatili meşru olsa "yaz tatilleri müstesna olmak üzere mezardan beşiğe kadar ilmi isteyiniz" demek icap ederdi. Sobanın yanında oturan Reis Bey birdenbire hiddetlendi; ayağa kalktı. Herkes deli oldu sandı. Hızla kürsüye doğru koştu. Bucaklıları eziyor, bazan kendi yere yuvarlanıyor, kalkınca sıçrayarak omuzlarından aşarak Efruz Beye atılıyordu. Bir suikaste maruz kaldım zanneden Efruz Bey hemen eğilmiş kürsünün içine saklanmıştı. Reis boş kalan kürsüye fırladı. Ağzını açtı. Artık Efruz Bey görünmüyordu.

— Efendiler, kardeşler, muazzez Bucaklılar, şarlatanlık oluyor, bir şarlatan, evet Bucaklılar bir şarlatan tâ Turfan tepelerinden kopan Altayî bir çığ gibi bizim üzerimize çökmüş, bizi aldatıyor. Bucaklılar, bizi aldatıyor.

Kürsünün içinden, derin derin "Haşa! Haşa! Haşa!" sesleri geliyordu. Reis devam etti :

— Evet aldanıyoruz, Bucaklılar, aldanıyoruz. Meselâ bu şarlatan "Utlub-ül ilme min el mehdi ilel lâhd" diyecek yerde "Minel lâhdi, ilel mehd" diyor. Bu haşa huzurunuzdan uzun kulaklı bir mahlûka yakışacak derecede ağır bir hitaptır. Bundaki mana farkını anlıyor musunuz?

Bucaklıların en ön sıralarda oturan en ateşlileri :

— Hayır, anlamıyoruz. Biz Arap mıyız? diye mukabelede bulundular.

— Vakıa değilsiniz. Anlamak vazifeniz değildir. Fakat ders vermek iddiasını güden bir âlim bunu bilmelidir. Bu şarlatan evvelâ bunu yanlış söyledi. Hiç olur mu efendim, "mezardan beşiğe kadar?..." Hayır, "Beşikten mezara kadar..." olacak. Yani "insan doğduğu zamandan öleceği

âna kadar" demektir. Bizi hemen iki seneden beri aldatan bu şarlatanı nihayet işte böyle cürmü meşhut halinde yakaladım. Arapça bilmiyor. Sonra "mezardan beşiğe kadar" yani "ölümden doğmaya kadar" diyecek derecede mantıksız bir cahil..

Bütün salon bu "cürmü meşhut" karşısında sessiz kaldı. İki senedir tapındıkları mabutları işte böyle kazara devriliyordu. Bucağın bu anda ruhuna, hissiyatına ancak Frenklerin "muvman kritik" (1) dedikleri terkibi tercüman olabilirdi. Reisın gözleri parlıyordu, işte nihayet hasmını yere sermişti. Fakat.

Fakat yere serdim sandığı hasmı yavaş yavaş bacaklarının arasından yükseldi. Kafasını meydana çıkardı. Bir eliyle reisin omuzunu tuttu. Diğer elini Bucaklılara uzattı :

— Hiç biriniz kımıldamayın. Ey reis, sen de kımıldama. Artık sen manen öldün.. Çünkü cehaletin fena halde meydana çıktı. Ey Bucaklılar, iki dakika beni dinler misiniz? Bunu vadediyor musunuz?

Reis omuzundaki Efruz Beyin eline şiddetle vurdu :

— Hâlâ şarlatanlık, hâlâ şarlatanlık.

— Şarlatan sensin!. —Sensin.

—Sensin. —Sensin.

— Artık bu kürsüde laf söylemeye senin hakkın yoktur.

— Senin hakkın yoktur.

(1) *Muvman kritik* (Fransızca: *Mcmvement critique*): Eleştiri hareketi.

Efruz Beyle reis birbirlerinin boğazlarına sarıldılar. Bucaklıların kürsüye çıkmaları "dahilî nizamname" ile menolunduğu için gidip ayıramıyorlardı.

— Bu, beni tahkir!

— Asıl beni tahkir!

— Düello...

— Tenezzül etmem..

Bucağın kahvecisi reisi kurtarmak için hemen arkadan fırladı. "İki çay parasını inkâr etti" diye Efruz Bey'e zaten garezi vardı. Kürsüye koştu. Efruz Beyi boğazından yakaladı, yere indirdi. Yere inen Efruz Bey hâlâ metanetini muhafaza ediyordu. Avazı çıktığı kadar :

— Hak, hakikat boğuluyor, ey Bucaklılar. Bana müsaade ediniz. Çıkayım haklı olduğumu söyleyeyim. Eğer reis haksızlığına emin değilse buna mani olmasın. Ben söyleyeyim, o da söylesin. Siz hükmediniz. Siz hakem olunuz, burası Engizisyon olmasın. Viktor Hugo hazretlerinin dediği gibi "Müsademe-i hakikat barika-i efkârdan doğar."

Salonda büyük bir gürültü koptu. Ekseriyet Efruz Beye taraftardı. Zaten reisten bıkmışlardı. Bu adam her şeye karışıyor, kendisinden başka söz söyleyene meydan vermiyor, konferansları kesiyor, her şeyi piç ediyordu. Daima fikri "Hep ben hâkim olayım" idi. Hem demek onun maksadı orada, köşede, büyük beyaz sobanın dibinde sakın sakın oturup konferans dinlemek, istifade etmek değilmiş. Pusuda imiş! Efruz Beyin küçük bir hatasını yakalar yakalamaz aç kurt gibi atıldı. Evet, ekseriyet Efruz Beye taraftardı. Çünkü Bucağın daimî misafiri olan Rusyalı talebe Efruz Beye "Bizgim Tolstoygumuz!" derlerdi. Efruz Bey gündüz fikirlerini propaganda ederken onlara: "Asıl Türkler sizsiniz. Türkiye Türkleri Türk değildir. Dejenere dirler. Biz medeniyeti sizden alacağız. Hepimiz Tatar olacağız. Kazgan'da, Orenburg'da çıkan âlimlerin bir tanesini Türkiye yetiştirebilmiş mi? Hatta Rusların terakkisi bile sizin yüzünüzdendir." derdi. Sonra bu ilim fikrine gayet amelî bir proje de ilâve ederdi :

"Ben Bucağa reis olursam evvelâ burasını resmî bir akademi gibi hükümete kabul ettiririm. Sonra size yalnız oda, yatak değil, günde dokuz defa da yemek verdiririm. Hepinizi millî akademiye maaşlı tabîî âza yaparım." İşte böyle propagandalarla Bucağın Tatar kısmını, şimal kuvvetini kendine temin eden Efruz Bey öyle, şüphesiz bir cahilliği meydana çıktı diye kürsüden vazgeçemezdi. Bağırdı, çağırdı. Salonda belki cinayetler olacaktı. Nihayet reisle Efruz Bey ayrı ayrı dinlenilmek şartıyla musalâha yapıldı. Herkes yerine oturdu. Efruz Bey :

— Evvelâ ben söyleyeceğim, sıra bendedir, diyerek kahvecinin darbesiyle beş dakika evvel yuvarlandığı kürsüye tekrar muzafferane çıktı :

— Dinleyiniz, dikkatle dinleyiniz. Eğer ben şarlatan isem beni bir daha bu Bucağa koymayınız. Fakat reis şarlatan ise... ben ondan bir şey istemiyorum. Yalnız onun şarlatanlığını, bana haksız hücum ettiğini ispat edersem bana tarziye verir mi?

Reis hakkından emin olanlara has bir tereddütsüzlükle :

— Veririm, veririm, ispat et bakalım, diye haykırdı.

Bütün salonun üzerinde ne kesif bir "ezmine-i tenkidiye" (1) havası dalgalandı. Herkes merak ediyordu. Bu kadar sarıh bir hatadan Efruz Bey nasıl yakayı sıyracaktı?

— Dinleyiniz, dikkatle dinleyiniz. Benim için

(1) *Ezmine-i tenkidiye : Eleştiri çağları.*

reis "Arapça bilmiyor" diyor. Bunu reddederim. Vakıa bir Türk için bu bir kusur değildir. Fakat ben mükemmel Arapça biliyorum. Araplar benim kadar Arapça bilmezler.

Reis kendini tutamadı, güldü :

— Bu nasıl olur?

— Bayağı olur. Çünkü Araplar benim gibi İbranîce bilmezler. Ben İbranîce de bilirim. Sair lisanların hepsini bilirim.

Reis yine kendini tutamadı :

— Ne malum?

— İsteyen imtihan edebilir. Benim bu lisanları bildiğim her ne kadar Türkiye'de meçhul ise de Avrupa'da öyle değildir. Herkes beni tanır. Hatta Max Nordau(1) müşküllerini hal için bana mektup yazar. Yarın onun İbranîce mektuplarını getirir hepinize gösteririm.

(1) *Max Nordau : Alman fizikçisi ve yazarı, Siyonist.*

Ne ise sadede gelelim. Evet ven Arapça pek iyi bilirim. Söylediğim sözü de biliyorum. "Min-el lâhdi ilel mehd" dedim, yani "mezardan beşiğe kadar." Bu sözde reis bir yanlış var zannetti. Sonra inkâr etmemesi için tekrar bunu kendisine soracağım, cevabını hepinizin huzurunda tekrar aldıktan sonra benim doğru söylediğimi, onun bu sözümü anlayamayacak kadar cahil olduğunu ispat edeceğim. İşte reis bey, size soruyorum. "Min-el lâhdi ilel mehd" yanlış mı?

— Evet yanlış.

— Sonra pişman olacaksınız. Buna emin misiniz ?

— Herkes gibi eminim.

— Pekâlâ! Bucaklılar. Ey Darülfünunun sıralarında dirseklerini çürüten, geceleri dağ gibi büyük kitaplar üzerinde gözlerinin nurlarını solduran gençler! Size hitap ediyorum. Çünkü reis söyleyeceklerimi anlamaz. İşittiğime göre hiç mektep görmemiştir. Mantıkta bir "tahlil, terkip" vardır. Biliyor musunuz?

Bucaklıların zaten bundan başka bildikleri şey yoktu: bağıştılar :

— Biliriz.

— Bir de "istidlal, istikra" vardır. Biliyor musunuz?

— Biliyoruz.

Reis aptallaşıyordu. Çünkü o, vaktiyle mantığı inkâr etmiş olan bir nesle mensuptu. Mantık, hep laf, hep boş sözdü.

Cevabına güzel bir zemin hazırlamak için -mutadî veçhile- yanında duran genç bir Robert Kolejli'ye yavaşça sordu :

— Bu "istidlal, istikra" ne demek?

— Galiba "gitmek, dönmek" olacak. Efruz Bey yumruğunu kürsüye vurdu :

— Pekâlâ... İstidlal mebdeden neticeye doğru yürümektir. Bu, riyaziyata mahsustur. Riyazi meselelerde bir mebdeden kalkarız, derece derece neticeye ineriz. Fakat tabiî ilimlerde iş değişir. Tabiat sahasında usul "istikra" ya istinat eder. İstikra neticeden "mebde" e çıkmak demektir.

Anlıyor musunuz?

— Anlıyoruz.

— Anlıyoruz.

— Su gibi anlıyoruz.

— Pekâlâ; gürültü yok! İçtimaî hadiselerin ilmine "içtimaiyat" derler. Bu ilim, tabiî ilimlerden sayılır. Demek bunda usul, istikra, yani "netice"-den "mebde" e doğru çıkmaktır. Ben zaten bahsediyordum. Yaz tatilinden! değil mi? O halde bu riyazî bir hadise değildir. Ya nedir? Şüphesiz içtimaî, yani tabiî bir hadise! Pekâlâ demek ki içtimaî ve tabiî bir usulü takip etmekliğim icap ediyordu. Eğer "beşikten mezara kadar" demiş olsam "mebdeden neticeye doğru" yürümüş olacaktım. Sözüm büsbütün cahilane olmazsa da tam ilmî bir mahiyeti, haiz bulunmazdı. Çünkü ben riyaziyattan bahsetmiyordum. Onun için "mezardan beşiğe kadar" dedim. Yani neticeden mebdee doğru yürüdüm. Reis Bey cahil olduğundan bunu anlamadı. Fakat ben onun cahilliğini affederim. Çünkü bu hal pek tabiî, pek içtimaî bir hadisedir. İnsan ne kadar tabiî kalırsa o derece cahildir. Bizde ne kadar tabiîlik varsa hepsi cahillikten gelir.

Bucakta ıstılahların büyük bir icazı vardı. Evvel zamanda nasıl âyet, hadis olmayan bir Arapça cümle müthiş bir kuvveti haiz ise bugün de -hatta hiç tarifine ihtiyaç gösterilmeyen- rastgele bir ıstılah aynı korkunç, müthiş kuvveti haizdi. Kalbur samanda iken âyet, hadis: olmayan bayağı Arapça bir cümlecik ile koca bir padişah bir imparator nasıl kesilirse bugün de hakikatte manası olmayan atmasyon bir ıstılah ile en mufasssal mesele

halledilir, en meşhur bir adamın cehaletine hükmedilir. Yani manen kafası kesilirdi. Efruz Bey işte bu ıstılah cellâtlarından biriydi, münakaşaya girişti mi ıstılahlar atmaya başlar, bu atılan şeylerin karşısında kırk ikilik güller gibi hiç bir mantık, malumat blokhavzı dayanamazdı. Reis de artık söyleyeceğini bütün bütün şaşırmıştı. Ne cevap verecekti? Yapılan "ilmî istikra" imiş! Ellerini ovuşturmaya başladı. "Evet Ocaklılar, evet kardeşler... muazzez refiklerim." Yutkunuyor, fakat arkası gelmiyordu. Göğsünü hemen otuz santimetre daha kabartan Efruz Bey tekrar kürsüye vurdu :

— Ey Reis Bey tarziye ver bakalım.

Derin bir sükût! Bütün gözler kürsüden Reis Beye, Reis Beyden kürsüye... Hiç ses, şada yok. Mağlûbiyet müthiş! Ezici! Anı....

— Ey Reis Bey, tarziye ver bakalım.

Bucaklılar arasında tehditkâr bir fısıltı... "Ne demek! Vermeli, vermeli ya... Bu haysiyet meselesi.."

Efruz Bey, Reisin feci haline dayanamadı. Gayet âlicenaptı. Bu âlicenaplığı istanbullular tarafından maskara edilen o hakikî asaletinden ileri geliyordu. Bir anda ecdadı, Kızıl Hanlar gözünün önünden geçti. Büyük babası Tanrı kendinden daha küçük ilâhları, oganları affetmez miydi?

— Ma'raz-i hacette sükût ikrardan gelir, diye haykırdı. Reis Bey sizi tarziye vermiş addediyorum. Sıkılmayınız, bir daha bir âlime itiraza kalkmayınız.

— Teşekkür ederim.

— Estağfurullah.

Yine bir alkış tufanı koptu. O gün celseye böyle nihayet verildi. Bucak yaz tatilini reddetti. Temmuz, haziran aylarında da içtimalar olacaktı. Reis Bey bu kahkarî hezimetinden sonra Efruz Bey tehlikesini anlamıştı. Efruz Bey, duvara resmi asılmakla iktifa edecek bir tip değildi, işte o vakit onun heykelini yaptırmak emeline düştü. Bu heykel eski çini taşlarının dökülmesinden hâsıl olma bir sima ile yapılacaktı. Enliliği, boyu Türklerin mukaddes âdetlerine müsavi olacaktı; eni beş, boyu dokuz metre.. Bunu işittiği zaman Efruz Beyin monoklü tam on dört büyük adım, yani beş ile, dokuz metre ileriye fırladı.

— Ne?

— Bu, en büyük şan, en büyük şeref! deniliyordu.

— Ne?

Efruz Bey budala mıydı? Başını salladı. Alkışçıların yerden alıp kendine verdikleri monoklünü gözüne iyice yerleştirdi.

— Yaşayan adamın heykeli yapılmaz! diye haykırdı.

O aptal mıydı? Kurnaz reis onu sağken taş haline getirecek, donduracaktı. Ürktü, manevî, sebepsiz bir korku, soğuk bir ürperme rüzgârı gibi topuklarından yukarı yürümeye başladı. Safa ile Cefa masalında Cefa'nın nasıl taş kesildiğini hatırlıyordu. Evvelâ dizlerine kadar, sonra göbeğine kadar, sonra boğazına kadar... Sonra...

— Yaşayan adamın heykeli yapılmaz.

Efruz Bey şiddetle bu şerefi reddetti. Bir an gözünün önüne heykeli geldi. Demek artık Bucak'ta kendisi bir zâir mesabesinde kalacaktı. Herkes gibi mahcubane girecek, yavaş yavaş heykeline yaklaşacak, herkesle beraber kendini seyredecekti ha. Bu ne korkunç bir haldi! Öldükten sonra, ruhumuzun havaya uçarken bir kere dönüp yatakta kalan soğuk ve sarı nâşımıza yabancı bir nazarla bakması gibi.

* * *

Efruz Bey, Bucaktan yaz tatilini kaldırmaya muvaffak olduktan sonra haziran, temmuz, ağustos aylarında geceli gündüzlü konferanslarına devam etti. Bu konferanslara Bucakta serbest dersler denilirdi. Bunlar birkaç seriden ibaretti.

Efruz Bey tamamıyla değişmişti. Bugün, dün söylediklerinin zıddını anlatıyor, yarın büsbütün başka fikirler ortaya atıyordu. Hareli bir kumaş gibi mütemadiyen rengini değiştiriyor, ama muayyen iki üç renkten harice çıkamıyordu. Bucaklılar :

— Efendim, dün buyurmuştunuz, deyince :

— Evet, inkâr etmiyorum. Fakat bugün de böyle buyuruyorum, diye mukabele ederdi: "Dün gece okuduğum kitaplar fikrimi değiştirdi. Ben eşek miyim, sizin gibi daima bir fikir üzerinde ısrar edeyim!.."

İlk derslerde yeni lisancılarla eski lisancılara hücum ediyordu :

— Türkçe, Türkçedir, diyordu, birtakım türediler, (affedersiniz Bucaklı kardeşlerim, bu türedi tâbiri benim değil, en büyük bir Türkçünündür. Ben yalnız tekrarlıyorum.) evet birtakım türediler bir vakit ortaya bir iddia fırlattılar. Hakikî canlı lisan, konuşulan usanmış! istanbul Türkçesi imiş! Bu konuşulan tabîî lisanla yazmak kâfi imiş! Düşününüz böyle bîr ihtimal kabul olunursa herkes muharrir oldu demek! Herkes kalemi eline alınca yazmaya başlayacak! Fransızlar, Almanlar, Bulgarlar gibi... Ayrıca lügat öğrenmeye, kaideler öğrenmeye lüzum yok. Âlâ terkib-i vâfî, vâsf-ı terkibiler, Arapça, Acemce zarflar, edatlar, o güzelim cemi mükesser

kaideleri hep cicos ha? Böylesi olmaz! Yeni li-sancılar işin kolayına gitmek isteyen birtakım tembel cahillerdir. Bir şey öğrenmesinler, kulaktan, hayattan öğrendikleriyle iktifa etsinler!.. Bununla beraber ben eski lisancılarm da aleyhindeyim.

Onların işi de, yeni lisancılarinki kadar değilse de, yine kolay... Âlâ kafiye lügatleri... Koca koca vasf-ı terkibi, terkip-i vasfî defterleri! Bir şey icap etti mi hemen defterlerini açarlar, parlak terkiplerden her cümlenin içine birkaç tane atarlar. Al aşağı! İşte sana mükemmel bir eser... "nahüda-yı hüda naşinas, ahkümekâr, nahcir, şiriyetken, yed-i ahenin" ilâ ahırîhi vel-baki ve gayrihim.

Eski lisancılarm en âlimlerinden merhum Ahmet Şuayb'in metrukâtı içinden büyük bir "Arapça, Acemce terkip" defteri çıkmıştır. Anlaşıyor ki yazıları kendisi yazmadan birkaç sene evvel, Gaston Deschamps tarafından çalınıp "La vie et leş livres" yani "hayat ve kitaplar" unvanı altında neşrolunan, büyük âlimimiz o parlak terkipleri hep bu defterinden çıkarıyormuş. Diğer eski lisancılarm da böyle mükemmel, büyük terkip defterleri olduğu rivayet olunuyor. O halde meslek zannolun-duğu kadar güç değil. Ben de, siz de pekâlâ yapabiliriz. Ne derin bir say, ne nihayetsiz bir tettebbu ister!.. Ah, hele o yeni lisancılar... Bunların ismini anınca sinirlerim oynar. Söylendiği gibi yazmak kolaylığın adını "tabiîlik" koymuşlar. Halbuki sanat sunîdir. Tabiatın gayrıdır. Haricîdir. Her "tabiî şey" âdi demektir.

... Ders devam ettikçe Bucaklılar "Yaşasın, yahut kahrolsun lügat" diye haykırışırlardı. Efruz Beyin lisan hakkındaki fikirleri onlara pek mülayim, pek ilmî geliyordu: Asıl Türkçe, en eski Türkçedir!.. "Her lisan kendi cezirlerinden değil, tasarruflarından mürekkeptir." düsturu reddolunuyor, "Her lisan kendi cezirlerinden ibarettir." hakikati kabul olunuyordu. Efruz Beye göre Türkçe'deki lahikaların hepsi "edat" di. Bunları artık serbest serbest kullanabilmeliydik. Meselâ "eldiven" kelimesi... Buradaki "diven" bir edattı. Çoraba pek güzel "ayakdiven" diyebilirdik. Lisana, hatta konuşma lisanına ne kadar Arapça, Acemce ,Frenkçe kelimeler girmişse hepsi atılmalıydı. Türkçesi olmayan, Tatarcadan, Moğolcadan alınıp Türkçe lahikalarla birleştirilmeliydi. Meselâ geceye tün, merkebe bingec denmeliydi. Birkaç ders içinde Efruz Bey lahikalarla yüzlerce kelime uydurmuştu. Bucaklıların bunları kabul edip ezberlemesi kâfiydi. Sonra Efruz Bey bunu hükümete asıl resmî, millî lisan diye kabul ettirecekti. Hükümet emreder etmez bütün ahali bülbül gibi beş bin sene evvelki Kıpçak, Uygur Türkçesini konuşmaya başlayacaktı. Bucaklılardan biri :

— Bu mümkün olabilir mi? diye bir şüphe gösterince Efruz Bey taşı :
— Niçin olmasın? Sizin imanınız yok. Halbuki her iğın başı imandadır. İnsan uçağına iman etse serçe kuşu gibi uçar. Nitekim Aynaroz'daki papazlar uçacaklarına iman ettikleri için uçarlar. Hazreti İsa Efendilerinin yanına giderler. Halbuki ne kanatları vardır, ne de uçkuçları...

— Ne efendim, ne?

— Uçkuç..

— Uçkuç ne?..

— Tayyarenin Türkçesi.. Hatta ben seyahatim esnasında Aynaroz'da bir papazın havaya uçuğunu, şu size bakan gözlerimle, gördüm. Yemin ederim. Elinde teşbihi vardı. Salladı. Derin bir haç çıkardı. Göğ'e baktı. Tıpkı bir esîr gibi yavaş yavaş havaya yükseldi. On dakika sonra havada bir sinek gibi görünüyordu. Yarım saat sonra bir nokta kadar bile görünmedi.

İşte orada siz imanın kuvvetini görmeliydiniz.

Şimdi siz de Türkçenin en eski Türkçe olduğuna iman ederseniz iş bitti demektir.

Bütün Bucaklılar asıl Türkçenin en eski Türkçe olduğuna hemen iman ediyor, şehadet getiriyorlardı. Uygurca, Yakutça, Mongolca kelimeler havayı dolduruyor. Herkes beş on bin sene evvelki lehçelerle şakıyordu. Manaya kimsenin ehemmiyet verdiği yoktu. Fakat sesler, sadalar oldukça iptidaî idi. Eğildi, kürsünün yanında bir grupun konuşmasına dikkat etti. Pek lâifti :

— İskacı itgam mağay?

— Tangırgız garcudağez..

— Minkir taçgam orakza minkütati.

Atılbık kişinin tura kütardılar.

Tışka çıkalgım.

Tukima birsayı nodon birla tüzletim.

İşte Türkçe buna derler. Efruz Bey hemen kürsüden atladı. Arzu ettiği eski Türkçeyi konuşan Bucaklıların ellerini sıktı :

— Kut itargam, kut itargam.. (tebrik ederim, tebrik ederim.)

Boyunlarına sarıldı. Hepsini öptü. Öyle yanık bir milliyetperverdi ki milliyetinin bu ani, bu mu-cizekâr tezahürü ona inci gibi gözyaşları döktürdü. Ağlıyordu. Evet, demek ki herkes hiç olmazsa her Bucaklı asıl lisanını biliyormuş! Tarihî Türk grameri hepsinin sinesinde gömülü imiş!. Henüz kendisi (z) lerin (s), (e) lerin (g) olduğunu, yirmi sekiz harfin asıl esası "ga, gu, ti, giz, yiğ, gaç" hecelerinden, ıstikaklarından ibaret

olduğunu anlatmamıştı. Ama buna hacet var mıydı? Pekâlâ doğru olarak konuşuyorlardı. Tekrar kürsüye fırladı. İki yumruğunu birden sıraya vurdu. Çingırağı kaptı. Hızlı hızlı salladı. Asıl eski Türkçe fırtınasının çakıllı çukullu gürültüsü dinince aynı lisanla :

— Buğcağlılar! dedi.

Fakat Bucaklıların hepsi lafını anlamadı. Bunu pekâlâ sezdi. Çünkü kendi daha eski, gayet eski bir şive ile söylüyordu. Bir kere de bugünkü istanbul Türkçesiyle tekrarladı :

— Bucaklılar! Şimdiden sonra derslerimize bu eski Türkçe ile devam edeceğiz. Yarına kadar hepiniz bilmediğiniz sigaları, lügatları öğrenmelisiniz.

Zavallı Bucaklıların hepsi, hatta o gece, tıpkı Efruz Beyin tettebbuatını yaparken sarf ettiği cent gibi fevkalbeşer bir kuvvet, bir dikkat sarf ederken yüz binlerce kelime, siga falan öğrendiler. Fakat yazık ki bu korkunç zahmetleri pek boşuna gitti. Çünkü ertesi akşam Efruz Bey değişmişti. Dün geceki basit fikri bu akşam mürekkeplisinin aksa-sını geçmişti.. Kürsüye çıkınca bermutat :

— "Yaşayan değişir" hakikatini savurdu; evet Bucaklılar, ben sizden ayrıldıktan sonra dün gece ölmedim. Yani uyumadım. Yaşadım. Yani okudum. Tamam yüz yirmi cilt kitap okudum.

Arka taraflardan :

— Anlamıyoruz, anlamıyoruz. Türkçe söyleyin!

İtirazları işitildi.

— Pekâlâ anlarsınız. Şimdiye kadar eski Türkçe ile konuşmuyordunuz ya? Bu akşam onu size söyleyeceğim ki asıl cezirlerinden mürekkep bej bin sene evvelki Türkçe, tasfiyecilerin mefkuresi olan bu mübarek lisan artık bugün konuşulamaz. "Niçin" diye soruyorsunuz?

Seciyeleri, mütemayiz vasıfları "iman, itikat" olan Bucaklılar yine hiç seslerini çıkarmadılar.

— Sormuyorsunuz, susuyorsunuz. Ama ben size söyleyeceğim. Niçin? Çünkü asıl Türkçe basittir. "Basit" hakikat olamaz. Hayaldir. Hakikat mürekkeptir. Öyle ise hakikat olabilecek lisan mürekkep olan lisandır. Biz fevkalâde mürekkep bir lî-sana taraftar olmalıyız.

— Evet, evet...

— Bu çok doğru...

— En doğrusu buydu...

— Yaşasın Efruz Bey!

— Varolsun..

Ve ilâh...

Şimdi bütün Bucaklılar "mürekkep lisan" taraftarı idi. Efruz Bey fahrî talebelerinin bu temayüllerini keşfettiği için sevindi. Mürekkep Türkçe için bütün umdelerini birkaç derste anlattı. Yine evvelâ yeni lisancılardan ayrılıyordu. "Onlar her ne kadar şimdiye kadar lisana girmiş Arapça, Acemce, Frenkçe kelimelerin ipkasına taraftarlar ise de Türk harfinin haricindeki ecnebi kaideleri kabul etmiyorlar. Millî Türk harfinin tamamiyetini istiyorlar. Halbuki bu da bir cihetten basitçilik sayılır." diyordu. Onun fikrince Türkçe: "Arapça, Acemce, Frenkçe, Almanca, Rumca, Latince" lisanlarından mürekkep mükemmel bir lisan olmalıydı. Ecdadımız Arapça, Acemce kaideleri çok kullanmışlardı. Her ne kadar bunlar konuşulan lisana geçmemişse de hükümet şimdiden sonra gayret ederek, ahaliyi cebreterek pekâlâ geçirebilirdi. Fakat bu Arapça, Acemce kaideler Türkçe kelimelerde de kullanılmalıydı. Meselâ "evimin kapısı" denecek yerde Farisî kaidesiyle "kapıyı evim" denilmeliydi. Sonra Türkçeye birçok Frenkçe kelimeler de girmişti. Bu zavallı kelimeler için hiç olmazsa lütuf makamında birkaç Fransızca gramer kaidesi kabul etmemek en büyük bir haksızlıktı. Öyle ya, Arapça, Acemce kaideler vardı. Niçin Frenkçeler için olmasın? Meselâ niçin "istasyon direktörü" denilmeliydi? "Direktör do stasyon" en haklı en mantıkî bir telâffuzdu. Hem de "do" edatı Farisî "i" edatından daha kullanışlı bir izafet edatı idi. "Hokka-i gülbeşeker" diyecek yerde "hokka do gülbeşeker" demek daha iyi değil miydi?

... Efruz Bey, lisana dair son verdiği dersten sonra kâtip tarafından yapılan "Compte rendu" ye baktı. Şu idi :

- 1 — Türkçe, esasen Arapça, Acemce, Frenkçe, Almanca, Latince, Rumcadan mürekkeptir. Diğer lisanlardan kelimeler de alabilir.
- 2 — Türkçede aslen Türkçe olmayan bütün ecnebî kelimeler kendi millî gramer kaidelerine tâbidir.
- 3 — Arapça, Acemce, Frenkçe, Almanca ilâh., terkip cem kaideleri aslen Türkçe olan kelimelerde de kullanılır; misal :

Elmasunül karım — Karımın elmaslar. Atan kırmızı — Kırmızı atlar. Le vazife do me biraderler — Biraderlerimin vazifeleri ilâh...

- 4 ... Ecnebi edatların hepsi, bilhassa Farisî "ya-yı nisbet" Türkçe kelimelerde kullanılır, pek güzel yeni sıfatlar teşkil olunur. Misal: "Hayalî, •ezelî, edebî, ilmî" gibi "güzeli, çirkini, hüzü, dikî, inişî, yokuşî" denilir. Eski lisanla: "Ziraî, mimarî, irfanî, terakkıyat-i ameliyemiz gayri kabil-i red-d-i inkârdır" demek mürekkeptir. Ama az mürekkeptir.

Türkçe kelimelerle de bu mürekkepliği muhafaza edebiliriz: "Ekinî, yapıî, bilgiî ilerlemeiyat-ı yüksekiyemiz gayri kabili yok demek ve red-detmekdir."

Efruz Bey :

— Tam işte bizim müstakbel sarfımız! diye haykırdı, fakat dört madde. Bu adet mukaddes değildir, bir madde daha lâzım... yazınız :

Kâtip kâğıdı aldı. Dinleyenler son maddenin ne olacağı için hep kulak kesilmişlerdi. Efruz Bey yavaş yavaş, tane tane söyledi :

"Madde beş : Yukardaki maddeleri gerek konuşurken, gerek yazarken, gerek okurken bütün millet tatbik etmeye memurdur."

Yine bir alkış tufanı... bir alkış tayfunu, bir alkış zelzelesi, hayır, bir alkış kıyameti... Hemen herkes bu beş maddeyi yazdı. Hemen bu maddelere göre konuşmaya başladılar. Efruz Beyin "yayı nisbeti" Türkçe kelimelerde de kullanırmak eskiden beri en birinci emeliydi. Bunun için aylarca propaganda yapmış, yorulmamış, bıkmamıştı. Bu fikrini ne yeni lisancılar, ne de eski lisancılar kabul ediyordu. Nihayet bugün işte dersinde bunu umuma kabul ettirmeye muvaffak olmuştu. Bucaklıların mecmuu iki üç yüzü geçmezdi. İstedikleri şeyi millet namına kabul ederler, kendileriyle beraber aynı fikri herkesin kabul ettiğine samimî bir iman ile kani bulunurlardı. Efruz Bey de bir Bucaklı gibi aynı kanaatte idi.

Tasfiyecilikten, lisandaki basitçilikten, "en eski Türkçe" taraftarlığından bir gece içinde böyle son derece mürekkep, karışık bir mürekkepçiliğe-dönen Efruz Beyin edebiyata dair verdiği dersler vakıa daha ilmî, daha mükemmeldi. Lâkin mürekkep bir lisanla söylenilmişti.

Ancak Bucaklılar anlayabiliyordu. Hariçten birisi işitse mümkün değil neden bahsolunduğunun farkına varamazdı. Efruz Bey yine kürsüye çıkar çıkmaz :

— "Yaşayende dar tebeddül ederest" hakikatini savurur, sonra monoklünü güzelce gözüne yerleştirdi; edebiyat bir gayet ter güzellest ol bir cihanı bîdibest. Senbolizmiyat, kılâsike-i eskiyan ve sairun pek karma karışıkıyeti harikulade ve lâhav-arz eder, elhak, ammaki bu dahi bir yamanlıkıyet, bir faikiyettir ki edebiyatı diğer budun anda bulunmayan bir yed-i yesarı irfan sayılır. Hatta.. Cebel-i esved padişahı Nikolay Amimüşşim vaktiyle yazdığı piyes-i merkâmerkthe, ilâh...

Bu dersler, lisan derslerinden daha çok sürdü. Efruz Bey terakki, teali ancak geriye dönmekle mümkün olabileceğini ispat ediyordu. Nedim, Baki, Nefî opera haline geçirilmeliydi. Hele "Nailî-i Kadim!" "Bu bir halıktır" diyordu. Her gazelinden bir trajedi çıkabilirdi. Süruri ile

Aristofan arasında münasebetler buluyor, Sully Prodhomme'un, eser-rini Ahmet Neylî'den intihal etmiş olduğunu meydana çıkarıyordu. Efruz Beyin edebiyattaki bu derin vukufu herkesi hayretler içinde bıraktı. Vezin meselesinin halli, artık tamamıyla ona kalmıştı. Eski lisancılar Acem aruzu, yeni lisancılar millî aruz taraftarıydı. Efruz Bey "tarz-ı benan" dediği parmak hesabından nefret ederdi. Eski lisancıların "efail tef ail" ini de kabul etmeği kibrine yediremiyordu. İkisinin haricinde bir şey... Öyle bir şey ki ne Acem aruzu, ne de parmak hesabı! Daima :

— Arıyorum, hem buldum. Bunu size bir gün göstereceğim, derdi. Bu iki ahvalin haricindeki icadını Bucaklılar çok beklediler. Fakat Efruz Bey gösteremedi. Hain, garezgâr muterizler :

— Elkimya, elkimya, bu olacak şey değil..

Diyorlardı. O meyas olmuyor, "bulduğunu söylediği şeyi" bulmaya çalıştıkça evvelden olan malumatlarını da kaybediyor, tıpkı -Türkçeye yedi yüz sene evvel ilk defa Acem aruzunu sokmaya çalışan Sultan Veled gibi- bahri remel vezinleriyle şiirler yazıyor, müzehanedeki Asurî tabletleri kadar "taze ve ter" yenilikler gösteriyordu.

* * *

Fakat Efruz Beyin asıl ilmi, serbest tarih derslerinde belli oldu. Bucaklılar, ulema, edipler, müverrihler, bütün Türkiye, Avrupa'daki bütün müsteşrikler derin bir hayrete düştüler. Pastör nasıl tababeti değiştirmiş ise Efruz Bey de şimdiye kadar bilinen tarihi öyle değiştirmişti. (Yaşayan değişir!) demek bu canlı bir tarihti! "Amasya Tarifti" müellifi pek eski zamanlara ait sandığı masallarının daha dünkü vakalar olduğunu anladı. Efruz Bey Türklerin Amerika'dan geldiklerini ispat •ediyordu. Hilkatten biraz sonra büyük bir zelzele neticesi olarak Amerika Asya'dan ayrılmıştı. Yalnız Kamçatka bir köprü gibi kalmıştı. Türkler işte bu toprak- köprüden geçmişler, tarihin haber verdiği devletleri kurmuşlar, muharebeler yapmışlardı... Bütün bu derin tarihin devirlerini cam akisleriyle gösteriyor, bir satırda en aşağı on ıstılah kullanıyordu. Herkes anlayamıyordu. Fakat dinliyorlardı ya... Bu kâfiydi. O, ıstılahlarına devam ediyordu. Zoolojik, jeolojik... ilâh, hep Latince kelimeler... Ne yapalım. Henüz bizim lisanımız ilme tercüman olamazdı!

Efruz Bey o hatırdan çıkmaz tarih dersleriyle anlattı ki biz Türk değiliz; asıl Türk olanlar Amerikalılardır. Tarihte bazı milletler vardı. Lisanlarını kaybettikleri halde, hatta bazan millî dinlerini de değiştirdikleri halde milliyetlerini muhafaza ediyorlardı. Meselâ Yahudiler... lisanlarını kaybetmişlerdi. Bugün Türkiye'dekiler İspanyolca konuşuyorlardı. Fakat

Yahudilik bakiydi. Asıl Türkler, yani Amerikalılar lisanlarını kaybetmişlerdi. Bugün İngilizce konuşuyorlardı. Fakat milliyetleri bakiydi. Bu milliyet öyle bir şeydi ki şuurlu olmasına ihtiyaç yoktu. Bu tarihî keşif ilim âleminde hakikaten büyük bir gürültü hasıl etti. Efruz Bey Ressam Dersimî'-ye yaptırdığı "asar-ı atika" resimlerinin fotoğraflarını gösteriyor, duvara aksettiriyor, hiç kimsede şüphe bırakmıyordu.

Efruz Bey tarih derslerine nihayet verirken şu sözleri ilâve etmişti :
— Bucaklılar! Ahmet Mithat Türkiye'de saltanat hanedanından başka Türk olmadığını ispat ettiği halde yine Afrika zencilerinin Türk olduklarını meydana koymaktan geri durmamıştı. Amasya Tarihi müellifinin buluşları da az değildir. Necip Asım Beyi de unutmamalı. Müverrih -Ahmet Refik Sümer- Akad, Hititlerin Türk olduğunu, diğer millî bir müessesede anlattı. Fakat benim bulduğumu kimse bulamadı. Ben Amerikalıların Türk olduklarını buldum!.

Efruz Beyin şöhreti bu serbest derslerle o kadar büyüdü, o kadar büyüdü ki Bucağın bacalarından taştı. Bütün şehre, bütün memlekete, bütün arza yayıldı. Cenubî Amerika gazeteleri bile resimlerini bastılar, İstanbul'da artık onun resminin bulunmadığı yer yok gibiydi. Bütün fotoğrafhanelerde ayrı ayrı vaziyetlerde resmini çıkaran Efruz Bey pazarlıkta daima şu şartı tekrarlardı: "Fakat resmim üç sene camekânımızda duracak!" Fotoğrafçı bunun sebebini anlamayıp yüzüne bakınca hiç aldırılmaz, devam ederdi :

— Bu şart niçin? Biliyor musunuz? Fotoğrafımı iyi yapman için bir garanti... Çünkü fena yaparsan camekânına asamazsın. Bundan başka...

— Bundan başka, fazla bir para da vereceksiniz tabî...

— Hayır canım; fazla para değil. Sen benim kim olduğumu bilmiyorsun? Meşhur adamların resimleri fotoğrafçılar için bir "reklam" sayılır. Herkes "Mademki bu büyük adam fotoğrafını burada çıkarmış, burası mahir bir sanatkâr atölyesi olacak!" der. Hemen resmini çıkarmaya karar verir. Hatta siz benim gibi meşhur adamların resimlerini bedava çıkarıp kartpostal yapmalısınız.

Efruz Bey lafını uzatır, fakat fotoğrafçının merak edip hâlâ ismini sormadığını görünce dayanamazdı :

— Azizim siz beni tanıyor musunuz?

— Hayır efendim.

— Ciddî mi söylüyorsunuz?

— Pek ciddî.

— Beni tanımıyorsunuz ha?..

. Hayretler içinde kalırdı. Gazeteler okunmuyor, resimli risalelere bakılmıyor muydu? Hakikaten insanların hayvanlığına nihayet yoktu. Yaşadıkları memleketin en meşhur simalarını tanımıyorlardı.

— Ben Efruz Beyim...

— Pekâlâ.

Pekâlâ ha... ne hayret, ne hürmet... Hiç bir şey! Efruz Bey meşhurluğunu uzun uzadıya anlatır, dünyada kendisini bilmeyen bulunmadığını söyler, fakat fotoğraf ücretini on para aşağı indire-mezdi. Bilâkis kapının yanındaki camekâna konulması için fazla bir ücret, kira gibi fazla şey de verirdi. Daha kendisi şöhret kazanmadan evvel büyük, harikulade feylesof doktor Rıza Tevfik'i çok kıskanırdı. Çünkü nereye gitse, hangi kitabı, yahut gazeteyi açsa, hangi fotoğrafhaneye girse onun resmini görürdü. "Ah, benim de resimlerim böyle her tarafa asılacak mı?" diye içini çekerti. Fakat işte o da beş altı senedir Rıza Tevfik gibi şöhret kazanmış, umumî, kâinatî, manevî, maddî, ilmî, fennî bir şöhret kazanmıştı. Fotoğrafçılarla yaptığı "kombinezon" lar sayesinde her fotoğrafhanede büyütülmüş bir resmi girene çıkana, gelene gidene gülümserdi. Sağında, solunda en aşağı yarım düzine yerli "dâhi" resmi bulunurdu. Efruz Beyin de onlardan aşağı kalır yeri yoktu. Onlarla müsaviydi. Belki... belki biraz daha onlardan yüksekti. Beş altı sene kadar az bir zaman içinde kim kendi gibi meşru, hakikî bir şöhret kazanmıştı? Hele son günlerde tabîî hacminden dört misli büyüklükte bir resmi bütün istanbul'un duvarlarına yapıştırılmıştı. Bu, bir ilândı. Öyle bir ilân ki Amerika'da bile eşine rast gelinemezdi. Dört metre boyunda, iki metre eninde çarşaf kadar bir kâğıt :

"GAYET MÜHİM BİR MÜJDE-İ EDEBÎ BEKLEMEYİNİZ,
DURMAYINIZ, ALINIZ!"

Acaba yeni bir sinema mı diye bakanlar tek gözlüklü, başı açık, ablak çehreli bir resmini görürler, birden bire ne Rigaden'e, ne de Maks Linder'e benzetemezlerdi. Bu, Efruz Beyin resmi idi. Yaklaşırlar, altındaki şu tafsîlâtı okuyunca işi anlardı :

"Memleketimizin en büyük edip ve muharriri tarihşinas, meşhur, allâme-i bimedanî, muharrir-i bilmisil Efruz Beyefendi Hazretleri tarafından keşide-i silk-i tahrir buyurulan bu eser lisanîyat, bediiyat, edebiyat, hayvaniyat, hayatiyat, nebatîyat, pedogojîyat. ilâh., ilimlerinden bahseder. Bu kadar esaslı bahisler ancak yüz yirmi sayfa içinde mükemmelen tafsîl

edilmiştir. Beş kuruştur. On birinci tab'ı yani dört yüz elli bininci nüshası basılmaktadır. Acele edip alınız. Sonra bulamayacaksınız..."

Bu ilânın küçük kıtada örnekleri, yine resimli olarak, Babiâli'de her kitapçının camekânına perde olmuştu. Hakikaten bir hafta içinde istanbul'un bir milyon ahalisi içinde Efruz Beyin resmini görmeyen yüz kişi kalmamıştı. Cami duvarlarından viraneliklere, mahalle kahvelerinden en büyük gazinolara, bulvarlardan en çıkmaz sokaklara kadar bu "resimli müjde-i edebî" çarşafı yapıştırılmıştı. Efruz Beyin bu mühim eseri iki ay içinde satıldı. Ancak Hamiyet kütüphanesinin mahzenlerinde "bin dokuz yüz elli" nüsha kalmıştı. Eserin tab'ı tarihinden üç ay geçmeden kütüphane sahibi Acem bu "bin dokuz yüz elli" nüshayı bir kâğıtçı Yahudiye okkası iki kuruştan satmıştı. Babiâli'nin helvacıları, bakkalları, manavları hep sattıkları şeyleri Ef-ruz Beyin eserine sarıyorlardı. Bunu hakaret sayan arkadaşları Efruz Bey'e bu münasebetsiz hali anlattılar :

— Sanki eserini dört yüz elli bin defa niçin bastırdın? diye itiraz edecek oldular.

Efruz Bey bağıını salladı :

— Bunda bir gazez var. Benim eserimden hiç kalmamış, hepsi satılmıştı. Düşmanlarım namımı kirletmek için bir plan yapıp tekrar bastırmış olmalıdırlar. Hem malum ya insanlar fenadır! Fenalığın önüne geçilmez. Bu bir kanun, tabiatın kanunu!. Allah belâsını versin. Hayır, hayır vermesin. Benim neme lâzım...

Ah bu ne felsefe, ne ulvî felsefeydi! Büyük Efruz hatta hakarete, gazeze de aldırılmıyordu. Lâkin arkadaşları onun gibi mütevazı bir feylesof değildiler. Kendine haber vermeden intikamını almaya karar verdiler. Evvelâ bu münasebetsiz tecavüzün nereden geldiğini anlamak lâzımdı. "Hamiyet" kütüphanesine gittiler. Zebani gibi bir Acem karşılarına çıktı :

— Ne istersünüz? Böyle encümenle gelüpsüz? diye kabardı. Hepsinin hiddeti gözlerinden belli oluyordu, içlerinden en soğukkanlısı işi anlattı. Acem çürük dişlerini göstererek gülüyor, kahkahayı atıyor, ellerini oyluklarına vuruyordu :

— Ne diyorsunuz? Dört yüz elli min nüsha... Bunu size kendisi söylemişti ki?

— Evet, ilânlarda yazıyor...

— İlânları kendüsü yazmış, kendüsü bastırmıştır. Biz kitaptan iki min nüsha basup (otuz beş nüsha) tahrir hakkı olarak kendine vermişüz. Amma Perverdigâr bilür, üç ay içinde tamam on beş tane satabilmişüz. Ne

yapalım? Sonra geri kalan min dokuz yüz elli nüshayı kise kâğıdı yapmak için Yahudiye satmaya mecbur olmuşuz.

... Efruz Bey arkadaşlarının teşebbüslerinden haber almamıştı. Bucakta, gazinoda, hususî mahfellerde o kadar çok basılan eserlerinden piyasada ancak bin dokuz yüz elli nüsha kaldığına iftihar edip duruyordu.

Eserindeki fikirler o kadar parlak, o kadar bariz hakikatlerdi ki, henüz şimdiye kadar hiç itiraz eden olmamıştı.

Şöhreti arttıkça artıyor, büyüdükçe kâinatı kaplıyordu. Bucakta her türlü meseleyi ona sormak âdet olmuştu.

Meselâ bazı gün Bucaklılar :

— Efruz Beyefendi şiir nedir? Bize anlatınız, derlerdi.

Efruz Bey hemen :

— Gayet basit!., diye başlardı; size ilmî bir lisanla anlatacağım: Şiir görüştür. Hissettiğini, hiç olmazsa bir kişiye olsun hissettirmektir. İşte size psikolojik bir misal; sigaranızı yakınız, elinize dokundurunuz. Cızz... "Oh" dersiniz. İşte bir elem duydunuz. Şimdi bu sigarayı sevgilinizin yanağına dokundurabilir misiniz? Cızz... Bu sefer o "Oh" diyecektir. İşte demin duyduğunuz elemi başkasına da hissettirdiniz. Bu da asıl şiirdir. Hayır, hayır, artık cehalet zamanları geçti. Şiir, "mevzun-ü mukaffa söz" değildir, dikkat ediniz, diye ağzını açar, saatlarca kapamazdı. Bucaklılar içinde bazı ilim, malumat açgözlüleri o söylerken not tutmak isterlerdi. Efruz Bey buna çok kızardı. "Ben yazar, sonra size veririm. Siz not tutmayın, yalnız dinleyin" derdi. Hayvanın boynuzundan, insanın sözünden tutulacağını bilirdi. Herhalde bu yuları ele vermemek hikmete muvafıktı. Söylenen söz havaya kaçırdı. Efruz Bey bunda çok cesurdu. Lâkin yazmağa gelince.. Bundan korkardı. Kendisi de bilirdi ki bugünkü şöhretini bu korkuyo, bu "açıkgozlük" e borçlu idi.

Söylediklerini yazdırsaydı şimdiye kadar ne teviller, ne itirazlar, ne ihtiraslar, ne gazezler doğacaktı! Şöhretin yolu "şifahî bir kehkeşan" idi: yoksa "tahrirî uçurumlardan aşan bir geçiyolu" değil... Hatta eserinin son kalan bin dokuz yüz elli nüshasının kesekâğıdı yapmak için Yahudi'ye satıldığı hakikatinden de için için memnun oluyordu. Artık itiraz için kimse bulup okuyamayacaktı. Yalnız "harf meselesi" ne dair söylediklerinin not edilmesine müsaade ederdi. Ona kim itiraz ederse etsin, korkmazdı. Hakkından emin idi.

— Harflerimiz mi? derdi, bunlarda hiç tereddüde hacet yok; Milaslı'nın harflerini kabul etmeliyiz. Yalnız biz değil, Avrupa, Afrika milletleri de kabul etmeli. Çünkü, Milaslı ilmen, fennen Arap, Latin harflerinin

hıfzıssıhhaya mugayir olduğunu itiraz götürmez bir surette ispat etmiştir.

Bu yeni harflerin mucidi, hakikaten büyük bir dâhidir!

Bucaklılardan farz-ı muhal olarak birisi :

— Dâhi diyorsunuz, fakat kimse onun teklifini kabul etmemiş, kimse onun harflerini yazmamış, yalnız kendisi meşgul... diyecek olursa Efruz Bey :

— İyi ya, diye yine Milâslı'nın dâhiliğini ispat ederdi; Abdülhak Hâmit ne? Bir dâhi değil mi? Söyleyiniz, buna itiraz eden var mı? Hayır, yok, değil mi? Pekâlâ...

Abdülhak Hâmit niçin dâhi? Onun vasıflarını arayalım. Bu zatın eserlerini kimse okumaz, kimse anlamaz. Ahaliden kimse Hâmit'in eserlerini okumamıştır. Okusa da tabiî anlamaz. Hâmit'in eserleri öyle "La Dame aux Camelias, Manon Les-cault, Rafael filan.." gibi avama mahsus yazılmış âdi şeyler değildir. Tiyatrolarına gelince kimse yine bir şey anlamaz. Hâmit öyle Shespeare, Moliere gibi âdi, aşağı bir piyes muharriri değildir ki eserleri sahnede anlaşılsın, alkışlansın. Hâmit'in dâhi olduğuna sebep eserlerinin hiç yokmuş gibi hiç kimse tarafından tanınmamasıdır. Yalnız edebiyat muallimleri, birkaç şair dostları, perestişkârları bilir. Bir dâhiye "âmmе" olarak on beş kişi çoktur bile.. Milâslı'nın sıhhi, nefis harflerini de bütün büyük adamlar kabul etmişlerdir. "Herkes" denilen bu cahil halkın ne ehemmiyeti var? Milaslı dâhidir, harflerini kabul ettiklerine dair Arap, Türk bütün büyük adamlardan birer senet, birer imza almıştır. Cenap Şehabettin, Abdülâziz Çaviş, Halit Ziya gibi birçok "yarım dâhi" ler de harflerinin en doğru, en mükemmel harf olduğuna dair Milâslı'ya imza vermişlerdir, icadını herkesin kabul etmediği, herkesin anlamadığı içindir ki Milaslı dâhidir.

Efruz Beyin bu takdirinden Milaslı pek çok istifadeler etmiş, bizzat gelmiş, söylerken Bucakta notlar tutmuştu. Tramvaylarda, köprüde, vapurda, dairede, sokakta, caddede, çayırda mesirelerde, garda, gazinoda, herkese bedava dağıttığı broşürlerinin başında Arap harfleriyle yazılmış "EuzübiUâhi mineşşeytanirracim, bismillâhirrahmanirrahim" ibaresinin altına Efruz Beyin şu beyanatını kendi iri harfleriyle ilâve etmişti :

"Huruf-u çedide-i munfasıla-i Milâsi'ye dünyanın en sıhhi göz ağrılarını geçirir mucizekâr harflerdir. Bu huruf sayesinde yalnız Türklük, islâmiyet değil; beşeriyet, hıristiyanlık bile kurtulacak, Latin harflerinin sebebi yegâne olduğu cehalet sönmez nurlara tahavvül edecektir."

Efruz Beyin şöhreti arttıkça, şahsiyeti güneş gibi bütün fikirlerin, bütün hislerin üzerinde parladıkça kıskançlık denilen o korkunç burkan da et-

rafında derin derin uğultular, homurdanmalar, zelzeleler hasıl ediyor. Bucağın bu dâhi hatibini düşündürüyordu. Onu en ziyade hiddetlendiren şey serbest derslerine devam ede ede birkaç söz öğrenmiş genç yeni Bucaklıların kendini kıskanmaya kalkmalarıydı. "Bunlar kim oluyor?" diye dişlerini gıcırdatırdı. Edebiyata dair bütün malumatlarını kendinden almamışlar mıydı? Ondan evvel Bucakta Omiros, Virjil, Aristofan, Pan, Temistoklis,. Paul Fort namlarını kimse biliyor muydu? Sembolizm, natüralizm, romantizm, karmakanşıkızmin (Electisme mukabili. Bu tâbiri bizzat Efruz Bey bulmuştu) ne gibi mezhepler olduğunu Reis bile bilmiyor, o anlatırken alık alık ağzını açıyordu. Hele Rabelais, bu büyük adamın ismini şehir ismi zannedip haritalarda arıyorlardı. İşte o kadar şeyler öğretti ki şu Bucaklılar şimdi sıkılmayarak onu kıskanıyorlardı. Ona itiraz ediyorlar, onu çekiştiriyorlar, onun aleyhinde bulunuyorlardı. Vakıa onun şöhreti artık yıkılmaz bir derecede idi. Ah keşke heykelinin yapılmasına müsaade etseydi! Fakat yine emniyet edemiyordu. Meşrutiyeti ilân ettiği zaman üç dört günde yükseldiği mevkiden birdenbire nasıl düştüğünü hatırlayınca azıcık daha ödü kopacaktı. Cemiyetin daha tanılmamış birçok kanunları vardı. Bu cemiyet öyle berbat bir şeydi ki dün peygamber diye göklere çıkardığını yarın indirir, çarmıha gererdi. Hiç bir şeye güvenmemek en doğru bir hikmetti. Nihayet bir gün Reis kendisine :

— Efruz Bey, heyet-i idare karar verdi; vereceğiniz dersleri evvelâ yazıp Bucağa göndereceksiniz. Ancak heyet tasvip ederse verebileceksiniz, dedi. Bu âdeta bir tahkirdi. Efruz Bey dudaklarını ısırıldı. Bir dakika düşündü. Tek gözlüğünü çıkardı. Başını kaşıdı. Dersleri evvelâ yazmak... Ha?

— Vereceğim dersi yazdıktan sonra artık gelip onu okumaya ne lüzum var? dedi, siz kürsüye •çıkın okuyun.

Bu serzenişteki manayı anlamayan Reis :

— Heyet-i idareye arzedeyim, nasıl tasvip ederlerse öyle yapılabilir.

— Yıa?..

— Evet..

"Heyet-i idare" ha?.. Efruz Bey başım salladı. İçini çekti. Evvelâ kızardı. Sonra sarardı. Heyet-i idare kimdi? Kendi şöhretini çekemeyen aleyhinde ittifak etmiş birkaç kişi değil mi? Maksatları ona yazı yazdırmaktı. Onun el yazısını ele geçirdikten sonra kim bilir neler yapmayacaklardı. Fakat Efruz Bey yazının şöhret için en büyük bir tehlike •olduğunu bilmiyor muydu? O, bu kadar yüksek şöhretini yazmakla mı kazanmıştı? Hayır, söylemekle.. Pek büyük bir şair olduğu halde şiirlerini yazmaz, Omiros

zamanındaki gibi yalnız söylerdi. Hayır, hatta şiirini bile söylemez, yalnız şiiri olduğunu söylerdi. Şimdi onu faka bastırmak istiyorlardı. Fakat soğukkanlılığı bozmamak lâzımdı. Hiç renk vermemeli, bu müşkül mevkiden münasip bir Tîurnazlıkla kurtuluvermeliydi.

' — Pekâlâ, pekâlâ, dedi. Ben de zaten derslerimi yazmak, kitap şeklinde çıkarmak niyetinde idim.

Ertesi günü hastalandı Bucağa gitmedi. Her şeyi tadında bırakmalıydı. Meşrutiyetin ilânında ikinci, üçüncü günler o Tîadar ileri gitmeseydi şimdi ayan değilse bile bir gün en aşağı bir mebus, yahut, yahut... herhalde işte bir "quelque chose" (1) du. Şöhretinin çokluğu siyasî sukutuna en hakikî bir sebep olmuştu. İlmî, edebî şöhretini de zıvanasından çıkarmamak lâ-

(1) *Bir şey.*

zımdı. Hayat ne dehşetli bir darülfünundu! İnsan bu darülfünunda bir yaprak, bir sayfa açmadan ciltlerin, kütüphanelerin öğretemeyeceği ilmi kazanırdı. Evet, artık Bucaktan çekilmek icap ediyordu. "İtiraz, tenkit" başladı mı en rasin, en müthiş, en granit kuvvetler bile bahar sabahlarındaki nazik kırağı tabakası gibi birkaç saniye içinde eriyebilirdi. Şan, şöhret yolunun kapısı yalnız Bucak mıydı? Hayır, hayır... Hem bu kadar kalabalık bir kapı! İyi olduktan sonra (ama hangi hastalıktan?) bir gün Bucağa uğradı, Reis gördü.

— Derslerinizin müsveddelerini mi getirdiniz Efruz Bey?

"Ah hain ah... Nasıl kapan da kaçan mı?" Efruz Bey enayi miydi?

Meşrutiyet ilânı gibi en buhranlı dakikalarda otuz sekiz kırk milyonluk bir devleti mükemmelen idare etmiş bir adam bir maymuna aldanır mıydı?

— Yazdım, fakat getirmedi, dedi.

— Vah, vah!... Niçin efendim?

— Çünkü...

... Efruz Bey, kendisinin kıskanıldığım, böyle küçüklüklere tahammül edemeyeceğini, artık şimdiden sonra yüz binlerce lira verseler Bucakta gelip bir kelime söylemeyeceğini anlattı!

— Ben çok samimî idim, beni anlamadılar, dedi. Beni kıskandılar. Zannettiler ki şöhret peşinde geziyorum. Hâşâ... Ben şöhrete tenezzül etmem. Şöhret öyle bir şeydir ki kendi kendine gelir, insanın isteyip istememesinin ehemmiyeti yoktur...

Sonra hayat hakkında gayet acı felsefeler yaptı. İnsanlar nankördü. Kıymet bilmezlerdi. O söylerken Reis içinden gülüyor, "Oh, işte bir belâyı atlattık" derken dışından :

— Vah, vah... Cidden meysum, bedbahtım, sizin gibi fâzıl bir refiki kaybettiğimiz için cidden bedbahtım., diyordu. Reisin hüznü Efruz Beye de sirayet etti. Azıcık daha ağlayacaktı. Ondan ayrıldı. Kütüphaneye girdi. Birçok Bucaklılar önlerinde kitapları açmışlar, hiç okumuyorlar, bermutat gevezelik ediyorlardı.

— Allaha ısmarladık arkadaşlar! dedi.

Bu vedanın sebebini anlamayan Bucaklılar hemen onun etrafına üşüştiler. Onlara da "şahsiyat olmasın" diye ismini söyleyemeyeceği dostları tarafından kışkırıldığını, böyle küçüklüklere şiir, edebiyat, tarih, biyoloji ile yükselen ruhu tahammül edemeyeceğini, artık Bucak'ta ders vermemeye katiben karar verdiğini söyledi.

— Burada ahlâk bozulmuş. Bucakçılık Turan'ın merkezinde olur. Oraya gitmeli, orada çalışmalı?.

Hazır bulunanların hepsinin elini ayrı ayrı sıktı. "Beni unutmayınız, eserlerimi okursunuz!" diyor, gayet uzak bir diyara gidecekmiş gibi hareket ediyordu. Kütüphaneden çıktı. Salonu geçti. Yavaş yavaş büyük filozoflara has bir sükûnetle merdivenden indi. Yağmurlu bir gündü. Sokakta şakır şakır seller akıyordu. Kapıdan çıkmazdan evvel o kadar alkış, şapaş, şöhet, şan topladığı bu mukaddes binaya bir kere daha baktı. Gözlerini bahçeye çevirdi. Meydan bomboştı. Ah razı olsaydı, şimdi orada heykeli yükselecek, değil kıskançların, çekemeyenlerin, hatta asırların 'eli bile dehasının, ilminin bu müebbet abidesini yıkamayacaktı! Başını salladı. Titreyen dudaklarından gayri ihtiyarî "Türkün akli sonradan başına gelir" hikmeti döküldü. Açık kapıyı atladi. O kadar dalgındı ki sanki son çıkışı olduğunu biliyormuş gibi kapıcının kendisine ehemmiyet vermediğini, önünden geçerken ayağa bile kalkmadığını istemeye istemeye gördü.

Sokağın şakırtılı çamurları üstünden fani bir hayal gibi kaydı, gitti...

... işte o vakitten beri Efruz Beyi hiç bir tarafta görmeyen Bucaklılar, onun kendilerine son hitaplarını hatırlarlar, salondaki büyük Turan haritası üzerinde, arifane ile aralarında para toplayıp mahsus Almanya'dan getirttikleri coğrafya aletleriyle bir merkez tâyinine çalışırlar :

— Ah Kâşgara gitti, Kâşgara galiba... diye ağlaşırlardı.

Vakit gazetesi, 19.7.1926 - 1.8.1926

AÇIK HAVA MEKTEBİ

-----Efruz Bey Bilgi Bucağı'ndan (1) çekildikten sonra evinde derin tettebbüatına dalmış, uğraşıyordu! Fakat kitap tedariki biraz müşküldü. Avrupa postası bir ayda gelmiyordu. Bir gün sıkıldı.

— Ben kitapların olduğu yere gitsem, dedi. Hem Avrupa'da tahsilini de ikmal etmiş olurdu. Annesine bu fikirlerini açtı... Bin dereden su getirdi. Nihayet kandırdı. Lâkin ne tahsil edecekti.

— Müfat Beye (2) danışırım, diye mırıldandı. Bu zat Efruz Beyin dünyada en beğendiği bir adamdı. Hemen hazırlandı. Ne vakitten beri bir kürek mahkûmu gibi odasında kapalı yaşıyordu.

Sokağa çıkınca halkı, gelenleri, geçenleri o kadar şen, o kadar şatır gördü ki.. "Ne tuhaf, bütün dünya mesut!" dedi. Rüzgârsız, parlak bir sabah her tarafı parlatıyor, apartmanların pencerelerinden hizmetçi kızlar öteberi silkiyorlardı. Yaya kaldırımlarında beyaz esvaplı dadılar çocuk arabaları sürüyorlar, mektebe geç kalmış yaramazlar itişerek, kakışarak koşuyorlardı. Harbiye Mektebinin önünde bir arabayı durdurdu, içine atladı :

— Aksaray! dedi.

Müfat Bey gece gündüz Aksaray'daki "Tıfıl Kovuğu" denilen mektebinde bulunurdu. Burası eski bir konaktı. Dört yüksek duvar arasında gayet

(1) ikinci Meşrutiyet devrinin kültür hareketleri merkezi olan Türk Ocağı.

(2) Müfat Bey: Ömer Seyfettin, bu ad altında Meşrutiyet devri eğitimcilerinden o zamanki İstanbul Öğretmen Okulu Müdürü Sâti Beyi eleştiriyor.

rutubetli, dar, çukur bir bahçenin içindeydi. En üst kattan bile duvarların öbür tarafı gözükmezdi. Altmış sene evvel, doksan yaştan sonra on dört yaşında bir kızla evlenen kıskanç bir ihtiyar tarafından yaptırılmıştı. Mal sahibi bahçenin duvarlarını yapan ustaya mütemadiyen "içerisini kargalar bile görmesin!" demişti. Uçan kargalar değil, hatta kenarlarına konan serçeler bile içerisini görmüyorlar; bostan kuyusu zannederek kaçıyorlardı. Halk mektebe, bu mimarî vaziyeti için "Kovuk" namı verilmiş sanıyordu.

Halbuki bu namın sebebi mektebin çukurluğu, kapanıklığı filân değildi. Müfat Bey her ne hususta olursa olsun intihalin aleyhinde bulunanlardan biriydi. Şiirlerini perestiş derecesinde sevdiği Fikret'in (1) bile yirmi beş senede yazdığı eserin ismini "Emil Berjera" (2) dan çaldığına şaşıyordu. Emil Berjera'nın eseri "Lyre Brise" (3) idi. Fikret yarım Türkçe kitabına bu terkibi Farı-sîye tercüme ederek bir isim bulmuştu: "Rübab-ı Şikeste". Kitabının ismini Emil Berjera'dan çalan bu şairin evine "Aşıyan" diyorlardı. Birisi bu ismi aldı, gazetesine unvan yaptı. Sonra diğer bir mek-tepçi kalktı: "Çocuk Aşıyanı" diye bir mektep ismi çıkardı. Bir intihal zinciridir, gidiyordu. Müfat B'ey bunlara kızar: "Zavallılar hiç manayı düşünmüyorlar" derdi. Çocuk aşıyanı manasız bir şeydi. Çünkü aşıyan "yuva" demektir. Yuva en çok havada uçan hayvanlar hakkında kullanılabılırdı. Kuş yuvası, karga yuvası gibi. Halbuki yerde yaşayan hayvanlar için "in" kelimesi kullanılırdı. Tilki ini,

- (1) *Fikret : Edebiyat-ı Cedide'nin ünlü şairi Tevfik Fikret.*
- (2) *Emil Berjera (Emile Bergerat): Fransız yazarı (1845-1923).*
- (3) *Lyre Brise (Lir Brize): Kırık saz (Rübab-ı Şikeste) demektir.*

kurt ini gibi. insanlar kuştan ziyade dört ayaklı hayvanlara yakındı. Çocuk aşıyanı yerine "çocuk ini" denilmiş olsa daha mantığa muvafık hareket edilmiş olacaktı.

işte Müfat Bey, insanları kanatlı hayvanlardan ziyade dört ayaklı hayvanlara benzettiği için mektebine "Tıfıl Kovuğu" demişti. Kovuk istanbul'un en meşhur bir müessesesi sayılırdı. Alafranga, gayri millî terbiye taraftarları çocuklarını hep buraya verirlerdi.. Zira Müfat Bey "Türk, Türklük" diye bir milletin vücudunu kabul etmiyordu. Millî terbiyenin en büyük aleyhtarı idi. Türk milliyetperverliğinin muhtelif cereyanları karşısında "din var, millet yok!" şiarlı bayrakların sallandığını görmüştü. Fakat Müfat Bey için şiar "din de yok, millet de yok" tu. Onun mefkuresi yalnız alafrangalaşmak taklit, Avrupalılara benzemektir, istanbul gibi terakkiyi sever bir muhitte bu mefkure çok terakki buluyordu. Kovuğun çocukları için en büyük küfür "Türk!" kelimesiydi. Bu kelime ile arkadaşına küfreden çocuk hemen mektepten kovulurdu. işte Efruz Bey bu kadar büyük, bu kadar ilmî hareketin serdarı olan bu zata "Avrupa'da ne tahsil edeceğini" sormağa geliyordu. Arabadan inince kocaman duvarın dibinde hakikaten bir kovuğa benzeyen küçük kapının önünde durdu. Aralıktan baktı; karanlık bahçede muallimler, çocuklar

geziniyorlardı. Yavaş yavaş; önüne çuha şalvarlı bir kavas dikildi. Elhamdülillah tabancasıyla yatağanı yoktu.

— Ne istiyorsun?

— Müdür beyi göreceğim.

— Sen kimsin?

Efruz Beye bu kaba istintak dokundu. Acaba onu milliyetperver bir maarif müfettişi mi zannetmişti. Bu zannı düzeltmek lâzım geliyordu :

Ben Efruz Beyim..

— Evet..

— Kendisine haber verelim.

Zavallı Efruz Bey kırk dakikadan fazla bekledi. Çocuklar derse girdiler.

Nihayet kavas geldi. Deminki muamelesinin aksine, çok nazikleşmişti :

— Buyurunuz efendimiz, müdür beyefendi sizi bekliyorlar.

— Haydi...

Efruz Bey kavasla yürüdü. Bu anî tahavvülün manasını bir türlü bulamıyordu, içinden: "Bütün insanlar ayrı ayrı bir muamma!" dedi.

Rutubetten çürümüş, küflenmiş merdivenlerden geçtiler. Kavasın bir adım ilerleyerek açtığı geniş bir odaya girdi. Büyük yeşil çuha örtülü masanın kenarında Müfat Bey oturuyordu. Ayağa kalktı. Zairini selâmladı :

— Buyurunuz, diye sağındaki küçük bir koltuğu gösterdi. Kendi de oturduğu sandalyeyi çevirdi. Efruz Beye, birkaç sene evvel bir konferansta takdim olunmuştu. Biraz gözü ısırdı :

— Evvelden teşerrüf ettik galiba? — Estağfurullah, evet efendim.

— Nasılsınız?

— Çok şükür, iyiyim. Siz?

— Biz de elhamdülillah..

Susuyorlardı. Efruz Bey bu kadar büyük, bu kadar âlim bir adamın kendisine söyleyecek bir laf bulamamasına şaşıtı. Şaşkın şaşkın etrafına bakındı. Duvarlar meşhur büyüklerin resimleriyle doluydu. Bir köşede koca bir küre duruyordu. Kütüphaneler ağzı ağzına kitapla doldurulmuştu. Böyle bir odada oturan adam ömründe kitap açmasa âlim olabilirdi.

— Siz Türkçü müsünüz?

Efruz Bey hemen protestoyu bastı :

— Asla! Bunu kabul etmem efendim. Bendeniz de zatiâliniz gibi Türk milliyetperverliğinin aleyhindeyim.

— Fakat Ocak'ta konferanslar verdiğinizi işitiyordum.

— Veriyordum, fakat samimî değil. ___ ?

— Orada da iktidarımı göstermek için.

Mahdumunuzu mektebimize mi vereceksiniz?

— Hayır, benim mahdumum yoktur.

— Kızınız var mı?

— O da yok.

— O halde ne arzu buyuruyorsunuz?

Efruz Bey birdenbire esas meselenin karşısında kalınca şaşırdı. Ellerini ovuşturdu :

— Kendime ait bir şey sormaya gelmiştim.

— Buyurunuz.

— Bendeniz Avrupa'ya tahsile gidiyorum. Ne okuyayım ?

— Ne okumak istiyorsunuz?

— Daha bir şey tasarlamadım. Yaşım otuza yakın. Öyle bir tahsil istiyorum ki, gayet kolay olsun, kısa olsun. Hatta...

— Hatta?

— Kitap bile olmasın. Şöyle şifahî bir ilim! Zira gözlerim artık yoruldu. Müfat Bey gülümsedi. Mektepçi oldu olalı okumak istediği halde gözlerini yormaktan korkan, kitapsız ilim arayan bir adama ilk defa rast geliyordu. Şifahî bir ilim... Evet, gramofonlar bu kadar terakki etmemişti. Plaklar harikulade bir tekâmüle uğrayıp cilt haline geçirilirse okumadan âlim olmak mümkündü. Fakat Müfat Bey çok misafirperver olduğu için bir ilim âşıkını meyus bırakmak istemedi. Dünya bu... Âşık maşuk mu bulunmaz!

— En ziyade neye istidadın var? diye sordu. Efruz Bey için bu suale cevap vermek pek müşküldü :

— Her şeye efendim.

— Ama en çok neye?

Biraz düşündü. Onun her şeye en çok istidadı vardı. Şair, riyazî, musikişinas olduğu gibi ressamdı da...

— Resme.

— Resme mi? Çok iyi öyleyse. Elişlerine çalışınız.

— Elişlerine mi?

— Elbet, bu da bir ilim.

— Fakat mekteplerde de okutulur mu?

— Elbet, şimdi hemen her mektepte. Eskiden resim bile günahtı.

Çocuklar bir resim yaparlarsa yarın ahrette "bunun canını ver bakalım!" teklifine maruz kalacakları söylenirdi.

— Demek elişleri bir ilim ha... Efruz Bey şaşıyordu.

Müfat Bey izahat verdi :

— Elishleri sayesinde çocuklar küçükken büyüklerin yaptığı en mühim işleri öğrenirler, kur-nazlaşırlar. Neyi tutsalar bir şeye benzetirler, kendilerinde beceriksizlikten eser kalmaz. "Oyun, mekteptir!" diyen feylesof çok haklıdır.

— Elish her çocuğa gayet az bir masrafla gösterilebilir. Biraz zamk, biraz kâğıt...

Müfat Bey, Efruz Beyin: "Aman efendim zahmet etmeyiniz, lütuf buyurunuz. Bendeniz pek iyi bilirim." demesine bakmadı. Kalktı, kütüphaneden birçok elişleri çıkarıp gösterdi. Elishlerinin bütün tarihini, mucidini, en muvaffak olan sanatkârları, fabrikaları, hepsini, hepsini anlattı, işte bizim memleketimizde hakkıyla elişlerine aşına kimse yoktur. Mademki Efruz Beyin istidadı vardı, o halde mutlaka elişlerine de istidadı olacaktı. Müfat Bey: "Elishleri muallimliğinin yanında Darülfünun müderrisliği, iptidaîye hocalığı gibi gelir!" diyordu.

Yarım saat sonra Kovuk'tan çıkarken Efruz Bey, âdeta bir eliş kahramanı, bir eliş fedaisi olmuştu. Evet şöhrete, şaşaaya bakmamalıydı. Lafa lüzum yoktu, işe ihtiyaç vardı, elişine, elişlerine!

Efruz Bey bir türlü Avrupa'ya gidemedi. Zaten gidenler ne öğrenmişti? Yalnız kuru bir yaldız., iki gönül bir olunca samanlık nasıl seyrân olursa, okuyan için de kitapları elde ettikten sonra kendi evi, kendi odası Haydelberg, Oxford, Sorbonne(1) olurdu! Efruz Bey elişlerine dair birçok modeller, kitaplar, metotlar getirtti, kütüphanenin bir tarafını atölye haline koydu.

— Avrupa'ya gitmiş gibi üç sene sokağa çıkmayacağım, tahsilimi odamda ikmal edeceğim, diyordu.

Bununla beraber herkese kendini Avrupa'ya gitmiş bildirmek isterdi. Bir hafta tanıdıklarını ziyaret etti :

— Size vedaa geldim.

— Hayırdır inşallah... diye şaşıyorlardı.

(1) *Sırayla Almanya, ingiltere ve Fransa'nın ünlü üniversiteleri.*

— Bir haftaya kadar Avrupa'ya gidiyorum.

— Niçin canım?

— Niçin olacak. Burada kalıp cehaletten patlayayım mı? Tahsile gidiyorum.

— Ne tahsiline?

Efruz Bey yalnız tanıdıklarının bu sualine doğru cevap vermiyordu :

— Gelince ne tahsil etmiş olduğumu görürsünüz, diyordu.

Efruz Bey ortadan kaybolunca dostları hep Avrupa'ya gitmiş sandılar. Eve uğrayanlara :

— Londra'da... Mektup almadık! cevabı veriliyordu. Fakat Efruz Bey odasında, kitaplardan kurduğu darülfünunda iki aydan ziyade duramadı. Azıcık daha can sıkıntısından patlayacaktı. Nihayet kendini sokağa attı. Arkadaşları ona rast gelince şaşıyorlar :

— O!.. Hoş geldin. Ama ne çabuk! diyorlardı.

— Hoş bulduk.

— Yahu kuş mu kaçırdın? Gitmenle gelmen bir oldu.

— Kâfî!

— Ne kâfî?

— Tahsil için iki ay...

Sonra hepsine nasıl tahsil ettiğini, iki günde koca bir darülfünunun bütün imtihanlarını vererek diploma aldığını anlatırdı. Evet, Efruz Bey Avrupa'da pedagoji tahsil etmişti. Şimdi memleketin en büyük pedagoguydu, ilk hareketi mevcut pedagogları yıkmak oldu.

Konferanslarında hiç ilimden, ıstılahtan bahsetmiyor, yalnız yeni meslekdaşlarına hücum ediyordu. Evvelâ Kovukçu Müfat'a saldırdı.

Zavallı Müfat bunu görünce azıcık daha aklını kaçıracaktı. Gelip kendisinden elişinin ismini ömründe ilk defa işiten bu züppe onun ilmine, fazlına :

— Şarlatanlık! diyordu.

Efruz Bey Müfat'ı yıkınca kargısında Terbiyeci İsmail Hakkı'yı buldu. Bu adamı tanımıyordu. Fakat darülfünunda falan dersleri olduğunu biliyordu. Onunla münakaşa güçtü. İhtimal bir pot kırabilirdi. İş siyasete vurdu.

Ortaya bir fikir fırlattı :

— İsmail Hakkı (1) terbiyeci değildir!

— Ya nedir? diyenlere :

— Bir "nazariyatçı!" cevabını veriyordu. Halbuki asıl terbiyeci kendisiydi. Terbiye, nazariye demek değildi. Terbiye amelî idi. Evet, Efruz Bey terbiyenin nazariyelerinden hiç bahsetmemek için her konferansının nihayetinde :

— Vallahi, billahi, tallahi, diye yemin ediyor; dinleyenleri de, nazariye söyleyenleri bir daha dinlememeleri için yemine davet ediyordu. Bu sayede İsmail Hakkı azıcık daha sâmisiz kalıyordu. Efruz Beyin "amelî terbiyeci" ligi bütün mahafilce duyuldu. Ne yapacağını söylemiyordu :

— Ben, yaptıktan sonra görürsünüz! diyordu. Mektepçiler, terbiyeciler, muallimler, müdürler toplanıyorlar: "Acaba ne yapacak?" diye düşünüyorlardı. Efruz Bey susuyor, cevap vermiyor, esrarengiz niyetine dair tasavvur ettiği projeleri söylemeden dinleyenlere ihsas etmeye çalışıyordu. Bir gün :
— Ben, Pastör'ün(2) yaptığını yapacağım. O, nasıl tıbbı değiştirmişse, ben de maarifi kökünden değiştireceğim, dedi.

(1) ismail Hakkı (Baltacıoğlu): Eğitimci. Baltacı-oğlu ilk açık hava okulunu Çamlıca'da açmıştı.

(2) Pastor (Pasteur): Bazı hastalıklara kargı aşı yolunu bulan Fransız kimya ve biyoloji bilgini.

Sonra ilâve etti :

— Ama, İsmail Hakkı falan gibi kitap içinde, kâğıt üzerinde değil... Amelî olarak, amelî... Amelî.. A....

Efruz Bey "terbiye mütehassısı" gibi önüne gelen resmî, hususî mektebe dalıyor, sınıfları geziyor ; muallimleri, muhteremleri(1) lafa tutuyor, çıkıp giderken hepsine birer resimli kart yadigâr bırakıyordu. Kasımpaşa'da "Maşrık-ı Envar-ı Maarif-i Osmanî(2) mektebi en ziyade nazar-ı dikkatini celbeden bir müesseseydi. Müdürü tam filozof, malumatlı, kıymetli bir gençti. Uzun saçları eski redingotun yağlı yakasına dökülüyor, ona dünyadan vazgeçmiş sarhoş bir şair hali veriyordu. Mekteple uğraşalı Fransızcayı unutmuştu. Ona Efruz Bey ilk gördüğü zaman :

— Hangi mektepten mezunsunuz? diye sormuştu.

— "Mekteb-i Tabiat" tan!

— Ne demek?

— Yani kendi mektebimden! Ruso (3) gibi...

— A.....

(1) Muhterem : Eski okullarda disiplini sağlayan öğretmen yardımcısı.

(2) Osmanlı eğitiminin nur saçan doğusu anlamına gelen bir söz.

(3) Huso (Jean Jaeque Rousseau): Fransız yazarı ve eğitimcisi (1712-1778).

Efruz Bey bu cevaba bayılmış, içinden: "İşte emsalsiz bir adam. Meçhul bir dâhi!" demişti. İsmi pek uzundu :

"Mehmet Mustafa Tahsin Nidaî..." Amma herkes bu uzun ismi söylemiyor, yalnız "Müdür Bey" diyorlardı. Kupkuruydu. Koyu esmerdi. Köse olduğu için çok saçlarının altında yüzü daha minimini görünüyordu. Efruz Bey bu kıymetli gence meftunluğundan her gün mektebe gelmeye başladı. Onunla kafadaş oldular. Müdürün en bariz hasleti amelî olmasıydı. Hiç nazariyat bilmiyordu. Hatta :

— Okumam efendim, diyordu, okutan okumaz!

"Okutan okumaz!" Efruz Bey bu hikmeti içinden tekrar ediyor, yine içinden "demek bende okutmak seciyesi daha galip!" hükmünü çıkarıyordu. Mektebin binası pek haraptı. Pencerelemler camları kâğıtlarla yapışık. Hele müdürün odası görülecek şeydi. Çökük bir yazıhane, duvarda büyük bir Alasonya (1) haritası...

Yazıhanenin karşısında eski bir kanape! Kana-penin üstünde Müşir Ethem Paşanın(2) Acem matbaalarında basılmış müthiş bir resmi!..

Efruz Bey bu kadar mükemmel bir adamın, bu kadar tahammül olunmaz çirkinlikler arasında nasıl oturduğuna bir türlü mana veremezdi. Bir gün :

— Azizim Mehmet Mustafa Tahsin Nidaî Bey, dedi. Ben, sizin iktidarınıza hayranım.

— Tabî.

— Evet, tabî olarak hayranım. Lâkin sizde bir noksan görüyorum.

— Ne gibi?..

— Bediiyata, bedî terbiyeye hiç ehemmiyet vermiyorsunuz.

— A.....

Müdür bu laftan hiç bir şey anlamadı :

— Bediiyat ne demek?

(1) *Alasonya: Türk - Yunan savaşına sahne olmuş bir yer. Şimdi Yunanistan'ın kuzey doğusunda bir kasaba ve ova.*

(2) *Müşir Ethem Paşa : Türk - Yunan savaşında (1897) Osmanlı ordusu komutanı.*

— Estetik.

— Maliye nazırı değilim ya... —• Ne demek?..

— Öyle ya, estetikle maliye nazırları uğraşmalı. Bizim ne vazifemiz?..

Efruz Bey yine bir şey anlamıyordu. Bediiyat ile maliye nazırları niçin uğraşsın?

— Fakat anlamıyorum.

— A canım, şunu bunu rakamlarla cemedip rakam neticeler çıkarmak değil mi, bizim ne vazifemiz?

Efruz Bey gözlerini açtı :

— Hayır canım.

— Ya ne?

— Estetik...

— O da ne? Ayrı bir şey mi?

— Bediiyat işte...

— Bediiyat ne efendim? __ ^

Efruz Bey, bakından' fakından karıştırarak bediiyatı tarif etti. Gaye:

Güzellikti, insanın oturduğu, yattığı, okuduğu, hâsılı yaşadığı muhit güzel olmalıydı. Sonra samimî bir münekkit gibi mektebin haline geçti. Pisliğe itiraz etti. Yağmur günlerinde her taraf akıyordu. Sonra müdür odasının bu mobilyesizliğine geldi. O söyledikçe sıksa müdür gülümsüyordu. Nihayet:

— Görüyorum ki Efruz Bey, dedi. Siz de bütün iddianıza rağmen bir "nazariyatçı" sizsiniz.

— Neden bildiniz?

— Söyledikleriniz hep nazariye mahsulâtı, hiç ameliyatla münasebeti yok.

Efruz Bey izah etmesini rica etti :

— Lütfen.

— Pekâlâ, evvelâ mektebe itiraz ediyorsunuz. "Niçin harap, perişan?" diye, değil mi?

— Evet.

— Size söyleyeyim. Ahalinin dörtte üçü fakirdir. Bunların çocukları yıkık, harap evlerde yaşadıkları için mahfuz, mükemmel mektepler sıhhatlerine dokunur.

— Ya zengin çocukları?

— Mektebin haraplığı onların istifadesine başka türlü hizmet eder.

— Nasıl?

— Eğer babalarından kalacak mirasları, hesapsız yerlerse en nihayet böyle harap binalarda soğuktan, rüzgârdan ıstırap çekeceklerini düşünürler, peşinen akıllanırlar.

Efruz Bey bu amelî felsefeye hayran kaldı. Müdür pisliğin faydasını da anlatıyordu.

Hıfzıssıhha kendimizi soğuktan, sıcaktan * hafaza değil, belki bu soğuğa, sıcağa alıştıрма Bugün hastalıkların esası mikroptu, hastalılık! dan korunmak için mikropplardan kaçmak c onlara alışmak, onlarla anlaşmak

icabediyordu. Temizlik tabiatı vardı. Temizlik bid'at(1) icabı bir şeydi. Bütün hastalıklar medeniyetlerini temizlikle başlamıştı. Temizlik ne olduğunu bilemeyen iptidaî insanlar, bugünkü vahşîler niçin hastalanmıyorlardı?.. Çünkü mikroplarla, yani pisle ünsiyet peyda etmişlerdi.(2) Efruz Bey müdürün izahatını dinliyor, yakasındaki yağlara, kalıpsız fesindeki dört santimetre kadar yukarı doğru ilerleyen kirlere bakıyordu. Evet, bunlar ne basit hakikatlerdi! Fakat ne kadar orijinal, ne kadar yeni hakikatlerdi! Müdür pislikten sonra lüksün aleyhinde ağzını açtı, yumdu gözünü...

(1) *Bid'at : Sonradan meydana gelen şey.*

(2) *Ünsiyet peyda etmek: Alışmak.*

Dünyada felâketlerin en baş sebebi lükstü! Süslü ev, süslü esvap, süslü muhit... Bu süs iptilâsı insanları kudurtuyor, fakirlerin zenginler aleyhine kalkmasına sebep oluyordu! İhtimal bir gün bütün fakirler birleşecek, süse dair ne varsa ev, apartman, gazino falan... hepsini yağmaya verecekler, hepsini harap tûrap edeceklerdi. Mektepte mobilya aleyhtarlığını amelî bir surette tatbik etmişti. Muallimler adî hasır kahve sandalyelerinde oturuyorlardı. Pencereelerde tek bir perde yoktu. Mademki hava, yahut ziya için açılmışlardı, bu menfezlere perde takmanın manası var mıydı?

Efruz Bey "Maşrık-ı Envar-ı Maarif-i Osma-nî" müdürünün bu prensiplerini dinledikçe talihin kendisine daha bir arkadaş çıkardığına seviniyor, "işte amelî terbiye ufuklarında benimle çalışabilmeye müsait bir arkadaş" diyordu. Evet, bu tam amelî bir adamdı. Şeniyeti olduğu gibi görüyordu. Ekseriyetin fakir olduğunu bildiği için bu fakirliğin de zenginleşmek arzusunu veren yegâne âmil bulunduğuna kanaat getirdiği için mektebi sefil bir dilenci kulübesi sisteminde tertip etmişti. Fakrin, zaruretin "ibretengiz" levhaları her köşede nazara çarpıyordu. En büyük buluşu "amelî adalet" ti.

Efruz Bey :

— Bu ne?., diye sordu. "Amelî adalet" mi?

— Evet. Gayet tabiî bir şey. Yani hakikî adaletin ta kendisi...

--- Aman izah ediniz. Müdür Bey :

— Başüstüne, diye başladı, insanlar tabiati bozarak hayatı hafifletmek için kendi felâketlerini 'elleriyle hazırlamışlardır. Meselâ "hak, adalet" gibi tabirler uydurmuşlar, yaşayışın revişin-deki ahengi bozmaya kalkmışlardır. Sözde mücerret bir hak varmış. Asırlardan beri onu ararlar! Asırlar içinde; Nasrettin Hoca'dan başka "hakk" ı anlayan gelmemiştir.

— O, nasıl anlamış?

— Hikâyesini biliyor musunuz?

— Hayır.

— Bir gün Nasrettin Hoca, yolda birkaç çocuğun kavga ettiklerini görmüş.

— Ey?..

— "Niçin dövüşüyorsunuz?" diye sormuş; çocuklar da "Şuradan ceviz topladık. Pay edemiyoruz." demişler. Hoca: "Ben size pay edeyim mi?" diye sormuş. "Et" demişler. Fakat Hoca çocuklara tekrar "Hakça mı, kulca mı pay edeyim?" diye sormuş. Çocuklar düşünmüşler, hakça pay edilmesini istemişler. Nasrettin Hoca rastgele kimine bir, kimine üç, kimine beş ceviz vermiş. Geri kalanını da kendi heybesine doldurmuş.

— Sonra!..

— Sonra, çocuklar: "Bu nasıl pay, Hoca?" diye şaşırmışlar. Hoca: "Hakça pay buna derler. Rastgele! Kimine az, kimine çok, kimine hiç..."

— Ey sonra?

— işte bu kadar... Yani müsavat hülyasının insanlara mahsus bir vehim olduğunu Hoca daha o vakit çakmış. Evet, tabiata bakarsak adaletin gayrı mantıkî bir fantezi olduğunu sarahaten görürüz.

İnsanların bir kısmı fakir, bir kısmı zengin, zenginlerin içinde hiç çalışan olmadığını, budalaların, aptalların ekseriyet teşkil ettiklerini düşünürsek, sâyin, zekânın ne kadar hayalî bir kıymeti olduğunu anlamakta bir güçlük çekmeyiz. Evet, saadet, felâket bir işin muayyen mukabili değil, öyle gelişi güzel üzerimize düşen, bir talihtir. Yegâne kanunu...

— Nedir?..

— Mantıksızlık! Azizim Efruz Bey, âdeta bütün hayat mantıksız bir temadidir.

— Fakat...

Bu esnada müdür odasının tek kanatlı rezeleri kopuk kapısı açıldı. Kısa boylu, perişan, zayıf bir muallim içeri girdi, arkasında iki çocuk vardı. Bunlar ağlıyorlardı. Birisinin burnu kanıyordu.

Müdür sordu :

— Ne oldu?.. Muallim :

— Efendim, dedi. Bunlar hiç rahat durmuyorlar. Yine muslukların bağında kavga etmişler. Yetmiş altı, doksan ikinin burnunu kanatmış. Artık bu efendilerden bıktık.

— Ben onlara şimdi gösteririm, dedi. Sonra tekrar muallime emir verdi :

— Sen git, bana muslukların civarında dolaşan "meccani" (1) lerden iki tane yakala, getir.

— Başüstüne!

Muallim çıkınca, müdür çocuklara, kapının dışarısında adalete muntazır bulunmalarını söyledi. Odada yalnız kalınca, Efruz Beye döndü :

— Tam tesadüf! İşte şimdi size amelî adaleti göstereceğim...

— Nasıl?

— Göreceksiniz. Sabrediniz.

— "Meccani" ler kimler?

— Maarif yüzde yirmi talebeyi ücretsiz okutmamızı şart koymuştur. Her sınıfta birkaç tane "meccani" vardır. Bunlar mektepte ayrı bir cins teşkil ederler. Hani Hindistan'daki paryalar gibi.

— Ey?..

— Ben mektepte ne vukuat olursa cezalarını meccanilere veririm.

Efruz Bey âdeta galeyan etti :

(1) *Meccani* : *Parasız okuyan öğrenci.*

— Bu olur mu ya? Bu olur mu ya?

— Mis gibi... Cızıltıya meydan vermez. Malûm ya, mektepte dayak resmen yasaktır. Halbuki bu dayak müessesesi cennetten çıkmıştır. Kim ne derse desin onsuz terbiye olmaz. Tabî bizim mektepte de resmen dayak yok... Amma "meccani" ler müstesna. Onlar şikâyet falan edemezler, hemen kovarız. Kim ne yaparsa dayağı "meccani" ler yerler. Kabahatli çocuklar "meccani" lerin yediği dayaklardan ibret alırlar.

— Fakat...

— İşte amelî adalet, azizim.

— Ama "meccani" lerin kabahati yok ki...

— Olmasına hacet yok ki... Maksat ibret için •ceza...

— Fakat...

Efruz Bey itirazına devam edemedi. Muallim iki çocuk daha getirmişti.

Bunlar hemen yalınayak, başıkabak denecek derecede perişan kıyafetteydiler. Müdür Bey :

— Çağır öbürlerini de...

— Başüstüne!

Kavga eden çocuklar da içeri girdiler. Müdür ""meccani" lerden birisine sordu :

— Muslukların başında ne arıyordun sen?

— Su içmeye gitmiştim.

— Zehir iç, şimdi görürsün. Meccanilerden ikincisine döndü :

— Ey sen? Sen ne arıyordun orada?

— Hiç!..

— Vay, inkâr mı ediyorsun?

— Hayır efendim.

— Söyle öyleyse...

— Geçiyordum.

— Gececek başka yer yok muydu?

Zavallı çocuk titriyor, bir cevap bulamıyor, önüne .bakıyordu. Müdür Bey yazıhanesinin altından bir değnek çıkardı... Ayağa kalktı. Bütün kuvvetiyle bu iki "meccani" yi dövmeye başladı. Çocuklar ağlıyorlar, kollarını yüzlerine siper ediyorlar :

— Aman Müdür Bey, affediniz Müdür Bey! diye yalvarıyorlardı.

Mehmet Mustafa Tahsin Nidaî Bey, hakikaten gazaba gelmişti. Efruz Bey bile müdahaleden korktu. Zayıf tüysüz çehresinde deminki donuk gözleri büyümüş, parlamış, birer alev parçası olmuştu, îyice dövdüğü çocukları tekmeleyerek dışarıya attı. Sonra asıl kabahatlılere :

— Gördünüz ya... Bir daha yaramazlık ederseniz sizi de böyle döverim, dedi.

Muallimle onlar da odadan çıktıktan sonra tekrar yazıhanesinin başına oturdu. Hâlâ soluyordu. Efruz Bey şaşırmış, bembeyaz kesilmişti.

Kabahatsiz çocukların acıklı feryatları onu müteessir etmişti. Dayanamadı :

— Bu "amelî adalet" hiç bir şeye benzemiyor,, dedi.

— Ne diyorsunuz?

— Evet, hiç bir şeye benzemiyor.

— Siz azizim Efruz Bey, nazariyatçısınız.

— Hâşâ...

Efruz Bey "nazariyatçı" ithamına çok kızardı.

— Evet, nazariyatçısınız.

— Niçin?

— Çünkü amelî kaidelere akıl erdiremiyorsu-nuz.

— İzah edin, rica ederim.

— Şimdi ben "meccani" lerden birini dövdüm» Pekâlâ! Farzedin ki onlar kavga etmişler...

— Farz olur mu ya?..

— Olur ya. Cebir, riyaziyat, ciddî, esasî ilimler hep faraziyat değil mi? Faraziye hakikatin anne-rsidir.

Efruz Bey bunu reddedemedi.

— Evet, farz ediniz "meccani" ler muslukların başında birbirleriyle kavga ettiler. Birisinin burnu kanadı. Vakıa bu bir faraziye! Amma nasıl bir hakikat doğuracak?

— Ben onlara sopayı çektim. Asıl kabahatlılar bunu gördüler. Şüphesiz ibret aldılar. Hiç olmazsa kendilerinin lâyük oldukları cezanın ne olduğunu anladılar.

— Doğru.

— Halbuki mektepte dayak yasak.'

— Evet..

— "Meccani" lere gelince.. Kimsenin aldıracağı yok. Onların sayesinde "dayak" müeyyidesi mektepte zararsızca yaşatılabilir.

— Vakıa doğru...

— Hele şöyle azizim, "Amelî adalet" e akıl erdirebildiniz mi?

Vakıa Efruz Bey buna hiç akıl 'erdirememişti. Fakat bunu söylemek izzetinefsine ağır geldi. Gayri ihtiyarî :

— Evet, dedi.

Böyle her gün, Efruz Bey Mehmet Mustafa Tahsin Nidaî Beyin hakimane hareketlerini gördükçe bütün büyük adamların meydanda değil, gölgede saklı olduklarına kanaat getiriyordu. Lüksün aleyhinde olduğu halde odasında Ethem Paşanın o berbat resmiyle Alasonya'nın topoğraf haritasını bulunduruşuna bir türlü mana verememişti. Bir gün bunu da sordu.

Müdür :

— Bundaki manayı anlamayışına teessüf ederim, cevabını fırlattı. Zaten cümleleri, hele hitap halindeki lafları pek ağır, pek şiddetliydi. Efruz Bey bediiyat prensiplerinden kendine bir siper yapmaya çalışarak tekrar sordu :

— Duvardaki levhalardan maksat sırf bir ziynet, bir süstü. Haritaya gelince, onda da bir kaide olmalı. Ethem Paşanın şu resmi son derece fena. Ne o öyle, atı şaha kalkmış, harpte başkumandanın böyle bir mevkide bulunması mümkün değil. Alasonya haritası ise küçücük bir kazayı gösteriyor. Ne faydası olabilir?

Müdür güldü :

— Hep nazariye, hep nazariyat! dedi. Azizim Efruz Bey, senin ne vakit amelî düşündüğünü göreceğim?

— Canım bunda amelîlik, nazarîlik var mı?

— Var ya?..

— Neresinde?

— Sorduğun şeyler hep nazariye.

— Pekâlâ, bunların amelî bir cevabını veriniz bakalım...

— Vereyim. Bizim millî ressamımız, hatta millî dâhimiz meşhur Hulusi Efendi w dir! Bu levha da onun eseridir. Milletin ruhunu tanır, millet nasıl isterse öyle yapar. Cahil olmadığı için tabîî bir başkumandanı, maroken koltuğa kurulmuş ağır bir perdenin altında yapamaz. Münevverler hâlâ Avrupa taklidi eserleri sanat tanırırlar. Cahilliklerinden... Ahaliden kim on para verse onların resimlerini alır. Halbuki Anadolu'ya falan gitmeye hacet yok, istanbul'un kahvelerini gez. Hepsinde Hulusi Efendinin(1) bir eserine mutlaka rast gelirsin.

(1) Hulusi Efendi : Meşrutiyet devrinde taş basması resimler hazırlayan bir ressam.

Bu ressam o kadar amelî bir dâhidir ki gözü, karıncayı yormamak için resimlerinin altına ne olduğunu yazar. Topun altına top. Geminin altına gemi. Şimendiferin altına şimendifer... Efruz Bey dayanamadı :

— Ya Alasonya haritası? dedi.

— Bunu işte anlamamak pek büyük bir ayıp. Dünyada son zaferimizin geçtiği yer! Yanya, Alasonya,(2) Mohaç'tan, Çaldıran'dan, Kosova(3) meydanından mühimdir.

Efruz Beyin dudakları titredi :

— Doğru.

— İşte Hulusi Efendinin eseriyle topografya haritasının manası!

— Hakikaten siz gayet mühim bir şahsiyetsiniz, azizim Mehmet Mustafa Tahsin Nidaî Bey...

— Hüsnü teveccühün demeyeceğim. Bu memlekete göre hiç şüphesiz en büyük bir adamım.

Efruz Bey kendi meziyetlerinin azameti için muhiti de kabul etmediği için arkadaşının bu tevazuunu lüzumsuz buldu :

— Estağfurullah... Estağfurullah...

Sonra uzun bir hasbihale başladı :

— "Ah bu memleket..."

.... Evet, bu memleket kördü. Hiç doğruyu görmezdi. Meselâ, hâlâ mektepler binaların içindeydi. Halbuki medenî memleketlerde...

Müdür, küçük gözlerini Efruz Beye kaldırdı :

(2) *Yanya, Alasonya : Burada Türk - Yunan savaşının Yanya ve Alasonya'da geçen evreleri kastediliyor.*

(3) *Mohaç, Kosova ve Çaldıran savaşları : Mohaç Macarlarla; Kosova Sırpılarla yapılmış, zafer kazanılmıştır. Çaldıran'da da Şah ismail yenilmiştir.*

— Medenî memleketlerde mektepler binaların içinde değil midir?

— Değildir ya...

— Ya nerededir?

— Açıkta...

— Açıkta mı?

— Evet...

— Doğru mu söylüyorsunuz?

— Şüphe mi ediyorsunuz?

— Yok, fakat...

— Gözümle gördüm.

— Yaz, kış mı açıkta?

— Yaz, kış...

— Nasıl?

Efruz bey, asılsız tafsilâta başladı mı coşardı:

— Açık hava mekteplerini işitmediniz mi?

— Senden bir kere duydum sanıyorum.

— Evet, Avrupa'da açık hava mektepleri vardır. Tabîî papaz mektepleri falan buradaki gibi hâlâ binalar içinde... Fakat yeni terbiyeyi, yani teşebbüs-ü şahsîyeyi Anglosakson terbiyesini kabul eden kaya mektepleri hep açıktadır.

— Kaya mektepleri ne demek?

— Ekol do roş... Yani, kayalar üzerinde ders okunan mektep.

Mesele mühimdi. Müdür masanın başından kalktı. Efruz Beye daha ziyade yaklaşmak için önüne gitti.

— Kayalar üzerinde mi?

— Evet...

— Niçin kayalar üstünde?

— Pek, basit, çünkü rutubet yoktur. Kaya nakil olmadığı için yazın soğuk, kışın sıcaktır. Âdeta Allah'ımızın bir kaloriferi...

— Rica ederim Efruz Bey, bu açık hava mekteplerine dair tafsilât ver. Çok mühim buluyorum.

— Başüstüne...

— Buyur!

Efruz Bey, tam bir buçuk saat buyurdu. "Maş-rık-ı Envar-ı Maarif-i Osmanî" mektebinin mühü-rü öğrendi ki açık hava mektebi ilk insanlar gibi çocukları tabîî hayata alıştırmak için kurulmuş ilmî bir müessesedir. Yaz, kış, gece gündüz, muallimler, talebeler, hepsi hayatlarını kırlarda geçirirler. Okumak yazmak pek az! Yalnız ekip biçmek! Yol yapmak! Kanal açmak! Köprü kurmak! Nadas etmek! Hayvan yetiştirmek! Tavukların dil altlarını çıkarmak! Beygirleri nallamak! Güzel üvendire kullanmak! Falan filan...

Efruz Bey de ayağa kalktı.

İki şahsiyet karşı karşıya geldi, birbirlerinin gözlerine baktılar. Sıska müdür :

— Ne duruyoruz? dedi.

— Bizim gibi ilmî inkılâpçılara bu miskinlik yakışmaz.

— Efruz Bey başını salladı :

— Doğru, yakışmaz.

— O halde ne duruyoruz?

— Ne duruyoruz?

— Yarından tezi yok. Hemen açık hava mektebini bu memlekette tesis edelim.

— Edelim...

— Hazırlığa falan...

— Ne lüzum var, ne vakit.

— Fakat...

Çocukların anası, babası duyarsa ihtimal razı olmazlar.

— Sanki bir tenezzühe çıkıyormuşuz gibi kalkar, buradan gideriz. Bir daha gelmeyiz. Bizi kırlarda kim arayıp, kim bulacak?

— Fakat...

— Fakati, makatı yok... diye Efruz Bey, müdürün bütün tereddütlerini gevşetti. Hademeye falan da lüzum yoktu. Meccaniler hademelik edeceklerdi. Tedris ücretlerine gelince, kırdı, açık hava mektebinde tesis olunacak çiftliğin varidatı milyonları bulacaktı, ihtimal talebeler aldıkları yüksek yevmiyeleri ailelerine gönderebileceklerdi. Efruz Bey zengin hayalinden açık hava mektebinin kârlarına dair tafsilât verdikçe müdürün küçücük dar muhayyileciği genişliyor, kocaman bir göl oluyordu. Saatların geçtiğini duymadılar. Masanın başına oturdular. Planlar çizdiler, yarın sabah çocuklar, bir günlük yemekleriyle beraber mektebe geleceklerdi.

Sonra erkenden Köprü'ye(1)' gidecekler, vapurla Haydarpaşa'ya geçecekler, daha sonra öğleye kadar cebrî yürüyüşle (2) Maltepe'yi(3) tutacaklardı. Sonra?

Efruz Bey :

— Sonra, diyordu, ertesi gün sabaha karşı bir mavna ile doğru Hayırsızada'ya...(4) Tabî ilk Türklerin Gelibolu'ya çıkışları gibi! Orada tabiatla yalnız kalacağız! Mücadele başlayacak. Angtosakson terbiyesi başgösterecek, her çocuk bir Robenson... Biz de birer Robenson! Müdür :

— Ya ekmek? dedi.

— Düşündüğü şeye bak. Acıkan ekmeğini taştan çıkarır.

(1) Köprü : Galata köprüsü.

(2) Cebrî yürüyüş : Aralıksız yapılan sıkı yürüyüş.'

(3) Maltepe : istanbul'da, Anadolu yakasında Bos-tancı'dan sonraki semt.

(4) Hayırsızada : Marmara'da, istanbul'a yakın, kimsenin oturmadiğı küçük bir ada.

— Bu doğru; fakat su?

— Zannederim ki Hayırsızada'da su vardır. Arayıp bulacağız, bulamazsak...

— Ne yaparız?

— Deniz suyundan tatlı su çıkarırız.

— Nasıl?

— İngiliz tayfalarının yaptıkları gibi.

Her şeyi müzakere ettiler. Artık mektebin akşam tatil zamanı yaklaşıyordu. Efruz Bey bir şey teklif etti. Bu açık hava mektebinin tesis şerefini yalnız "Maşrık-ı Envar-ı Maarif-i Osmanî" müdürüne bırakmak istemiyordu.

— Ortaklaşa! diyordu.

— Fakat nasıl?

— Ben mektebin resmen ders nazırı olayım. Salâhiyetim sizinkiyle müsavi olsun.

— Bir görevde iki baş olur mu?

— Olur...

— Nasıl?

— Fevkalâde ejderhalarda olduğu gibi.

— Ejderhaların masallarda kuvveti hep, yedi sekiz başlarından ileri gelir.

Müdür düşündü, taşındı :

— Bu olamaz, Efruz Bey! dedi..

— Olamaz mı?

— Olamaz.

— O halde ben yalnız başıma bu mektebi tesis ederim...

— Talebe bulamazsın.

— Bana iki çocuk kâfi..

— Onu da bulamazsın.

— O halde?

— Gel beraber yapalım, ittihattan kuvvet doğar.

— Ben de bu fikirdeyim. Fakat salâhiyetim olmazsa...

— Resmen olmasın da... Hususî, ne istersen yap...

Efruz Bey düşündü. Bir kere koloniyi teşkil ettikten sonra müdürü aldatmak kolaydı. Bir ihtilâl kâfiydi. Hatta icap ederse denize bile attırır, her türlü! münasebetsizlikten birdenbire kurtulabilir. Vâsi, fakat hususî bir salâhiyetle mektebin nazırı oldu. Müdür :

— Çocuklar gitmezden evvel seni takdim edeyim, dedi.

— Muallimler nerede?

— Mektepte yalnız bir muallim var.

— Bir muallim mi?

— Evet..

— Eh, kaç sınıf var?

— Yedi...

— Diğer muallimler nerede?

— İkisi hasta. Üçü izinli. Biri tebdilhavah... Altısı da mazeretli olmalı. Bugün gelmediler.

— Bir muallim yedi sınıfı nasıl okutuyor?

— Geriye kalan altı sınıf müzakere eder. Eski derslerini pişirirler.

— Çok iyi, zaten açık hava mektebinde eski muallimleri kullanmayız.

— Ben yeni muallim almam. Bu, bir prensip meselesi.

— Hayır canım, hiç muallim almayacağız. Bir ben kâfi. Ben her şeyi öğreteceğim.

— Teşekkürler...

Müdür için için seviniyor, neşesini saklayamı-yordu. Evvelâ mektep kirasından, sonra da muallim ücretinden kurtulacaktı. Dışarı fırladı.

Çocuklar da dersten çıkmışlardı. Trampeti vuran hademeye :

— Çabuk muallim beyi gönder. Efendiler çık-masınlar. Beklesinler.

Divan var! dedi.

Oda kapısında bekledi. Yan gözle içeriye bakınca yüreği hop etti. Efruz Bey kendi makamına oturmuştu. Dalgındı. Gözlerini sanki Ethem Paşanın şaha kalkmış küheylânına dikmişti. Acaba bu büyük şahsiyetin yanında kendi varlığı sönecek miydi? Müdür bunu muhakeme edemedi çağırılan muallim gelmişti.

— Divan var, çocukları toplayınız.

— Başüstüne.

— Amma, çabuk..

— Bir dakika...

Yıkık binanın alt kamdan kulakları paralayacak derecede şiddetli gürültü yükseliyordu. Çocukların en kızdıkları şey bu divandı. Müdürün yarım saat gevezelik edip kendilerini sokağa çıkmakta geç bırakmasını bir türlü çekemezlerdi. Zayıf muallim, müdür beye, çocukların hazır olduklarını söylediği zaman, bu gürültü daha ziyade azıtmıştı. Sokak kapısını kilitleyip önünde bir put gibi duran kapıcının etrafında çocuklar, Karagöz'deki "Başlar mısın, başlayalım mı?" bestesiyle bağrışıyorlardı :

— Açar mısın, açtıralım mı?

Müdürle Efruz Bey eski konaklarda "ev altı" denilen bu loş meydana gelince gürültü birdenbire durdu. Müdürün ince, keskin, madenî sesi öttü :

— Efendiler! Şimdiden sonra ders nazırınız Efruz Beyefendidir. Size takdim ederim.

Onun sayesinde neler öğreneceksiniz, neler...

Evvelâ o, sizi yoran, gözlerinizi ağrıtan kitaplar kalkacak, hiç kitapsız okuyacaksınız.

Deminden binayı yıkacak gibi haykıran çocuklar şimdi, hayretten nefes bile alamıyorlar, işittiklerine inanmıyorlardı. Kitapsız ders. Bu ne saadet! Gayri ihtiyarî itiraz ettiler :

— Şaka ediyorsunuz?

— Şaka mı?

— Şaka... Şaka...

— Müdürünüzün şimdiye kadar bir defa olsun şaka ettiğini gördünüz mü? Ciddî söylüyorum. Efruz Beyefendi kitapları, defterleri, kâğıtları, kalemleri, hatta siyah duvar tahtalarını, tebeşirleri, hepsini kaldırıyor.

Artık vazife falan da yazmayacaksınız...

Çocuklar sevinçten uğulduyorlar :

— Şaka...

— Şaka...

— Şaka söylüyorsunuz! diye haykırıyorlar-dı. Müdür Bey uzun uzadıya, izahat vererek hepsini inandırdı. Mektep yeni terbiye usullerini kabul ediyordu.

Bu yeni usul hayat içindi. Hayatta kitabın ehemmiyeti yoktu. Kalkan yalnız kitap, yalnız okuyup yazmak, yalnız ezberlemek değildi...

Başka...

Çocuklar, tekrar :

— Ne? Ne? Müdür Bey, ne? diye bağırıştılar.

— Evet, Efruz Beyin sayesinde mektepten "ceza" da kalkacak, herkes müsavi. Meselâ ben de sizin gibi olacağım. Artık bana selâm vermeye mecbur değilsiniz. Hepimiz müsaviyiz. Muallimler size karışmayacak. Size kimse karışmayacak. Hatta ananız, babanız bile... İstedığınızı yapacaksınız...

— Yaşasın Efruz Bey!

— Yaşasın!...

Çocuklar öyle müthiş bir gürültü ile alkışlıyorlardı ki... Efruz Bey gayri ihtiyarî ilk hürriyet günlerini hatırladı. Müdürün yanında ayakta duruyordu. İki ellerini yukarı kaldırdı. Alkışçılara karşı :

— Söz isterim, söz isterim! diye haykırdı. Kendilerine tasavvur edebilecekleri en büyük

saadeti getiren bu halaskarı çocuklar dinledi. O müthiş gürültü birdenbire kesildi. Efruz Bey nutkuna başladı :

— Arkadaşlar! Evet, size "arkadaşlar!" diyorum. Çünkü benim talebem değil, arkadaşımsınız. Talebelik, muallimlik, amirlik, madunluk,

büyüklik, küçüklük bugün öyle şey yok. Sabık müdürünüzün söylediği gibi, herkes müsavi...

Müdür birdenbire sarararak, Efruz Beyin sözünü kesti :

— Sabık değil, hâlâ müdürünüz benim... Efruz Bey :

— Hayır, sabık! diye devam etti. Hiç müdüre bakmıyor, doğrudan doğruya çocuklara hitap ediyordu.

".... Müdürünüz, eskiden müdürünüzdü. Kendisinin belki haberi yok.

Şimdi o sizin müdürünüz değil. Nihayet bir arkadaşınız. Artık kendisine "Müdür Bey" demek bir hakarettir.

— Demeyiz... Demeyiz...

— Evet, doğrudan doğruya ismini söyleyiniz. Fakat ismi de çok uzun!

Mehmet Mustafa Tahsin Nida"!.. Âdeta dört kişilik bir isim!

Evvelâ bu arkadaşınızın ismini kısaltmalı. Bu acele çocukları çıldırttı :

— Kısaltalım.

— Kısaltalım.

— Nasıl kısaltalım?

Müdür sapsarıydı. Gürültü o kadar şiddetli, Efruz Beyin tesiri o kadar kuvvetliydi ki...

İçtimai dağıtmaya cesaret edemedi. Yalnız bir kâbus içinde gibi dinliyordu

— Bana kalırsa ona "Mistik" diyelim. Bu muhacir ismidir. Bu suretle vatanperverliğimizi, hamiyetimizi de göstermiş oluruz.

— Mistik...

— Mistik... Hey Mistik, diye bir gürültü koptu. Bu ismi herkes beğeniyordu.

Mustafa Mistik, Arabaya kıstık...

Efruz Bey, müdürün ismini düzelttikten sonra programa geldi :

— Arkadaşlar! Yarın hepiniz daha güneş doğmazdan bir saat evvel buraya geleceksiniz, kitap falan getirmeyiniz. Yalnız bir günlük yiyecek... Ekmek, zeytin, peynir falan... Yarın ilk defa açık hava dersine çıkacağız. Gevezelik edip de evde ailenize bir şey söylemeyiniz.

— Söylemeyiz... Söylemeyiz...

— Haydi bakayım. Tabur mabur istemez, serbestçe dışarı çıkınız, paydos! Kapıcı anahtarı güç çevirdi. Bir çocuk tufanı taşı. Civardaki evler, yangın var, sandılar. En ziyade azanlar "Meccani" lerdi. Kapıdan çıkarken :

— Allaha ısmarladık Mistik! diye bağıyorlar, bazıları bu vedaı :

— Çiroz Mistik!

Kitabıyla tamamlıyorlardı. Efruz Beyin on dakikalık telkiniyle eski zaptın, raptın, kaidelerin, nizamın, intizamın bir anda yıkıldığını gören müdür

birdenbire ürktü. Gözlerini açtı. Ev altında çocuk kalmayınca Efruz Beye döndü :

— Fakat azizim. Biz bunları zaptedemeyiz...

— Niçin?

— Böyle müsavat falan yapacağını bilmiyordum.

— İçeride konuşmadık mıydı?

— Konuştuktu.

— O halde artık itiraz etmezsiniz. Çünkü kabul ettiniz sayılır.

— Fakat...

— Fakat...

— Evet Mistik, görüyorum ki sen hürriyetten korkuyorsun. Çocuklara tabî hürriyetlerini, tabî zevklerini verince taşıdılar. Gürültüye başladılar. Bu, işte onların "hayatiyet" leridir. Bu hayatiyet eski .batıl itikatlarla bağlı duruyordu. Hiç istifade olunmuyordu. Şimdi onların hürriyetleri olacak. Hayatiyetlerini istedikleri gibi izhar edecekler. Bak bu -aşkın çocuklardan ne harikalar doğacak! Ne kadar dâhiler çıkacak.

Müdür ürkmüştü. Cevap veremiyordu. Beş dakikalık hürriyetin artık önüne geçilemeyeceğine kaildi. Kendine "Mistik" diye haykıran talebelere artık talebe namı verilemezdi, işte on senelik mektep birdenbire yıkılmıştı. İçinden: "Ne yaptım da TDU aJama kandım?" diyordu.

Efruz Bey dalgınlığından onu uyandırdı :

— "Yanlış bir şey yemiş ispinoz gibi ne düşünüyorsun Mistik? dedi.

— Hiç...

— Cesaret, haydi hazırlan. Bu gece mektepte yat. Ben de gece yarısı geleceğim. Yarın ileri...

Ok yayından çıkmıştı. Zaten artık geri dönülemezdi. Zavallı Mistik :

— Pekâlâ, yarın erkenden... diye başını salladı. Hele bu kısaltmış ismi kendine ağır bir hakaret gibi geliyordu. Efruz Bey bu kendi eseri olan ismi sık sık tekrarlıyor, ne bey, ne efendi ilâve ediyordu.

Mistik zihninden: "Bari Mistik Bey" dese fikrini geçirdi. Hatta yüzünü kızarttı. Bu arzusunu söyledi. Efruz Bey bir kahkaha attı :

— Azizim Mistik! Sen gayet mahdut bir adam-mışsın. Seni de açık hava mektebinde müsavata, hürriyete, yani demokrasiye alıştıracağım. Deli mi oldun? Hiç "Mistik Bey!" denir mi? Bu ismin tabiatında, âhenginde, telâffuzunda bile demokratlık vardır. Bey, paşa, efendi, ağa gibi elkapları kabul etmez.

Efruz Bey hakikaten gece yarısı "Maşrık-ı En-var-ı Maarif-i Osmanî" mektebine geldi. Kapıyı vurdu. İçeride galiba kimse yoktu. Cevap veren

olmadı. Mehtap her tarafı aydınlatıyordu. "Biraz gezeyim, düşüneyim!" diye Kasımpaşa'nın sakin sokaklarına daldı. O da annesine üç sene için veda etmişti. Nereye gittiğini inat etti, söylemedi. Evet, üç sene, Hayırsızada'da büyük bir müstemleke yaratacaktı. Fakat vaktiyle istanbul'da toplanıp oraya sürülen köpeklere dair duyduğu şeyler müthişti !, Bu hayvanlar aç kalınca birbirlerini yemeğe başlamışlar, en kuvvetlileri zayıfları yiye yiye azarak yırtıcı bir sürü olmuşlardı. Hatta denizlerde yüze yüze civardan geçen sandallara yaklaşıyorlar, içindekileri kaparak çatır çatır yiyorlardı.

Çocuklarla buraya çıkınca, mutlaka bir muharebe lâzımdı. Muharebe için de silâh! Silâhı nerde bulacaktı ?

Fakat ihtiyaç her şeyi insana buldurur. Efruz Bey gülümsedi. "Buldum, buldum!" dedi.

Talebeleri silâhlandırmak için bir şişe "kloroform" kâfiydi. Küçük bir şişe kloroformla bir tabur teşkil edebilmek!.. Gülümsedi. Kendi kendine söylenmeğe, konuşmağa başladı :

"— Dâhiyim desem, herkes güler.

"— Halbuki...

"— Kim bir meci diyelik kloroformla bin liralık silâh elde edebilir?

"— Şüphesiz, hiç kimse?

"— Ben yapacağımı söylesem...

"— Gülerler.

"— Ah budalalar.

»— Evet, bir şişe kloroform..."

Fakat bu şişeyi nerede bulmalıydı! Vakit geçirmeğe gelmezdi. Cebinde meşhur Doktor İsa Na-zım'ın, annesine verdiği bir reçete vardı. Onu çıkardı.

Yazısını taklit ederek, imzasının üstüne "Kloroform" yazdı. Ay aydınlığında reçeteye dikkatli dikkatli baktı. Sahtekârlığı fark olunacak gibi değildi. Başladı, bir eczahane aramağa...

Rast geldiği bekçilere soruyor :

— Aşağıya in!

Cevabını alıyordu. Efruz Bey aksine yukarı çıktı. Perapalas'ın dibinden geçti. Koca Beyoğlu mehtapta sarhoş olmuş gibi uyuyordu.

İçinden: "Üç sene sonra benim müstemlekemin yanında köy halinde kalırsın!" dedi. Camekânında aydınlık gördüğü bir eczahaneye daldı.

Kapının gürültüsünden uyanan çırak sersem bir tipti. Reçeteyi okudu. Hiç şüphelenmedi. Efruz Bey onun şüphesini bütün bütün gizlemek için :

— Aman çabuk, bütün doktorlar evde bir ameliyat yapacaklar! dedi. Pamuk da aldı. Şişeyi cebine koyunca azıcık daha muvaffakiyet neşesiyle bir nâra atacaktı. İşte silâhlarını hazırlamıştı...

* * *

O daha adaya çıkar çıkmaz "kloroform" kullanmaya hiç hacet kalmamış, bütün sürgün köpek-ler sanki manyetize olmuş gibi iki geceli dizilmişler, salta durarak dillerini çıkarmışlar, onu ve talebesini büyük bir memnuniyet ve hürmetle karşılamışlardı.

Efruz Bey Hayırsızada'da "Açık Hava Mektebi" müessisi olarak kalmadı. Âdeta orada bir hükümet, bir müstakil prenslik kurdu. Adanın en tepesinde beş metre genişliğinde, dokuz metre uzunluğunda tanı yedi renkli bayrağı dalgalanıyor, gürbüz açık hava mektebi talebesi sahillerde çardakların altında yan gelip yatıyorlar, denize giriyorlar. Adanın kendine mahsus motorbotları vızır vızır istanbul'a martı yumurtası taşıyor. Hayırsızada birdenbire en hayırlı ada olarak Efruz Beyle tebaasına nihayetsiz servetler temin ediyordu.

Bir gün Efruz Bey adanın en tepesine alacalı bayrağın dalgalandığı yere çıktı. Oturdu. A, ne oluyordu. Ada birden büyümeğe, şişmeğe başladı. Efruz Bey bağırarak istedi. Fakat sesi çıkmıyordu. Toprak beraber yükseldi, yükseldi, yükseldi. Belki Hazreti İsa'nın haram ettiği dördüncü kat göğe vardı. Birden başına gayet ıslak bir şey dokundu...

Gözlerini açtığı zaman, beyaz gömlek giymiş genç bir doktorun başucunda alnına ıslak soğuk bezler sarmakla meşgul olduğunu gördü. Kımıldamak istedi. Fakat her tarafı külçe olmuştu.

Yavaş yavaş hatırlar gibi oluyordu. Hain müdür onu aldatmış, ne kendisi gelmiş, ne de çocuklardan kimseyi yollamıştı. Fakat Efruz Bey azimkardı. Fikret'in :

"Hak bellediğin bir yola yalnız gideceksin!"(1)

Mısraına iman etmişti. Bir sabah erkenden vapura binmiş, Kınalıada'ya (2) geçmiş, yanına öteberi de almıştı. Akşama kadar tepeden dürbünle Hayırsızada'yı tarassut etmiş, geceyi otelde geçirmişti.

(1) *Tevfik Fikret'in Halûk'un Defteri adlı kitabındaki Bir Tasvir Önünde şiirinin bir dizesi.*

(2) *Kınalıada : Marmara'da istanbul'a en yakın ada.*

Sabahleyin arka tarafta, in cin olmayan bir yerde boş bir sandal bulmuş, hemen içine atlamıştı.

Bundan ötesini bir türlü tahattur edemiyordu...

Şimdi bulunduğu yer "Yalova" idi. Demek bir felâkete uğramış, dalgalar onu istemeye istemeye Yalova sahasına götürmüştü. Fakat hayır, büyük işler yapmak, meşhur olmak emelindeydi. Her zaman olduğu gibi, düşünmeksizin aklına bir şey geldi. Buradan hemen istanbul'a dönmek, oradan Yunanistan'a, Akropol'a(1) gitmek, sanat, edebiyat hocası olmak... Oooh, bu ne ilâhî bir mefkureydi: Karyolasının içinde çırpınmaya başladı. Akropol'a, Akropol'a!..

Genç doktor hezeyanın yeniden başladığına sahip olmuş, Efruz Beyin alnına taze taze ıslattığı bezleri sarmaya çalışıyordu.

Resimli Ay, cilt 3-4, 1927

(1) Akropol : Eski Yunan sanat yapıtlarının bulunduğu Atina yakınında bir tepe.

GAYET BÜYÜK BİR ADAM

"Safahat" dergisinde roman olarak duyurulan bu yazının sonu, derginin kapanması yüzünden, yayımlanmamıştır. Daha sonra yazar, "Şîmeler" adıyla bir hikâyesini yayımlamıştır.

BİRİNCİ KISIM

Hürriyet ilân olunduğu vakit ben İzmir'de idim. El şakırtıları, allı yeşilli bayrak dalgaları, birbiri üstüne binerek "yaşasın!" diye haykıran şuursuz halkın içinde beni arkadaşlarım buldular :

— Ulan, hâlâ burada sen ne duruyorsun? dediler.

— Durmayıp da, ne yapayım? diye ağzımı açtım.

— Ne yapacaksın! istanbul'a git! diye haykırdılar.

— Senin gibi feylesof, muharrir, şair, müverrih, mütefennin bir genç payitahtta milletine hizmet edebilir, yoksa burada değil...

Ve beni omuzladılar. Havaya kaldırarak el üzerinde gezdirmeğe başladılar. Halk, hürriyet kahramanlarından biri sanarak, beni, onların elinden zorla aldı. Ayaklarımı ve pantolonumun paçalarını öperek saatlerce sokaklarda

dolaştırdı. Ben, bu tezahürleri kendim için çok görmüyordum. Çünkü biliyordum ki, Türkiye'de benden başka ambryologi ilminde ihtisas kazanmış kimse yoktu. Ve halk, haberi olmadan, bu meziyetim için beni yükseklerle kaldırıyordu, îlimsiz, irfansız,, f ensiz, felsefesiz bir vatan yaşar mıydı? Eğer uykusuz kaldığım geceler ambriologi ile uğraşmasam, bu güzel ve aydınlık saadet gününü görebilir miydik? Rıhtımdaki Paris Kahvesi'nde yapayalnız bunu düşünüyordum. Artık gece yarısı çoktan geçmişti. Mersinli'nin üstünde, menekşe, mor ve sincabi renkte bir fecir açılıyordu. Garsonlar uyukluyorlardı. Ve önümden hür ve insanlık hukukuna malik Osmanlılar geçiyorlardı. Kalktım. Onların arkasına takıldım. Galiba biraz sarhoştular. "Yeni bir âleme doğan bu yeni halk ne konuşuyor?" diye merak ettim. Kendilerine yaklaştığımı duymuyorlardı. Biri diyordu ki :

- Bu eğlenmekse, eğlenmemek nedir?
- Yatıp uyumak...
- Sabaha kadar uyanık durmak bir şey olduğunu hileydik.

Abdülhamit'in devrinde de yapardık.

Gülümsedim. Kalbim çarpıyordu. Daha hürriyetin ilânından üç gün geçmemişti. "Dün" ayrılıyor, Abdülhamid'in devri oluyordu. Onları dinledikçe yetmiş dört birahane gezdiklerini, doksan iki şişe bira içtiklerini ve daha yüzümü kızartacak birçok şeyler işitiyordum. Biraz geriledim. Arkamdan yine hür Osmanlılar geliyordu. Ve kendileri gibi lâfları da kulaklarıma geliyordu :

- Sabah oluyor, yahu...
- Hürriyet bu... Gündüz uyku, gece keyif...
- Eyy, para?
- Allah kerim!

Onlar da yanımdan geçtiler. Ve Mısır Oteli'nin işkembeci dükkânına girdiklerini görünce, karnımın acıktığını hatırladım. Ben de girdim. Çorbayı içtikten sonra çıkarken elimi cebime soktum. Ancak bir çeyrek bulabildim. Ve işkembeci altı kuruş istiyordu. Sözde içine dört yumurta fazla kırmış...

- Ne yapayım? Ne yapayım? diye başımı kaşıdım.

Pazarlık olmazdı. Hem bu millî şenlik içinde bir tatsızlık yapmak, artık vücutları görünmez olan polisleri yine meydana çıkarmak, benim gibi fâzıl ve uyanık, âlim ve muharrir bir gence yakışır mıydı? Fena olduğunu bildiğim halde yalan söylemenin faydasını inkâr edemem. Aklımda ismi

kalmayan bir feylesof, "Yalan olmasa, dünya dönmez, yıkılır, giderdi." diyor. Kaşlarımı yukarı kaldırdım:

— Eyvah! diye bağırdım, çantamı düşürmüşüm... ve hemen ilâve ettim: İçinde yedi ingiliz, dokuz Fransız, on bir Osmanlı, hatta bir tane de Fas lirası vardı. Mührüm altından idi.

Tezgâh başında hesap gören hür Osmanlılardan hiç bir kimse hür bir kardeşinin ziyanına eseflenmedi :

"Korkma Usta, şimdi paranı vereceğim," diyor, çantamı kim bulursa, Fas lirasından mâdasını kendisine hediye edeceğimi söylüyordum. Herkes başını sallıyor, en dikkatli dinleyen bile gülümsü-yordu. Çantamın kaybolmasından ancak işkembeci heyecana geldi :

— İnşallah bulursunuz, dedi. Ama şimdi üzerinizde başka para yoksa, bana bir şey rehin bırakınız.

Üzerimde beş sene evvel iki kuruşa aldığım bir cep cüzdanı vardı. Bir de kurşun kalemi, iki forma Fransızca "Essai sur l'embryologie", (1) bu kâğıtları uzattım.

— İşte, sana bir rehin! dedim. Bir liradan fazla eder.

(1) Organizmanın, yumurta ya da spor durumundan erişkinlik durumuna kadar gelişmesini konu edinen bilim üzerene deneme.

Usta, gözlerime baktı :

— Eğleniyor musun? diye sordu. Ve köşede yığılmış Rumca büyük gazete yığınının göstererek ilâve etti: Kâğıt para etseydi, biz dükkânları kapardık. İşte sana on okka kâğıt, getir beş kuruş, al hepsini git.

Mesele çatallaştı. Çorbasını bitiren tezgâhın başına geliyordu, içlerinden bazısı şüpheli nazarlarla beni süzerek :

— Ayıp, ayıp! diye homurdanıyorlar.

Al aşağı, ver yukarı, sanki haberim yokmuş da, kazara buluyormuşum gibi, cebimdeki çeyreği çıkardım. Geriye kalan bir kuruş için de yeleğimi bıraktım. Kapıdan kendimi dışarı attım, içimde bir acı duyuyordum, izzeti nefsim kırılmıştı. Hiç bir kuruş için adamın ceketi çıkartılır, yeleği arkasından alınır mıydı? Keski tütünü bırakmasaydım! Tütünü bırakmasam bu felâket başıma gelmeyecekti. Çünkü fakfon tabakamı da kaybetmeyecek, müşkül bir mevkide, bir kuruşa karşı rehin gibi onu kullanacaktım. Zaten adam, üzerinde kıymetli bir şey bulundurmalıydı. Bu âdeta içtimaî bir mecburiyetti. Fakat benim gibi âlimane, say ve tettebbu içinde hayat geçirenler, akıllarını öyle lüzumsuz şeylere sarfedemezler.

Spenser gibi büyük bir feylesof bile üzerinde elbette gümüşe dair bir şey taşımazdı. Büyük hakikatin herkes tarafından anlaşılması için aç açına kitaplar yazdı. On beş sene yazdıktan sonra otuz bin franktan, yani bin beş yüz liradan fazla bir para kaybetti. Yine yılmadı. Kendisine verilen mükâfatları, rütbeleri bile istemedi. 1882'de Paris "Ulûm-i Mâneviyye ve Esâsiyye Akademisi" ne âza tâyin olunduğu halde, tabîî, bir genç Osmanlı vatanperverliği ile hiç bir ecnebi müesseseseye giremeyeceğini söyledi. Amerika'da kendini seven dostları ve okuyucuları bu feylesofun fakirliğini, açlığını düşünerek, aralarında kırk bin frank kadar para toplamışlar ve bir altın saatla göndermişlerdi. Spenser saati aldı, paraları da geri yolladı. Sonra Kraliçe Viktorya'nın kendisine verdiği rütbe ile Almanya imparatorunun madalyasını da geri çevirdi. Güzel ve küçük bir odasında yattığım Hacı Seymen Hanına giden sokaklardan geçiyordum. Kalabalık buralara bile taşmıştı. İstemeye istemeye :

— Doğrusu bu Spenser biraz budala imiş... diyordum ve ne kadar büyük olursa olsun ona benzememeğe karar verdim. Hayatta niçin para ve menfaatten böyle nefret etmeli? Eğer ilim için bir budalalık lazımsa, ben bütün embryolojiye ait notlarımı yırtar, meydana atılarak :

— Cahilim, yahu, ben de cahilim! diye haykırmağa başladım. Halbuki işte hürriyet ilân edildi. Bunu, şu, yahut bu zat, isimlerini bütün dünyaya telgrafların aksettirdiği Niyazi ve Enver yapmadı. Halk yaptı. Ahali yaptı. Uyanan Osmanlılar yaptılar. Tabîî şimdi bunlar gençliğe, ilme, fenne, hususuyle embryoloji'ye büyük bir kıymet verecekler ve bizim gibi âlimleri, bu akşam bana yaptıkları gibi hep el üstünde gezdirecekler, mükâfatlar, paralar, maaşlar bahşedeceklerdi. Ve akademi açılacaktı... Embryoloji mütehassısı ben, mutlaka ilk azadan olacaktım. Yarın nereden para bulabileceğimi hep bunlarla beraber düşünüyordum. Artık son parasız günlerimiz bu günlerdi. Yarın Meşrutiyet ve Hürriyet sayesinde şöhret cennetine girince gamlı bir mazi olan sefalet ve züğürtlüğümü nasıl hatırlayacak, hatıramı yazarken bir saat evvelki yelek vakasını nasıl ballandıracaktım.

Hanın kapısına geldim. Tuhaf! Hancı Mesut beni bekliyordu. "Hey gidi Hürriyet hey!.. İşte ilmin, âlimin kıymeti bilinmeğe başladı" diye sura-timi ekşittim. Mesut, kalın kara kaşlı, kısa boylu, ters ve mendebur bir herifti.

— Seni bekliyordum, dedi, feneri nerede söndürdün?

— Heyhat, zavallı diye kabardım, fener söndürmedim. Bilâkis hezaran es bi eydi hisad hezaran eşi'a-i hürriyet ikad ettim.

— Ne yaptın, ne yaptın?

— Söylediğimi anlamadın mı?

— Yooook...

— Niçin?

— Türkçe söylemiyorsun ki babam, boyuna lügat paralıyorsun.

— Bu Osmanlıca, ilm-i lisandır. Sizin Türkçe ile söylenmez.

— Öyle ise sus, hiç söyleme...

Fena halde surat astı. Gözlerini öbür tarafa çevirdi. Ben, sevgili vatandaşımın hatırını kırmamak için lafımı Türkçeye tercüme ettim :

— Bak, ne diyorum: Fener filan söndürmedim. Bilâkis binlerce fikirsiz kafada yüz binlerce hürriyet alevlendirdim.

— Ey, sonra buraya niye geldin?

— Yatmağa...

— Ben senin odana iki müşteri yatırdım. Hiddetlenecektim. Halbuki, iki aylık borcum

vardı. Şimdi Mesut, biraz akıllı ve fikri açık bir adam olsa, benim gibi, tam şöhret ve samanın eşiğine gelmiş bir. âlime böyle eşekçe muamele eder miydi? Feylesofluğa vurmak istedim :

— Ne ise zararı yok. Başka, cahil bir adam olsa, bu yaptığına kızardı...

— Ben cahile kızmam ama... parasız biri elime geçse, anasını bellerim... Gayri ihtiyarî :

— Yaaa... diye ağzım açıldı.

Gündüz oluyordu. Uyku gözlerimden akıyordu. Ayaklarım titriyordu. Acaba bu kaba herif benim parasızlığımı yüzüme vurmak, taş mı atmak istiyordu? Yine pişkinliğe vurdum. Feylesofların avam ile uğraşmaları ayıptı. Gülümseyerek '

— Pek uykum var, bana başka bir yatak göster sen de, bir iki saat kestir sem... dedim.

— Hiç boş yatağım yok.

— Ey, ben şimdi ne yapayım?

— Senin ne yapacağını ben ne bileyim? Artık herifin münasebetsizliğine dayanamadım,

iki aylık borcumu vermeyeceğimi söyledim. Cevap olarak benim bütün eşyalarımı, yatağımı, kitaplarımı zaptettiğini söylemesin mi?.. Boğazına sarılacağım geldi. Lâkin artık Meşrutiyet'ti... Böyle vahşice ve barbarca bir hareketin benden çıkması, doğrusu gençliğe, Meşrutiyet'e, ilme, insaniyete

leke olabilirdi. Ah, kendimi tutmak için nasıl dişlerimi sıktım. Gıcırdarken "çatt!" dedi. Üst sıra dişlerimin sağdan üçüncüsü kırılmasın mı? Hiddetimin dehşetinden kendim de korktum. Tekrar caddeye doğru kaçmaya başladım. Mesut arkamdan küfürleri basıyordu. Salepçibaşı Hanının kiraathanesine girdim. Henüz kimse yoktu. Başımı, masanın mermerine dayadığım kollarımın üzerine bir güzel yerleştirdim. Kulaklarım uğulduyor, başım ağrıyordu. Evet, ben istanbul'a gitmeliyim. Şan, şöhret, saman beni orada bekliyordu. "Safahat" dergisi, sayı 2, mart 1330 (.1914)

ŞİMELER(1)

(1) *Şîme : Tabiat, huy.*

Herkesin: "Gayet büyük bir adam" dediği bu zat sahiden pek büyüktü. Boyu bir doksan beş santimetre idi. Yahut yürürken çok kabardığından öyle görünüyordu. Kuvveti, şiddeti çıplak resimlerindeki kabarık bazularından belli oluyordu. Hele bildircin avına gidecekmiş gibi başı açık, spor elbisesiyle çıkarttığı fotoğrafı... Elinde tuttuğu kaim ve korkunç kırbaç... Tüyleri ürperme-den kimse bu nefis, kahraman hayale bakamazdı. O kadar büyüktü ki nazırlar yanında pek küçük kalıyordu. Okuduğu birkaç milyon kitabın kafasına yığıldığı o nihayetsiz malumat, okumayıp ha "okudum diye iddia ettiği birkaç milyon risalenin sayıları da ilâve edilecek olursa zekâsının... hayır, hayır, dehasının dehşetinden titrememek kabil değildi.

Bütün gençlik, bütün ihtiyarlık, bütün orta yaşlılık, dişilik, erkeklik, büyüklük, küçüklük, iyilik, fenalık hasılı bütün dünya onun adı anılınca ayağa kalkıyor; evvelâ rükûa, sonra secdeye varıyor, vardığı bu secdeden bir daha doğrulamıyor, bir daha kımıldanamıyordu.

Bu "gayet büyük adam" m en ziyade kızdığı şey millî, dinî mefkurelerdi. "Ah bu serseriler, derdi, ellerinden gelse bütün insanıyeti mahvedecekler..." Evet, dünyada milliyet kadar çirkin, yırtıcı bir vahşilik iddiası olamazdı, italyanları yarım asır evvel Avusturya'ya karşı isyan ettiren, kurdukları müstakil hükümetleri birdenbire büyüterek, meşum tarihlerinden ilham alarak Trablus'a atılmalarına sebep olan "milliyet" hissi değil miydi? Rusya'nın Asya'yı benimsemesi, Japonya'nın sivrilmesi,

sarı tehlike, Pan' Cermanizm,(1) Pan îslavizm (2) tehlikeleri hep bu milliyet hissinden doğmamış mıydı?

(1) *Pan Cermanizm : Cerman birliği.*

(2) *Pan îslavizm : islâv birliği.*

Bulgarların iki hafta içinde istanbul'a dayanmaları hangi uğursuz kuvvet sayesinde idi? Milliyetler, dinler olmasa insanlar bu arzın üzerinde kardeş gibi yaşayacaklardı. Türkiye'de olmayan bu tehlikeyi icat etmek en büyük bir cinayet değil miydi?

Büyük adam, aynı zamanda gayet büyük bir muharrirdi. Liberal gazetelerin baş sütunlarında Pan Türkizm, Pan İslâmizm, aleyhinde birçok yazılar yazdı.Hatta bir mecmua: "Yeni lisan, yeni hayat" hareketinin aleyhinde bulunuyor, millî cereyanı asker bozuntusu iki üç muharrire atfediyordu. Büyük muharrir sabredememişti. Hemen bir mektupla: "Ben de tamamıyla sizin fikrinizdeyim. Türklük cereyanı vatana, millete (!) çok muzırdır.",diye takdirlerini saçıyordu. Onun fikrinde felsefenin, ilmin, fennin gayesi fertleri cemaatlerinden ayırmak, onu hür, müstakil bırakmaktı. İlme, felsefeye yabancı kalmayan bir fert ne milliyetini, ne dinini tanır, ayrı dinlerin salıklerini hep kardeş tanırdı.

Bütün arz onların vatanı idi. Milliyetleri insanlıktı. Ancak bu nazik, medenî noktayı anlayan insan, insan olurdu... Yoksa milliyet gibi vahşet, karanlık zamanından kalma bir müesseseye bağlayan, bir cemaatin ruhuyla, iradesiyle hareket eden, kendi arzularını unutan bir adam asla insan addolunamazdı. Bu "insan addolunamayan güruh" halkı kendilerine benzetmeye çalışıyor, "Turan, Turan, Turan" diye tehlikeli bir gürültü koparıyordu.

Kırk sekiz yaşındaydı."Memeden kesilir kesilmez düşünmeye, yazmaya başladığı gayri matbu altı yüz bin sayfalık eserinde medeniyetin ferdiyete doğru yürümek olduğunu ispat etmişti. Milliyetler ölüme mahkûmdu.Cemaatler dağılınca millî vicdanlar da yaşamayacak, herkes umumî bir idare ile değil, şahsî arzularla hareket edecek, o vakit ortada yalnız "insanlık" kalacaktı. Fakat Avrupa'daki cemaat ruhlarının iflâsına daha çok zaman isterdi. Ruhsuz, idraksiz bir cemaat olan Osmanlı Türkleri işte bu insaniyet gayesine yüzlerini çevirmişlerdi. -Politika ile uğraştığı zamanlar diğer Osmanlıları, yani Bulgarları, Sırpı, Rumları, Arnavutları

pek iyi tanımişti. O vakitki bu gayri Türk Osmanlı arkadaşlarının milliyet, din hususundaki taassuplarına bakar, içinden :

— Ne kadar kafalı herifler... derdi: Bununla beraber Kozmidi ile canciğer sevişirdi. İntihabat esnasında Boşo'yu halka "Sağlamdır... Benden hamiyetli, benden vatanperver bir Osmanlıdır." diye takdim etmişti. "Osmanlılık, müsavat, adalet, kanun, yine kanun, sonra yine kanun..." davasını şimdi Arnavut kiralığı nazırlarından olan eski fesatçılarla beraber ne güzel müdafaa etmişti! Artık "Elhamdül Bacon(1) ve Spencer(2) bu millî, taassup unsurları Osmanlılığın içinden çıkmışlardı. Araplar Arabistan'da, Türkler Anadolu'da hemen

(1) Bacon (Beykın okunur): Iskolastik metodu yıkarak deneyssel metodu getiren ingiliz filozofu (1561 -1626).

(2) Spencer (Spenser): ingiltere'de evrimci felsefeyi kuran filozof (1820-1903). (Burada kozmopolit düşüncelilere işaret ediliyor.)

hemen yalnız kalıyorlardı. Türkleri yalnız istanbul ahalisinden ibaret sanırdı. Ecnebî coğrafya kitaplarının adedini yazdığı on beş milyon Türk'ün varlığına inanmaz :

— Bu Avrupalılar etnografya ilminde pek cahildirler, derdi. "Memaliki Osmaniye" ye haksız olarak Türkiye dedikleri gibi, Anadolu ahalisine de hep "Türk" diyorlar...

Faydasız mütalâayı sevmediğinden tarihe o kadar ehemmiyet vermemişti. Bütün tarihî malumatı mektepte öğrendiği şeylerdi. Bu malumatın verdiği katî itimat ile gülerdi.

;— Anadolu'da on beş milyon Türk ha... Bunu yazan Avrupalılar hiç tarih okumamışlarA/Türkler Anadolu'ya altı yüz sene evvel beş yüz çadır halkı olarak gelmişler. Ada tavşanı olsalar bu kadar üreyip çoğalamazlar... Hâlâ mekteplerde okutulan, içinde "Türk, Turan" kelimesi geçmeyen küçük "Fezleke-i Tarih-i Osmanî" kitabından başka tarih görmediğinden Osmanlı Türkleri gelmezden evvel Anadolu'nun baştan aşağıya kadar Türk milletiyle dolu olduğunu bilmezdi. Selçukîleri Acem zannediyordu. Hele Aydın ahalisi tamamıyla Rum'du. Çünkü ora ahalisine verilen "Efe" ismi Rumca eski, genç kahramanlara verilen "Efe" kelimesinden çıkmamış mıydı?

Milliyetperverlerin "Türk" yapmaya çalıştığı Türk - Osmanlı nüfusu karmakarışık, kendi tâbirince "Mağşuşül-millîye" bir heyetti. Bunlara millî, dinî bir mefkure vermek müşterek insanlığa karşı bir hıyanet idi.

Zira bu Türk - Osmanlıların damarlarında beş sene evvel Selanik'te çıkan milliyetperver bir paçavraya yazdıkları gibi : Rum, Bulgar, Sırp, Rus, Fransız, İngiliz, Alman, İtalyan kanı akıyordu. Asla "Türklük" ü kabul edemezlerdi, işte kendisi meşrutiyetin ilânından beri beş altı milliyete intisap iddia etmişti. Hatta Balat'ta verdiği bir konferansta :

— Bizzat bir siyonistim...(1) diye haykırmıştı. Lâkin yine Türklüğü kabul 'edemezdi. Çünkü kendisinin Türk olmadığını iyice biliyordu. Türk olmadığına zekâsı, dehası şahit değil miydi? Hiç Türklerin içinden kendisi gibi müttekâmil, âlim, fazıl, mütefennin, feylesof çıkabilir miydi? Kendisi olsa olsa "Osmanlı" olabilirdi. Öyle bir Osmanlı ki mazi ile "Memalik-i Osmaniye" haricindeki Türklerle, Türklükle, Turan ile katiyyen alâkası yok.

Yahşinin denize bakan en büyük odasını kütüphane yapmıştır. Yıllarca biriktirdiği, ciltlettirdiği kitapları birkaç sene evvel Türklük iddia eden Osmanlılara inat için-Hıristiyan, ecnebi bir müesseseye vermişti. O vakitten beri yine her hafta Beyoğlu'ndan bir küfe kitap alır, hammalla evine getirirdi. Bu zerzevat gibi küfe ile kitap almak onun eski bir âdetiydi. Osmanlılar küfe küfe alınan bu kitapların hepsini okur zannederek ondan ürkerlerdi. Hatta Abdülhamit Efendi bile padişahken onun şöhretinden, ilminden korkmuş, terbiyesini verememişti.

Yine dolmağa başlayan kütüphanesine bu sefer büyük büyük dolaplar da koydurmuştu. Akajudan yapılmış bu narin, şık dolaplar otuz âşıklı bir kokotun elbise dolaplarına benziyordu. Kapakların fildişi levhaları üzerinde yaldızlı harflerle : "Birinci sayfadan, "Yüz on iki bin sekiz yüz kırk beşinci sayfaya kadar.

(1) Siyonist: Bağımsız bir Yahudi devleti kurmayı amaçlayan ülkü taraflısı.

"Yüz on iki bin sekiz yüz kırk altıncı sayfa-

"Dört yüz otuz bir bin dokuz yüz yetmiş üçüncü sayfaya kadar.

"Beş yüz bin altı yüz elli üçüncü sayfadan, sekiz yüz bin üç yüz on birinci sayfaya kadar...' yazılmıştı. Bu dolaplar altı tane idi. Birisi görse bu gayet büyük adamın tavazu için yalan söylediğine, altı bin sayfalık eserinin birkaç milyon sayfalık olduğuna hükmedecekti. Fakat sıkı sıkıya kilitlenmiş olan bu dolapların içinde hiç kâğıt yoktu. Onun. eski spor elbiseleri, kırbaçları, kispetleri, tek, çifte gözlükleri, kemerleri, cübbesi, külahı, teşbihleri, neyi, tamburası dururdu.

Açık pencereleri indirdi. Hava çok güzeldi. Fakat soğuktu. Üstünde küçük kitap kaleleri yükselen yazı masasına oturdu. Her vakitki meşguliyetine başlayacaktı. Bu masanın üzerinde asla yazı yazmazdı. Yalnız ustularını bilerdi. Anahtarla çekmeceyi açtı. Bileyi taşını, küçük bir zeytinyağı şişesini, bir deste de ustura çıkardı. Büyük, âlimane bir dalgınlıkla işe başlayacaktı. Lâkin :

— Belki erken gelirler... diye durakladı. Düşündü. Tekrar çıkardığı şeyleri çekmeceye soktu, kilitledi. Sonra önüne büyük, İngilizce bir kitap açtı. Okuyormuş gibi bakmaya başladı. Bugün iki büyük adamı davet etmişti. Onları barıştıracaktı. Şair, âlim, mütefennin, feylesof, mutasavvıf ve kabalist (1) olduğu kadar hayalperverdi. Bu iki büyük adamın dargınlığında Osmanlılık için gayet büyük, hem gayet büyük bir tehlike görüyordu. "Mağşuş-ül-millîye" ve Türklükle, Turan'la münasebeti olmayan Osmanlıların en büyük adamı kendisiydi. Hatta üç dört aylık hükümeti esnasında vatana,

(1) Kabalist : Tevrat'ın yorumlanıp mecaz anlamına alınması taraflısı.

millete ettiği büyük hizmetleri tarihin asla unutamayacağı "Büyük kabine" onun iktidarını, meziyetini' takdir 'ederek âyanlığa namzet göstermemiş miydi? Tuhaf, hayalî bir hezeyan içinde kendisini nazır zannetti. Yine yalnız hayalinde mevcut olan Osmanlı milletine bir hizmet edecek bu iki meşhur, büyük adamı barıştıracak ayana sokacaktı. O vakit ikiye ayrılan Osmanlılar birleşecekler, gayri millî, ferdî hayatlarına devam edeceklerdi. Bunlardan birisi "şîme-i muhabbet, birisi "şîme-i husumet" iddia ediyordu. Hayalinde büyüttüğü, hayalinde vücut verdiği gayri millî Osmanlı milleti şimdi şaşırıyordu. Husumete mi, yoksa muhabbete mi taraftar olsunlar? Bu iki âlemin, çıkardıkları davalarla şöhreleri cihana yayılmıştı. Eğer barışmazlarsa Avrupa'da değil, hatta bütün dünya yüzünde umumî bir muharebenin baş göstereceği iki kere iki dört eder kadar muhakkaktı. O vakit "şîme-i muhabbet"ciyle "şîme-i husumet" çinin namları tarihlere geçecekti. Bu ne muvaffakiyetti... Kendisi altı yedi yüz bin sayfalık bir eser yazmaya kalkmasına rağmen, fotoğraflarına, makalelerine, hususî mektuplarına, resmî istidalarına imzasını "feylesof" diye attığına rağmen, henüz onlar kadar baş döndürücü, anî bir şöhret kazanamamıştı. Bunu kıskanıyordu. Ah ne olurdu, o da bir "şîme-i bir şey uyduruverseydi... Lakin hayır, işte kendisi nazırdı. Maddeten değilse bile manen nazırdı, mademki Türklüğü kabul etmeyen, milliyetperverlerin

arkasından gitmeyen Osmanlıların en büyük adamıydı. Hakikatte hakkı nazırlık değil, sadrazamlıktı. Şîmecileri barıştırıp ayana koyacak, onların iddiasından kendisine mahsus vasatı bir "Şîmei.." çıkaracaktı. Dünyada en nefret ettiği, sözüyle, kalemiyle, her fırsatta aleyhlerinde bulunduğu genç Türklerin en yırtıcı huysuzlukları, vahşetleri barışmamak, itilâf etmemekti.. Onlar "itilâf mesleğin ölümüdür." derlerdi. Biraz kendi imtinalarından, programlarından feda ederek muhalifleriyle, şantajcılarla anlaşmazlardı-Halbuki o "muhabbet" ile "husumet" i barıştıracaktı. Çünkü budala değildi, gayet zekiydi. Hem "muhabbet" ile "husumet" in arasında ne fark vardı? Hemen hiç... Beyaz ile, siyahın, tek ile çiftin,, altın ile suyun arasındaki fark kadar ehemmiyetsiz, bir başkalık... Bu başkalığa âdetâ "müsavat" denebilirdi. Biraz tahlil istiyordu. Yoksa muhabbetin, husumetten, beyazın siyahtan, tekin çiftten, ateşin, sudan hiç farkı yoktu. Başını sallayarak :

— Bütün yollar Roma'ya gider... dedi. Zaten o hissediyordu. Muhabbetçi ile husumet-

çinin yalnız nağmeleri değişiyordu. Bestelerinin, güftesi, bu güftenin manası hep birdi... Hep bir. Menfaat... Mademki fikirlerinin esası birdi, niçin dargın duracaklar, Turan düşmanı Osmanlılığı anarşi içinde bırakacaklardı.

Daldığı, cehennemdeki gayya kuyusundan daha derin mütalâadan hizmetçi kız uyandırdı... Rumca, şişman bir beyin geldiğini söyledi. O da Rumca, yanına getirmesini söyledi. On yedi lisan biliyordu, İngilizle İngilizce, Fransızla Fransızca, Rumla Rumca, Arnavutla Arnavutça, Yahudiyle İspanyolca, fakat Türklerle Osmanlıca konuşurdu.

Hizmetçi kızın arkasından giren "Muhabbetçi" Bey idi. Biraz ayağa kalktı. Yer gösterdi.

— Buyurun, oturunuz bakalım, dedi. "Muhabbetçi" nin mesut, şişman bir banker gibi dünya umurunda değildi. Güldü :

— Geç mi kaldım? diye sordu.

— Hayır, hayır...

— Fakat matbaada işimi bıraktım. Zarar, ziyan olarak sizden bir makale almadan gitmem...

— Pekâlâ, şeye dair yazdığım yazıları sana veririm...

— Neye dair?

— Şeye canım...

— Neye?

Büyük adam öyle kaldı. Neye dair yazdığını bulamıyordu. Bazularını gerdi, dişini sıktı, attı :

— Pestalojiye(1) dair canım, birden bulamadım.

"Muhabbete" sevindi :

— Pestaloji... Evet, gayet mühim bir fen... Sekiz on senedir ben bu fenle uğraşıyorum. Osmanlılarca bilinmeyen bu ilimden ilk defa benim risalemle bahsolunması büyük bir şeref... Şerefın en bü-yük kısmı da size ait olacak.

Bir saat kadar Pestalojiye ait konuştular. Bu ilmin tarihinden, terakkisinden, tekâmülünden, bahsettiler. Hizmetçi kız, bir beyin daha geldiğini haber verdi. Büyük adam "Muhabbetçi" ye :

— Sana bir sürpriz yayacağım, dedi. Mutlaka barışacaksın...

— Ne? Beni onun için mi çağırdınız?

— Evet.

— Niçin!

— "Husumetçi" ile barıştırmak için...

— Mümkün değil.

— Niçin?.

— Çünkü o barışmaz. Yoksa bana göre hiç... Büyük adam hizmetçi kıza bu beyin getirilmesini yine Rumca emretti.

Muhabbetçiye :

— Sen emin ol... dedi.

Beklediler... Biraz sonra kapı açıldı. Husumetçi büyük adama doğru yürüdü. Kendisine uzanan elleri sıktı. Yüzünü çevirip diğer misafiri görünce çehresi değişti. Bir an içinde kızardı, bozardı, sarardı, yeşilleşti, morardı, karardı. Âdeta sathına bukalemun derisi kaplatmış bir husumet heykeline döndü. Gözlüğü titriyordu. Yumruklarını sıktı. Muhabbetçiye o kadar korkunç, ateşli bir gözle baktı ki... Büyük adam bile ürktü. Ayağa kalktı.

— Ne oluyorsun yahu? dedi. Otursana... Tuhaf bir tesadüf.

Hiddetlenmeye lüzum yok.

Birden Muhabbetçi de korkmuştu. Husumetçi-nin elinden bir kaza çıkacağından çekmiyorlardı. Fakat yavaş yavaş Muhabbetçi cesaret aldı. Arkadaş oldukları zaman onun ne kadar cesur olduğunu da öğrenmişti.

Husumetçi :

— Düşmanımın bulunduğu yerde duramam, mazurum, dedi. Tekrar kapıya doğru yürüdü.

Büyük adam fırladı. Onun belinden yakaladı :

— Burası tekkedir. Gelmek sizin elinizde ama, gitmek değil... diyordu. İşitiyorlardı. Husumetçi kurtulmaya çabalıyordu. Ev sahibi bırakmıyordu. Muhabbetçi bedava sinematograf seyreden acemi bir polis hafiyesi kadar neşeliydi. Nihayet Husumetçinin gözlüğü yere düştü, büyük adam üzerine basınca tuzla buz oldu. 'Gözlüksüz kalan Husumetçi :

Teslim, teslim! diye bağırdı. Artık gitmeye-cek çünkü gözlüğü kırılmıştı. Artık hiç görmüyordu. Hatta şimdi kovsalar yine gidemeyecekti. Zira duvarlara çarpar, hendeklere düşse, denize yuvar lanırdı. Son nefesinde vasiyet veren bir hasta sesiyle :

— Beni bir yere oturtunuz, dedi. Bir koltuğa oturtular. Elleriyle gözlerini ovuşturuyordu. Gayet büyük adam, feylesof, muharrir, âlim, şair,

' ilâ... olduğu gibi aynı zamanda doktordu. Husumetçiye gözlerinin miyop olup olmadığını sordu :

— Ah ne miyopu, dedi. Hep kabahat bende... O kadar çok kitap okunur mu? İşte gözlerimi kaybettim. Gözlük olursa ne âlâ., görebiliyorum. Yoksa körüm...

Büyük adam acıyor, ameliyat lâzım geldiğini söylüyordu. Bu gözlüksüz kalan gencin hali o kadar feci idi ki darılmazdan evvel onu birçok defalar gözlüksüz kitap okuduğunu hatırlamakla beraber Muhabbetçi bile acıdı. Husumetçi yumuşuyordu :

— Görebiliyorum ama; pek az... Hayal meyal... Benden size nasihat, okumayınız. Deha, ilim okumakta değil, okumamaktadır.

Muhabbetçi sordu :

— Peki okumayalım, fakat yazmayalım mı?

— Feylesof, dargın olduğum bir düşmanın aczimden istifade ederek bana söz söylemesine müsaade etme. Ben sana hitap ediyorum. Evet, dostum, okuma. Yazmaya gelince, bunun için on beş, on altı yaşında bir çocuk bulur, onu kullanırsın. Sen söylersin o yazar. Tenkitleri o kadar mükemmel yazar ki...

Büyük adam dolapların birisinden büyük bir kutu gözlük çıkardı. Hiç biri Husumetçinin gözüne uymuyordu. Nihayet dört gözlüğü birbiri içine taktılar. Bağladılar. Artık Husumetçi bir parça görüyordu.

Yavaş yavaş konuşmaya başladılar. Yine bahis Pestaloji ilmine dayanmıştı. Bu ilim darülfünuna kabul olunmazsa, "Memalik-i Osmaniye" nin, belki bütün Osmanlıların mahvolacağını muhakkak addediyorlardı.

Husumetçi yazdırdığı yeni eserine Pestalojiye dair de bir fasıl ilâve ettiğini söyledi.

— O kadar izahat verdim ki herkes şaşacak. Bütün "Memalik-i Osmaniye" halkı birbirine girecek. Sokaklarda nümayişler olacak... diyordu. Fakat "Pestaloji..." nin manasını bilmiyordu. O zaten ilimlerin kendilerini bilir, lâkin isimlerini bilmezdi. Hatta sipirtizm ile spiritualizm arasındaki farkı bilmediğini yüzüne vurmuşlardı. Cebinde "Larus do Poş" (1) cuğu duruyordu. Şimdi çıkarıp baksa Pestalojinin neden bahsettiğini birdenbire anlayacak, hatta buracıkta bir konferans bile verebilecekti. Fakat... Ayağa kalktı :

— Biraz dışarı çıkacağım, dedi.

Yalının her tarafını tanırdı. Aptesaneye gitti. Kapıyı kapadı. Birbiri içine takılmış dört gözlüğü gözünden çıkardı, cebinden Larus'unu çekti.

Pestaloji kelimesine baktı. Hayret... Bu bin sekiz yüz yirmi yedide ölen isviçreli bir terbiye mütehasssının ismi idi. Evet, bu bir insan ismiydi.

Lâkin feylesofla Muhabbetçi ne kadar ciddiyetle ondan bahsediyorlardı.

Gidip yalanlarını, cahilliklerini yüzlerine vurmaya düğündü. Halbuki

kendisi Pesta-loji'ye dair yeni eserine bir fasıl yazdığını söylemiş miydi. O halde onların yalanına iştirak etmişti. Tekrar oraya gitti. Hâlâ Pestaloji'nin son nazariyeleri konuşuluyordu. Sesini çıkarmadı.

Nihayet büyük adam dedi ki :

— Bakınız, âlimlerin dargın durması millet için ne büyük felâket...

Ben sizleri buraya barıştırmak için çağırdım. Vaktimiz ne kadar faydalı geçti. Pestaloji gibi Osmanlılarca meçhul bir ilim hakkındaki

tetebbularımızı hatırladık. Birbirimizin malumatından istifade ettik.

Biz bir araya toplanmazsak cehalet karanlığını kim aydınlatacak? Hayır,

hayır... Artık siz dargın duramazsınız. Barışmalısınız. Zaten iddialarınızın esası bir... ikinizin

(1) Larus do Poş (Fransızca: Larousse de Poche): Cebe girecek büyüklükte basılmış küçük Larousse ansiklopedisi:

iddiasını kaynatıp bir meslek çıkarmak pek kolay. Husumetçiye döndü :

— Meselâ siz "şîme-i husumet" diyorsunuz. Maksudınız

milliyetperverlerinki gibi âdi, kaba, vahşiyane değildir. Bundan

eminim. Meselâ siz zavallı Osmanlıları Türk yapmak, onları mazi, anane

içinde, bir cemaat halinde toplayıp garbe intikam için, şarka ittihat için

saldırmak istemezsiniz.

— Tabî... Hatta gayet büyük bir zata bu Türkçülük milliyet cereyanının vatan, millet için ne kadar muzır olduğunu söyledim. Katiyen milliyetperverlerin muhalifiyim.

— Pekâlâ... Zaten bunu biliyorum. Senin kadar Avrupa'yı, Hristiyanları ben bile sevemem. Senin maksadın Avrupalı dostlarımız senden korksun ve..,

— Evet, evet...

— Ve...

— Evet, biliyorsunuz işte maksadım o...

— İşte o maksadınızın serbest adı "menfaat" tir. Yani şahsî menfaatiniz. Husumetten ürken ecnebîlerce siz şahsiyet olacaksınız. Yoksa her türlü şahsî menfaat fikrinden âri budala bir mefkûreci gibi :

"Vatan, ne Türkiye'dir, Türklere, ne Türkistan, "Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan.." w demezsiniz.

— Tabî demem.

Büyük adam hâlâ koltuğunda rahat rahat gülümseyen Muhabbetçiye döndü :

— Siz "şîme-i muhabbet" diyorsunuz. Avrupalılar ve Hristiyanlar! ben de severim, lâkin niçin? Menfaatim için. Siz evvel zaman, kalbur saman dervîşi gibi :

Vatan, ne Türkiye'dir, bizlere, ne Türkistan, Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: İrfan.... (1)

(1) *Ziya Gökalp'in bir şiirinin bir beyti.*

diye yuvarladığınız tekerlemeye sahihten inanıyor musunuz? Mücerret bir irfandan ne çıkar? Para vermeyen, menfaat getirmeyen mücerret, müsavi bir "irfan" emin olunuz "Turan" dan daha münasebetsiz, manasızdır, irfan: Gemisini kurtarıp kaptan olmaktır. Yani cahillerin gözlerini kamaştırmak, para, ihtiram kazanmak, rahat, mesut yaşamak, hâsılı irfan demek şahsî menfaat demektir. Ben başka türlü anlamam...

— Ben de...

— O halde Husumetçi dostumuzla sizin aranızda bir fark yok. Niçin dargın, muarız durup da birbirinizi çürütmeye çalışıyorsunuz. Kırılan şöhretiniz şahsî menfaatinize de dokunur.

Büyük adam susmuştu. İki muarız düşünüyorlardı. Söylediği laflar çok doğru idi. Dışarıda ötüşen martıların sesleri, geçen bir Şirket vapurunun düdüğü işitiliyordu. Mademki ikisinin de bir ce-. maate, bir mefkûreye ait

fikirleri yoktu, gösterdikleri husumet, muhabbet hep şahıslarının, şahsî arzularının, menfaatlerinin tatmini içindi.

Mademki esas birdi. Niçin teferruattan ayrılıp kuvvetlerini dağıtmalı, milliyetperverlere matbuat âleminde fırsat bırakmalıydı?.. Husumetçi birbiri içine takılmış dört gözlüğünün altından baktı. Mu-habbetçinin kalın dizlerini, kıllı ellerini görüyordu. Bu gözlüğün üstünden baktı. Ah, elbette eski samimî dostu gülümsüyordu. Onların ruhları, hisleri, fikirleri, idrakleri o kadar birbirine yakındı ki beş altı ay nasıl dargın durduklarına şaşıyordu.

Muhabbetçi de eski arkadaşına bakıyor, içinden "acaba bize büyü mü yaptılar?" diyordu.

Uzun bir sükûn dakikası geçti. Gayet büyük adam ayağa kalktı.

Muhabbetçinin elinden tuttu. Gidip Husumetçinin eliyle birleştirdi :

SİVRİSİNEK

Bilsen Efruz'cuğum, kırk gündür burada ne rahat yaşıyordum. Ses yok, şada yok, dost yok, düşman yok! Gürültü yok! Yorgunluk yok! Bizi bitiren, benizlerimizi, dudaklarımızı sarartan, gür saçlarımızı vakitsiz döken ve ağartan hani o "hırs" dediğimiz sinir sıtması yok! Öyle bir rahat ki... Sanki adem!

Her sabah rüyasız, deliksiz uykumdan, pencereimin yanındaki yüksek ağacın yanında tünemiş ak horozun "çat, çat!" diye kanat vurmasıyle uyanıyor, onun keskin, saf, mesut ötüşlerini dinliyorum. Bütün günüm erimiş bir billur gibi akan derenin başında geçiyor. Ah, bu billur akış... Sanki hemen şu top ağaçların arkasında sanılacak gizli bir cennetten sızarak nerede olduğu bilinmeyen uzak; toprakları dumandan peri memleketlerinin zümrüt sahillerine giden büyük akış... Gözlerimden tâ ruhumun içine aksediyor. Artık,bütün gün nereye bak-sam, ağaçlara, yerlere, gökte bulutlara, yoldan geçen davarlara... Her şey gözümün önünde bu billur dere gibi akıyor. Şehirde dost elleriyle kırılan kalbimden bütün kederler sızıyor, hepsi gözlerimden, muhitin hayaline karışarak, akıp gidiyor; mavi ziyalar, pembe nurlar, isimsiz renklerle billûrlaşıyor... İşte dün sabah yine derenin başında idim. O kadar derin bir rahat, o kadar derin bir sükûn içindeydim ki, biraz dikkat 'etsem, kalbimin akışlarını bile duyacaktım. Arkamdan bir ses : -

— Hey Ahmet Ağanın misafiri! diye bağırdı. Döndüm. Gözlerimin önünde bir jandarma hayali aktı, kaynaştı.

— Sana bir mektup getirdiler, al be...

— Bana mı? Yanlışlık olacak, diye kalktım; çünkü istanbul'da kimse benim nerede olduğumu bilmiyordu. Hatta karım bile... Jandarmanın elinden mektubu aldım, baktım... Hakikaten bana.... Açtım, senin imzanı görmeseydim, hemen yırtıp atacaktım. Bu köyde bulunduğum kadar bir kelime okumamağa, bir harf yazmamağa ahdetmişim. Ama, senin mektubunu, sevgili Efruz, mümkün mü okumayayım?..

Jandarma gidince tekrar derenin kenarına oturdum. Mektubunu okumağa başladım. Okudukça, kırk gündür ruhumdan gözlerime sızan o billur akış 'durdu. Karardı. Boşalmış sandığım kalbime yine bir elem ağırlığı ile doldu. Keşke anlattığım tesadüf bana bulunduğum yeri öğretmeseydi... Bu zehirler, bu şikâyetler, ömrümde birkaç gün dinlenmek için bir köye kaçmış bir zavallının önüne dökülür mü? Bu feryatlar, onun yalnız tabiatın nağmelerini işiterek teselli bulmağa yüz tutan kulaklarına haykırıhr mı?.. Hazırlan bakalım Efruz'cuğum, bu münasebetsizliğine ceza olarak seni şimdi biraz fazla hırpalayacağım...

Anladım ki, yine bir buhran geçiriyorsun. Büyük adamlara, muhterem üstatlara karşı savurduğun o küfürler ne? O ne şahsiyet? O ne sefil dedikodular? Ben sana her vakit :

— Fertlere ehemmiyet verme! demez miyim? Tekrar uğraşmağa değmez.

Fertler bir denizin dalgaları gibidir. Asıl olan denizdir; yani cemiyet...

Dalgalar, yani fertler gelip geçici, muvakkat şekillerdir. Biraz fetsefi fikri olan dalgaların bazan 'büyük olmasına, bazan taşkın olmasına hiç ehemmiyet verir mi? ilimce, fence, edepçe, malumatça, tahsilce senden pek aşağı olanların yüksek mevkiler ihraz ettiğini söylüyorsun. Fakat bu pek tabiidir. Çünkü sende olmayan bir şey onlarda vardır: Liyakat...

Liyakat kargısında senin ne ilmin, ne fennin, ne edebin, ne malumatın para eder, ne de tahsilin, iktidarın... Eminim ki şimdi şurasını okur-Tîen başını sallıyor, içinden :

— Vay, bende liyakat yok mu? diyorsun. İstersen bana darıl, Efruz. Seni şüphede bırakmamak için serbestçe söyleyeceğim :

— Sende liyakat yoktur!

— "Ne malum?" mu diyeceksin? Dur sana ispat edeyim. Bizim Rüştîye'de iken bir Mantık hocamız vardı. Derdi ki :

— İlim, tarif demektir, evlâtlarım, size bir şey söyleyenin "o söylediği şeyi" hakikaten bilip bilmediğini anlamak istiyor musunuz?

Kullandığı tâbirleri tarif, tahdit ettiriniz. O saatta ilmini, yahut cehlini anlayacaksınız.

Ben çocukken öğrendiğim bu eski usulü istanbul'da sana çok tatbik ettim. Sen her lafın arasında nakarat gibi kullandığın "medeniyet, fert, cemiyet, tarih, tahaddüs,) terkip, tahlil., ilâh.." gibi tabirlerin birisini bana —velev yanlış olsun— tarif edemedin. Hatta hiç unutmam, bir kere :

— Şiirin ne olduğu asla tarif olunamaz, dedin. Hatırlıyor musun? Fakat "liyakat" böyle ilmî(!) bir tabir değildir. Bu âdeta altın gibi bir peydir.

Kimde varsa ne olduğunu güneş gibi bilir, tarif eder. Meselâ bir bankere :

— Lira nedir? desen, mutlaka :

— Yuvarlak, sarı bir madendir! der.

Bu tarifi yapamayan ya hayvan, ya yamyamdır. Şimdi Efruz'cuğum, mademki —bak, nasıl biliyorum!— hâlâ başını sallıyor, içinden :

— Vay, bende liyakat yok mu? diyorsun. Söyle bakalım: "Liyakat nedir?" Söyle, söyle, söyle!

Söyle!..

İşte bak Efruz'cuğum susuyor, hiç bir cevap, vermiyorsun... Çünkü bilmediğin, kendinde varlığını hissetmediğin bir şeyi tabîî tarif edemezsin. Merak etme, bu sefer de liyakatin ne olduğunu tarif edip sana "kulaktan ilim kazandırmak" cömertliğini göstermeyeceğim. Yalnız liyakatin olmadığına seni inandıracam.

Liyakatin zıddı "aciz" dir. Kimde aciz varsa o şarlatandır, mütecavizdir. O âsidir, nümayişçidir, fertçidir. Bir kelime ile söyleyeyim, "gayri memnun" dur... Sakın bir kelime üzerinde oynama... Demek ki :

— "Aciz" in mukabili "kuvvet" tir.

Hayır: Kuvvet "zaafın zıddıdır. "Liyakat" kuvvetten daha âli, daha ulvî, daha yüksek bir şeydir. Kuvvet vücutsa, liyakat ruhtur. Anladın mı Efruz'cuğum; ben sende liyakat olmadığını aczinden anlıyorum. Aczini de şarlatanlığından anlıyorum. Çünkü şarlatanlık aczin en bariz bir seciyesidir. Bu hakikati istersen sana, ispat etmeden, bir hikâyecikle öğreteyim; bazı akşamlar misafir olduğum evin çardağında toplanan ihtiyarlar öyle fıkralar anlatıyorlar ki... Âdeta burası bir "kulak darülfünunu" yani kitapsız bir mektep! Tam, senin istediğin ilim burada var... Geçen akşam "Rüzgârla Sivrisinek" i anlattılar. Şimdi ben de sana bu hikâyeyi yazayım da maskara aczin ne müthiş bir şarlatan olduğunu gör. Gör de istersen anlama.

"Kuvvetin görünmez, elle tutulmaz bir ruhu •olan kahraman rüzgâr bir gün kırlardan, çiçeklerden, çamlardan, ormanlardan topladığı güzel kokuları

etrafa dağıta dağıta gidiyor, tatlı tatlı esi-yormuş. Herkesi sokup taciz ettiği mahut iğnesine büyük ehemmiyet veren sivrisinek onu görmüş; boyuna poşuna bakmadan :

"— Püf... pür... diye gülmüş. Kahraman rüzgâr "belki bana değil!" diye aldırmamış, yoluna devam etmiş. Fakat, sivrisinek arkasından daha ziyade gülmeğe, eğlenmeğe, hatta küfretmeğe başlamış. Rüzgâr liyakatli adamlara has olan o büyük ulvî soğukkanlılıkla, yavaş yavaş geri dönmüş, sivrisineğin önüne gelmiş. Hiddetlenmeden sormuş : "— Bana mı gülüyorsun?" — Evet, sana... "— Benimle mi eğleniyorsun?" — Evet, seninle... "— Bana mı küfrediyorsun?" — Evet, sana...

"Kuvvetli rüzgâr bu âciz sivrisineğin bu derece küstahlanmasına evvelâ şaşmış, sonra acımış. Şöyle konuşmağa başlamışlar :

"— Ne cesaret! Sen deli mi oldun? Ben bir kere esersem sen parçalanır, bir tarafa çarpar, hemen -ölürsün!

"— Ben mi? "— Sen...

"— Gülerim aklına! Ben bir uçmağa başlar, senin karşına çıkarsam, buralarda duramaz, uzaklara kaçır gidersin.

"— Ben mi?

"— Evet, sen...

"— Bu cirminle beni kaçıracaksın, ha?

"— Cirmimi beğenmiyor musun? Senin hiç cirmin yok ya...

"— Ben rüzgârım. Cirmim görünmez. Hızla estiğim, fırtına, bora, kasırga olduğum zamanlar en kuvvetli, en ağır şeyler karşımda çatır çatır yıkılır. Ummanları birbirine karıştırır, nehirlerin mecralarını değiştirir, dağları yerinden oynatır, balta girmemiş ormanları çayır biçer gibi yerlere sererim.

"— Puf, puf, puf... Beni korkutamazsın. Ben de seni kızarsam bir yaparım, bir yaparım ki..." diye sivrisinek öyle olmayacak laflar söylemiş, öyle küfürler savurmuş ki... anlatılamaz. O vakit âlicenap rüzgâr yine hiddetlenmeden ona küçük bir ders vermek istemiş, biraz hızlı esmiş, tabî sivrisineği önüne katmış :

"— Buv, buuv...

"Tesadüfen bir çatının önünden geçiyormuş. Sivrisinek can havliyle bu çatıya atlamış, iki kirişin ortasına gizlenmiş, yine :

"— Puf, puf, puf... diye rüzgârıla eğlenmeğe başlamış, rüzgâr kızmış, daha hızlı esmiş:

"— Buuvv, buuuuv...

"Daha hızlı:

"— Buuuuuuv, buuuuuuuuv...

"Sonra daha hızlı:

"— Buuuuuuuuv, buuuuuuuuuuv...

"Fakat kirişin arasına iyice saklanan sivrisineği bir türlü yerinden Jökememiş. Hiddetle fırtına olmuş. Sonra kasırga, ' bora, nihayet tayfun olmuş. Başlamış çatıyı sarsmağa! Artık gülmeyi bırakan sivrisinek korkusundan yaptığı küstahlık için af dileycek yerde :

"— Ulan terbiyesiz rüzgâr! Ne oluyorsun? Yoksa bana bu fakirin çatısını mı söktüreceksin? demiş..."

Anlıyorsun ya... Rüzgâr yıkamayacak da, sözde sivrisinek o incecik ayaklarıyla koca çatıyı söküp atacak! Kıssadan hisse: Âciz daima şarlatan... işte, sevgili Efruz, senin manevî vaziyetin! Senin için yapılacak yegâne şey, evvelâ liyakatin ne olduğunu öğrenmek, sonra ona sahip olmağa çalışmaktır. Şikâyet, küfür faydasız bir şeydir. Bir şair insanlara :

— Kurbağalar gibi feryat etmeyiniz! diyor. Bu öğüt anlayan için ne kıymetli bir hazinedir. Dinle, sus.

Beni de, hiç olmazsa, şu köyde bulunduğum kadar, billur dereciğimin başında rahat bırak. Zira kuvvetli tabiatın güzel, muhteşem büyüklüğü karşısında yavaş yavaş yükseldiğini duyan ruh, aczin, küçüklüğün çırpınışlarını o kadar çirkin, o kadar âdi görüyor ki...

ASHAB-I KEHFİMÎZ;

BÎR ERMENÎ GENCİNİN HATIRALARI

İçtimaî Koman

Bu küçük romanı beş sene evvel yazmıştım. Maksadım edebî bir eser meydana koymak değildi. Sadece münevverlerimizin garip düşüncelerini içtimaî hakikatle karşılaştırmak istiyordum. Meşrutiyetten sonra büyük adamlarımızın çoğu ile görüşmüştüm. Hepsinin fikri, aşağı yukarı şu neticede toplanıyordu: "Osmanlılık, müşterek bir milliyettir. Osmanlılık ne yalnız Türklük, ne de yalnız Müslümanlık demektir. Osmanlı devletinin idaresinde yaşayan her fert (bilâ tefrik-i cins-ü mezhep) Osmanlı milletine mensuptur!" Halbuki bu fikir, gayri millî Tanzimat maarifinin yetiştirdiği dimağlarda doğmuş bir vehimden, bir ham hayalden ibaretti. Dini, lisanı, terbiyesi, tarihi, harsı, mefahiri ayrı olan fertlerin mecmuundan "müşterek

bir milliyet" teşkil etmek imkânı yoktu. "Osmanlılık" hakikatte devletimizin namından başka bir şey miydi? Avusturya'da yaşayan Almanlara "Habsburg milleti, Avusturya milleti" denemezdi. Alman nereli olursa olsun, her yerde Almandı, Türkçe konuşan bizler de beş binlerce senelik bir tarihin, hatta pek eski bir esatirin sahibi olan bir millettik. Osmanlı devletinin memleketinde, Kafkasya'da, Azerbaycan'da, Türkistan'da, Buhara'da, Kâşgar'-ha, hâsılı nerede yaşarsak yaşayalım,, yine halis muhlis Türktük... Halbuki "Osmanlılık" kelimesine mevhum manalar veren münevverlerin siyasî fikirleri, içtimaî gayeleri ise insanın gözlerinden yaş getirecek derecede gülünçtü.

Bu muhterem efendiler; Balkan Muharebesinden sonra da hakikati göremiyorlardı. tgte o vakit bu kitabı yazdım. İçindeki fikirler sırf Tanzimat ilhamları olduğu için herhangi bir zata atfederek şahsî "enmuzec" (1> ler çizmeğe çalışmamıştım. Türle köylüsü "dili dilime uyan, dini dinime uyan..." diye milliyetin hududunu pek- güzel anlarken münevver efendiler son inkılâp esnasında ne dile, ne dine ehemmiyet veriyorlardı. Nihayet, iste zaman onlara yaman bir ders verdi. On sene içinde her biri bir asra sığmayacak vakalar basımızdan geçti. Artık umumiyetle milliyetin kıymeti bilindi. Konuşulan tabîî lisana, millî edebiyata, millî sanata, milliyet mefkuresine ehemmiyet verilmeğe başlandı. Bugün ihtimal şu kitaptaki kahramanların siyasî iddiaları, budalaca hareketleri müfrit birer "mübalâğa" gibi görünecek, fakat hâlâ milliyetperverliğe, Türkçülüğe aleyhtar geçinenlerin lisanda, edebiyatta, sanatta, siyasette —pek açıkça itiraf edemedikleri— gayeleri nedir? Eğer varsa hep bu boş hülyalar değil mi?

Sarıyer, 1918 Ö. S.

YENİ BİR DERNEK

30 Ağustos 1908 Moda

Şimdi gezmekten geldim. İçimde tatlı bir sevinç var. Pencereme oturdum. Komşumuz Ropenyanların yeşil iri papağanı kafesinin asılı durduğu balkondan bana bakarak :

— Hosegur, hosegur... diye bağılıyor.

Bahçenin gölgeli tarhlarında bir kedi oynuyor. Ağaçlar kuş dolu... Sanki sesleri güneşin yakıcı aydınlıklarını ürpertiyor. İçimde bir faaliyet arzusu kaynaşıyor. Kitap okuyamıyorum. Okumak abus, güneşsiz kış günlerinin

mecburî eğlencesidir. "Ne yapayım?" diye düşünüyorum. Bir Ermeni ne yapar? Mutlaka faydalı, kârlı bir şey! Çocukken, daha Karabetyan idadisinde okurken Bağdaseryan isminde tuhaf bir coğrafya hocamız vardı.

— Dünyada en birinci zevk ruzname(1) tutmaktır, derdi.

Ben bunu boş, manasız, pek münasebetsiz bulurdum. Kendi kendime: "Ruzname tutmak, tahrirî bir gevezeliktir", derdim. Daha pek gençken özendiğim şey "ciddî olmak" ti. Dersimi okurken, arkadaşlarımla konuşurken, yolda giderken böbreklerim sancıyormuş gibi yüzümü ekşitir, kaşlarımı çatardım. Bu âdetim yüzümde gayet derin, vakitsiz

(1) *Ruzname : Günlük, anı defteri.*

çizgiler bıraktı, "Söz gümüşse, sükût altındır" diyen ben, yazmak hususunda da perhiz ediyordum. Mektuplarım gayet kısa, gayet manalıydı. Ömrümde fazla bir şey söylemediğim gibi fazla şey de yazmadım. Bugün, ama bilemiyorum neden? Hep yazmak, hatıralarımı kâğıtlara geçirmek istiyorum.

Gözlerimi ağaçların baygın yaprakları arasında dinlendirerek hayalimi on beş senelik bir maziye çeviriyorum, işte muallim Bağdaseryan... Şişman, kumral bıyıklı, kırmızı yüzlü, masum tavırlı bir adam.

Diyor ki :

— Çocuklarım, siz her gün değişeceksiniz. Her gün siz büyürken, dimağlarınız, fikirleriniz de büyüyecek, her gün fazilete yaklaşacak, idraksiz, şuursuz geçen günlerimiz için teessüfler edeceksiniz.

Düşündüklerinizi, duyduklarınızı beş on dakikaya acımayıp yazınız. Yarın yazdığınızı öbür gün bilmeyeceksiniz. Bir sene evvel yazdığınızı öbür sene okurken ne kadar değiştiğinizi anlayarak hayretler içinde kalacaksınız...

Üçüncü sıranın başında oturan Hayikyan gülümsüyor. Kocaman kafasını sallayarak "Öyle boş şeylerle uğraşacağıma faydalı bir şey okur, öğrenirim" diyor.

Zavallı dostum Hayikyan! O vakit hocanın sözüne inanıp ukalâlık etmeseydin bugün ömrünün, ruhunun manalı izleri elinde kalır, onların üzerinde, ne kadar feci olsa da uzaklaşıldıkça daha ziyade sevilen o muazzam maziye doğru gider, eğlenir, tatlı bir zevk bulurdun..

Şimdi işte kalem elinde, böyle düşünüyorsun!

Şimdi evet, kalem elimde, düşünüyorum. Hatıram yıpranmış, hayalim yorgun... Kan lekeleriyle, kılıç gölgeleriyle kararan çocukluğumdan beri her an fikrim değişti. Okuduğum kitaplar, bozulan itikatlarım, kartlaşan masumluklarım bugünkü şahsiyetimi doğurdu. Bugünkü gözüm dünü, hakikate en yakın renkleriyle görmez. Bedbaht oldum. Lakayt oldum. Mesut oldum, meyus oldum. Ümit-var oldum. Muvaffak oldum. Fikirlerim gibi cisimlerimde de, talihimde de sabitlik yok. Her şey değişiyor. Eğer hakikatin ne olduğunu bilmeden her gün bin defa söylediğimiz bu kelimenin bir aslı varsa, artık bence şüphe yok ki, sabitlikte değil, değişikliktedir. Dünyada sabit ne var? Hayat bir fırtına ki bizi önüne katmış değiştirerek sürüp götürüyor. Bir dakika bir yerde, bir halde duramıyoruz. Olmayan şeyde hakikat mi olur? Evet, olan mütemadi değişiktir. Bugün elimde bir ruznamem bulunsaydı belki hakikati anlayabilecektim. Şimdiden sonra da birçok fikirlerim, nişlerim, değişecek, unutulacak. Onları hatıramın, hissimin karanlığından kurtaracağım. Madem ki doğru olarak dünü yazamıyorum. Bu günden itibaren yarını yazmağa başlayacağım.

On beş, yirmi gün içinde ne değişiklik ya Rab-bi! O kadar kardeşlerimizi Kürt cellâtlarına doğratan Kırmızı Sultanın kuvveti, iktidarı birdenbire söndü. İstibdat bahar sabahlarında uyanan bir adamın kâbuslu rüyası gibi tuhaf, gülünecek bir hatıra bırakarak silindi gitti. Dinler barıştı. Milletler kaynaştı. Papazlar, müteassıp hocalarla öpüştüler. Asırlarca birbirlerinin kanlarını emen, gözlerini oyan unsurlar kolkola oynadılar. Doğan hürriyet güneşini alkışladılar.

Her şeyi siyah gören bedbinler :

— Bu bir sıtmadır, geçer... diyorlar, güneşin altında yeni bir şey yoktur. Tanzimat hürriyetin aslı olamaz. Her millet bir millettir. Toplanıp bir millet gibi bir kanun altında bir vatan içinde rahat rahat geçinemezler. Fakat vakalar onları yalana çıkarıyor. Bugün Ermeni'nin, Rum'un, Anavut'un, Sırp'ın, Bulgar'ın, Arap'ın, Türk'ün, Kürt'ün kalbi "Hür Osmanlılık" için çarpıyor. Beyoğlu'ndaki, Tepebaşı'ndaki nümayişler Rumların ne kadar Osmanlılığa müştak, ne kadar sadık olduklarını bariz bir surette gösterdi. Lisan meselesini, sair meseleleri açılacak mebusan meclisinde milletvekilleri adalet dahilinde halledecekler...

İki ay evvel neler düşünüyordum; emindim ki Türkiye, bu hasta adam, artık düştüğü ecel yatağından kalkamaz. Bu hastayı böyle süründürmek-tense zehirleyerek çabucak içtinabı mümkün olmayan meşum neticeye götürmek... Ermenilere, hiç olmazsa, Rus himayesinde bir muhtariyet

yapmak... Kürtlerle şehirlerde oturan Türkleri bir asır içinde Ermenileştirecek eski Ermeni imparatorluğunun temelini atmak... Vakıa idealler "olan" değil, "olması istenilen" şeylerdir. Fakat ama münasebetsiz bir hülya... Niçin her millet ayrı bir zümre, ayrı bir hükümet yaparak yaşasın? İşte bir arada, menfaat, komşuluk bağlarıyla pekâlâ anlaşıyorlar. Amerikalılar mesut değil mi? Biz niçin Osmanlı olmayalım? Niçin bu otuz şu kadar milyonluk cemiyeti yıkalım? Mantıkla menfaat bizi hülya ile mefkure peşinde koştuktan menetmez mi? Hâlâ devam eden alkışlar, nümayişler benim mantıkımda esaslı bir inkılâp vücuda getirdi. Şimdi pek vazih, pek sahih düşünebiliyorum. Osmanlıyım. Osmanlı kalacağım. Elveda ey eski ihtilâlcî Hayikyan, elveda sana...

10 Eylül 1908, Moda

Ben tembelim! İşte kaç gündür vapurda yolda yazacağım şeyleri düşünüyor, kendi kendime : — Bu akşam... diyorum. Akşam, sabaha bırakıyorum. Sabahleyin de ertesi akşama... Meşrutiyetin, hürriyetin sarhoşlukları geçti. Şimdi hepimiz sersem gibiyiz. Memleketin dahili karmakarışık! İşler pek öyle çabucak düzeleceğe benzemiyor. Vakıa meşrutiyeti alenen istemeyen yok. Ama yıkılan eski idarenin enkazı korkunç bir dağ gibi hâlâ üzerimizde duruyor, tatsız vakalar eksik değil. Beşiktaş'ta bir İslâm bahçıvanının kızı bir Rum'a kaçıyor. Herif karakola şikâyet ediyor. Kızla Rum'u tutuyorlar. Sonra halk karakola hücum ediyor. Kızla Rum'u o kadar dövüyorlar ki, Rum ölüyor. Rum'un ölüsünü alan Rumlar Beyoğlu'nda gezdirdiler, türlü türlü nümayişler yaptılar. Bu âdi zabıta meselesine millî bir şekil verdiler. Ben nümayişçilerin arasındaydım. Bir gün Türklerden intikam alacaklarını haykırıyorlardı. Patrikhaneler "Eski hukukumuz, eski imtiyazlarımız" diye kımıldanmağa başladılar. Halbuki Kanun-u Esasî bütün Osmanlılar için "bir" değil mi? Kanun-u Esasî karşısında hususî bir hukuk, hususî bir imtiyaz kalır mı? Hem kalması makul mu? Mantıkî mi? Bunun için birçok münakaşalar ettim. İtiraf ederim ki Türkler pek samimî! Tanzimat Kanun-u Esasî'si, Osmanlılık uğrunda kendi milliyetlerinden vaz geçiyorlar. Mektepte okuttukları kitaplarda, tarihlerinde, gazetelerinde, hatta bir tek "Türk" kelimesi ağızlarından kaçırmıyorlar. "Biz Osmanlılar, hepimiz kardeşiz diyorlar, camilerin, kiliselerin dışarısında hiç bir ayırımız, gayrımız yoktur. Her şeyin fevkinde mukaddes, âlî Osmanlılık vardır!"

Bu fikre Türklerden hiç muhalif yok. Âdeta Osmanlılık onlara mantık, münakaşa kabul etmez bir din gibi olmuş. Rumlar, Arnavutlar, Bulgarlar, bazı Ermeniler "Osmanlılık bizim milliyetlerimiz için bir tehlike teşkil eder." diyorlar. Ben bu sözü o kadar doğru bulmuyorum. Patrikhanelerin ektiği tohum... Papazlar siyasî kaynaşmanın, kuvvetlerini kıracağından korkuyorlar. Meseleye onların gözüyle bakılırsa hakları da yok değil. Lâkin bugün papaz asrında mıyız... Kanun-u Esasî olan meşrutî bir memlekette "milliyet, kavmiyet" teşkilâtı ne demektir?

Kânunusani 1909, Moda...

Soğuk çok... Odun, kömür fiyatı pek pahalı! Evinde pansiyon oturduğum ihtiyar kadın :

— Dünyanın sonu! diyor.

Ömründe bu kadar soğuk, bu kadar pahalılık görmemiş. Elbiseyle odun parası bütçemi sarstı. Her ay üç yüz frankçığımı ayırıp bankaya teslim edemiyorum... işler kesat, kesat... Ticaret âlemini de terketmeyerek siyasîyata atılmağı canım o kadar istiyor ki! Evet, benim'kanımda bir kurt var. Ermeni fırkalarından birine dahil olmağı düşünüyorum. Fakat onların hiç birini Kanun-u Esasî'ye muvafık bulmuyorum. Zira "milliyet esaslarına müstenit siyasî fırkalar" Osmanlı Kanun-u Esasî'-sine muhaliftir. İttihat ve Terakkiyi düşünüyorum. Orası da benim için meçhul... işitiyorum ki Avrupalılar "Genç Türk" dedikleri bu adamlara Panislâmizm (1) gibi emeller atfediyorlar. Beklemek, acele etmemek lâzım... Hele bir yaz gelsin... Bakalım ne olacak?

(1) *Panislâmizm : islamların birlik olmalarını amaç edinen anlayış, islamcılık.*

17 Mayıs 1909, Moda

Yazı yazmakta o kadar tembelim, ki... Sözde hislerimi, hatıralarımı günü gününe yazacaktım. Nerde? İhmalci bir Türk gibi kendi kendimi "elim değmiyor" diye teselli ediyorum. Bugün işte işim yok, zorla masamın başına oturuyorum. Kitapların gazetelerin altında kaybolan defterimi buluyorum. Dört aydır neler oldu, neler... Âdeta bir tarih... Düşmanımız kırmızı Sultan devrildi. Şimdi Selanik'te mahpus... Artık irticaın, istiptadın geri gelmek ihtimali yok.

İsyanın bütün safhalarında hazır bulundum. Bu irtica asla yeniliğe karşı millî bir isyan değildi, istanbul'un bütün askerleri sanki kendilerine

"Hıristiyanısınız" diyen varmış gibi Müslüman olduklarını iddia ediyorlardı. Şapkalılara, hususiyle ecnebilere dokunmuyorlar, hatta onlara fazla ihtiram gösteriyorlardı. Genç Türk zannetmesinler diye ben de şapka giydim. Bütün dostlarım da şapka giydiler. Şapka ile ihtilâlcilerin arasında serbestçe gezilebiliyordu. Ne eğlenceli günlerdi... Hükümet falan her şey sönmüş, âdeta tebahhur etmiş, uçmuş gitmişti. Âdi, küçük çavuşlar payitahta hükmediyorlardı. En meşhurları Hamdi çavuştu. Bu zavallıyı astılar. Kuvvetinin, iktidarının en şaşaalı zamanında Ermenice bir gazetenin muhabiri sıfa-tiyle kendisiyle mülakat etmek istedim. Taşkışla'nın muhteşem bir odasında beni kabul etti. Hâlâ çavuş forması taşıyordu. Belinde palaskası asılıydı.

— Ne istiyorsun? dedi.

Muhabir olduğumu, Ermeni milletinın murahhası gibi kendisiyle görüşmek istediğimi söyledim. Vesika falan aramadı. Fakat oturtmadı da... Ayakta konuştuk :

— Peki ne soracaksın, bakalım?

— İhtilâlden maksadınız nedir?

— Şeriatı çıkarmak...

— Şeriat ne demektir?. Lütfen bana izahat verir misiniz? Bizim Ermenilerin bu hususta malumatı yok.

— Şeriat ne demek olduğunu ulema efendilerimizden git öğren. Benim sana öğretmek haddim değil. Belki yanlış bir şey söylerim de günaha girerim.

— Şeriatı nasıl çıkaracaksınız?

— Ne kadar mektepli zabıt varsa hepsini öldüreceğiz, Jön Türk dedikleri dinsiz herifleri bir tane kalmayıncaya kadar mahvedeceğiz... Heyhat... Biz Jön Türklerin taassubundan, ittihad-ı îslâm (1) taraftarı olduklarından nefret eder, her fırsatta kendilerine hücum ederiz. Türkler de onlara "dinsiz" derler. Öyle bir tezat ki... Ama hangisi doğru...

— Pekâlâ efendim, siz Türk müsünüz?

— Hayır, Türk falan değilim...

— Arnavut musunuz?

— Hayır, hiç bir şey değilim...

— Ya nesiniz?

— Müslüman...

Dinin başka, milliyetin başka bir şey olduğu bu çavuşa anlatılamazdı. Ayrıldım, dışarı çıktım. O gece Beyoğlu'nda kaldım. Gezdim. Bütün

umumhaneler ihtilâlcilerle dolmuştu. Hepsi ölecek derecede sarhoştı. Alüfte(2)lere sarılıyorlar:

— Şeriat isterük, diye avazları çıktığı kadar bağıyorlardı.

Dünyada bu kadar maksatsız, bu kadar idealsiz bir ihtilâl olamazdı.

Hareket Ordusu (3) gelince bir sabun köpüğü gibi isyanın ruhu söndü.

Kahramanlar koyunlar gibi kışlalarda tutularak bağlandı. Rumeli'deki

askerî yollarda çalıştırılmak üzere vapur vapur Selânik'e gönderildi.

Abdülhamit'in huzurunda Kabulî Bey isminde bir kaptanı parçalayan bahriyeli neferler asıldı.

(1) *ittihad-ı îslâm : îslâm dünyası birliği.*

(2) *Alüfte : Fahişe.*

(3) *Hareket Ordusu : 31 Mart irtica hareketini bastırmak üzere Selanik'ten istanbul'a gelen ordu.*

Bir Türk - Osmanlı arkadaşımla asılacakları görmeye gittim. O gece Sirkeci'de otelde yattık. Sabahleyin erkenden darağaçlarının kurulduğu meydana geldik. Daha güneş doğmamıştı. Harbiye Nezareti tarafından bir gürültü koptu. Mahkûmları getiren arabalar ilerliyordu. Asılacak olanlar bütün kuvvetleriyle tekbir getiriyorlardı. Oradaki jandarma zabiti bize dedi ki :

— Bunlar gevezelik yapıyorlar. Öbürleri usluydu. Şimdi Derviş Vahdeti(1) teşvik ediyor. Zannediyor ki tekbir seslerini işiten halk gelip onu ipten zorla kurtaracak...

Son nefesinde bile halkı teşvik etmekten vazgeçmeyen bu adamı görmek istedim. Arkadaşımla tanıdığı zabitle beraber yanyana gittik. Bu ateş yüzlü, fakat vahşî azimli bir adamdı. Biraz sararmıştı.

Hâlâ genç Türklere küfürler ediyor, onların göreceklelerinden filan bahsediyordu. Çok söylendirmediler. Astılar. Kafası düşünce bizim şehit olan fedakâr ihtilâlcilerimizi düşündüm. Türkler ne tuhaftır. Kendi milliyetleri gibi çok şeyi inkâr ederler. Gayet mükemmel âli, fedakârane olan Ermeni ihtilâllerine "isyan" bile demeğe tenezzül etmiyorlar, laf arasında geçerse yalnız "Ermeni gürültüsü..." diye gülümsüyorlardı. O kadar fedakâr veren koca ihtilâl... Evet bu memlekette buna adetâ bir "gürültü" deniyordu.

Derviş Vahdeti (1)epeyce büyük bir rol oynamıştı. Fransızca bir isim ile çıkardığı dinî gazetesinin (2) sürümünü otuz kırk bini bulmuştu. Âdeta ben

(1) *Meşrutiyetin ilânından sonra Volkan adlı bir gazete çıkararak 31 Mart isyanını körüklediği için asılan gazeteci bir sofa (1870-1909).*

bile halkın inanmak için gayet büyük mantıksız budalalıklar aradığına kani oluyordum. Âli mektepten çıkan, en münevver gençler bile Derviş Vahdetî'nin yazılarını satırı satırına okuyorlardı.

Hele tanıdıklarımın bir genç Türk vardı. Büyücek bir memurdu. İhtilâl günlerinde mebusanda idim. Onun cebinden yeşil, al iki bayrak çıkararak:

— Ya bu kazanacak, ya bu... diye, şuh, hoppa, sevindiğini gözümle gördüm. Bu bir genç Türk'tü. Fakat ideal namına hiç bir şeyi olmadığından irtica, zulmetten, cehaletten de ona hoş geliyordu.

Vakalarımı yazıyorum?... Gazetelerin yazdığı şeyleri yazmakta ne mana var? Ben kendi hislerimi, intibalarımı yazmak isterken haberim olmadan kalkıyor "vak'anüvis" lik ediyorum. Neyse... İşte o fırtına geçti... Şimdi rahat gibiyiz... Boyuna kabineler değişiyor. Vükelâya genç unsurlar giriyor. Talihimiz, Türkiye'nin talihi taayyün etmek üzere... Ben daha mesleği tayin etmedim. Ermeni fırkalarına mı gideyim! O vakit bir milliyetçi olmayacak mıyım? Halbuki ben Osmanlılığı itikat ediyor, iktisat bağlarının din, taassup, milliyet bağlarından daha kuvvetli olduğuna kani bulunuyorum.

(2) *Volkan gazetesi.*

11 Haziran 1909, Moda

Bugün bir Türk'le konuştum. Bende çok iyi bir tesir bıraktı. Mutlaka aramızda geçen lafları yazmalıyım. Bu zatın ismi Niyazi Bey...

Meşrutiyetin ilânından sonra Avrupa'dan gelmiş. Gayet şıktı. Başında fes olmasa bir Avrupalı'dan fark olunamayacaktı. Hukuk tahsilini Paris'te bitirmiş, birinci derecede diploma almıştı. Mebus Mizikyan'ın evinde bana takdim olundu. Bahis politikaya dönünce ben "İttihat ve Terakki" hakkındaki şüphelerimi söyledim. Kendisi ne hükümet fırkasından, ne de muhalif, "müstakilim" iddiasında idi. O kadar değişmiş, o kadar medenileşmişti ki "Ah, her Avrupa'ya giden Türk böyle gelse..." diye düşünüyordum. Sözlerini büyük bir dikkatle dinledim :

— İttihat ve Terakki'den şüpheniz pek boştur! diyordu, pantürkizm, panislâmizm, filan Avrupa hayalperverlerinin iftirasıdır. Bir de mesel vardır, biliyor musunuz. "Kişi kişiyi kendi gibi bilir." Avrupa'da meşum

sunî bir cereyan yaşar: Milliyet, kavmiyet cereyanı! Orada her şeyi milliyet rengine boyarlar. Meselâ Fransızların ırkça bir vahdetleri olmadığı halde o kadar milliyetperver, o kadar milliyette müteassıptırlar ki Paris koketleri(1) bile Almanlarla münasebette bulunmazlar. Almanya'da her şey millîdir. Hatta sosyalizm bile...

(1) *Koket : Fahişe.*

Böyle bir muhitte "hüküm" ler de millî olarak verilir. Meselâ Rene Pinon bir kitabında "Türkler, aldıkları askerin içinden ırkça Türk olanları istanbul'da, Edirne'de, Makedonya'nın mutedil, güzel yerlerinde istihdam ederler, gayri Türkleri Yemen'e, Fizan'a, en uzak yerlere gönderirler." diyor. Halbuki Osmanlı hükümeti tamamıyla bunun aksini yapmıştır. Arnavutlar, Araplar hep hassa ordusuna gelirler. Yıldız'ın rahat kısımlarında askerliklerim yaparlar. Yemen'e, Fizan'a, Makedonya'ya hep Türkler, yani Anadolu çocukları gider. Hatta Yemen'e "Türk mezarı" derler. Şimdiye kadar hastalıkla, harple bir milyondan ziyade Anadolulu Türk'ün Yemen'de öldüğünü rivayet ederler. Mösyö Rene Pinon yalan söylemek, bize iftira etmek istemiyor. Onun kendi mantığı Türklerin böyle yapmasını, yani İmparatorluğun fena, uzak yerlerine gayri Türkleri göndermesini kabul ediyor. Bizim de böyle yaptığımıza hükmediyor. Çünkü Fransa'da birkaç unsur olsa onlar mutlaka ilk peşin Fransızları düşüneceklerdir. Kezalik bu sırada islav ittihadı, Cermen ittihadı, Latin ittihadı Avrupa siyasetinin ana hatlarıdır. Hep bu üç ideal etrafında onların politikası sabit, mütehavvil şekiller alır. Böyle ideallerin doğduğu muhitte insanî, necip bir siyaset düşünülebilir mi? Avrupalılar her milleti kendileri gibi sanıyorlar. Türklerin de "Türklük" diye bir milliyetleri, tarihleri, emelleri olduğuna ihtimal veriyorlar. Yanılıyorlar. Çünkü hisleriyle muhakeme ediyorlar. Bize dair hiç tetkikat yapmadan, hiç bir Türk'ün aklından geçmeyen "pantürkizm" hayallerini uyduruyorlar. Sonra sizin gibi içimizde yaşayan, bizim içimizi dışımızı bilen hristiyan vatandaşlarımız da Avrupa hayalperverlerinin düzdükleri bu yalanlara inanıyorlar. Vatanımızda, yaşadığımız memlekete kim "Türkiye" der? Yalnız Avrupalılarla Avrupa gazeteleri bu manasız ismi çıkarmışlar, işte Tanzimat maarifi meydanda... Hiç bir mektep kitabında, hiç bir coğrafya kitabında "Türkiye" diye bir memleket ismine rast gelmeyeceksiniz. Avrupa-yı Osmanî, Asya-yı Osmanî, Afrika-yı Osmanî, sonra hepsine

birden "Memalik-i Osmaniye" deriz. Kendi tarihlerimizi tabî bilirsiniz. Bir de bizim mekteplerimizde okuttuğumuz tarihlere bakınız. Bir "Türk" kelimesi bulamayacaksınız. Bundan başka bizim tarihlerimiz bilhassa Türklük aleyhinde tertip olunmuştur. Hülâgû, Timurlenk gibi dünyanın en büyük cihangirlerini sırf Türk oldukları için, küfürler, lanetlerle tarihlerimizde yad ederiz. Sonra Sezar, İskender, Napolyon hakkında tarihlerimiz ihtiramda kusur göstermezler. Hatta bunlar için şairlerimizin bazıları şiirler bile tanzim etmişlerdir. Hele İskender, edebiyatımızda âdeta bir telmih olmuştur. Her milletin şairleri kendi milletlerini, tarihlerini, anelerini terennüm ederler. Bizim şairlerden ne yenisi, ne eskisi, Türklük'e dair bir kelime yazmadıkları gibi kendi milliyetlerinden bahis icap-edince "Etrak-i bî idrak" (1) demişlerdir. Memleketimizin son şairi Tevfik Fikret(2) meşhur "Rübabı Şikeste" sinde ilâç için olsun bir "Türk" kelimesi geçirmemiştir. Mehmet Emin Bey(3) Osmanlılarca, bir fantezistten (4> başka bir şey değildir. İşte kendi milliyetini tarihiyle, maarifiyle, edebiyatıyla bu kadar inkâr etmiş bir millet kendi milliyeti esasına, müstenit bir "ittihat" ideali yapabilir mi? Avrupalılar bizi tetkik etmediklerinden böyle bir idealin vücuduna ihtimal verebilirler!... Aramızdakiler bu kadar saflık göstermemelidir. Memleketimizde "Türk, Türklük, Türkiyat", kelimelerinin medlulleri olmadığı gibi "Türkçe" diye de bir lisan yoktur.

(1) *Yabancıların Türkler için kullandıkları "idraksız Türkler" anlamında bir söz.*

(2) *Tevfik Fikret : Edebiyat-ı Cedide şairi (1867 -1915).*

(3) *Mehmet Emin Yurdakul : Millî Edebiyat devri şairi (1869-1944).*

(4) *Fantezisi : Hayal kaprisine bağlı sanatçı.*

Biliyorsunuz ki lengüistik ilmi "Her lisan bir lisandır" der. Biz Osmanlılar bu kaideyi asırlarca evvel bozmuşuz. Yeni, sunî bir lisan yaratmışız. Türkçe sarfını, Türkçe nahvini yalnız avamla kadınlar kullanırlar. Mütefekkirlerimizin, âlimlerimizin, ediplerimizin, ayrıca "Osmanlıca" namı tahtında üç lisanın ittihadından mürekkep bir tahrir lisani vardır. Bu lisanda üç lisanın kelimeleri, kaideleri bulunur. Vakıa her lisandan her lisana kelimeler geçebilir. Meselâ İngiizcenin birçok kelimeleri Fransızcadır. Fakat İngilizleşmiş, ingilizce kaidelerine tâbi olmuşlardır. Osmanlıcada ise aksi... Arapça kelimeler Arapça, Acemce kelimeler Acemce kalmışlardır. Avam, kadınlar bunların telâffuzlarını

bozarak Türkçenin selikasına tecvidine göre değiştirdikçe "galat" namı altında hemen ' Osmanlı âlimleri tashih ederler. Sonra dünyanın hiç bir lisanında olmayan bir hadise... Osmanlıcaya, Arapça, Acemce kelimeler, edatlar da girmiştir. "Bu lisana, tabiata muhalif, yabancı lisanlardan alınma sarf, nahiv kaideleri konulamaz. Çünkü li-sanlar bir (müessese) olduğundan değiştirilemez" diyenlerin yalanları meydana çıkmıştır. Türkçenin esasında müzekkerlik, müenneslik yokken, Arapça-nin bütün müzekkerlik, münenneslik kaidelerini, tetabularını Acemcenin terkip kaidelerini, edatlarını kabul etmişiz. Her ne kadar köylülerle avam, daha doğrusu halk bu sunî, bu zengin lisanı kabul etmemişlerse de şairler, edipler, hükümet bu mevzu "Osmanlıca" lisanını yazmışlar, konuşmuşlardır. Genç ediplerimiz lisanı daha ziyade muğlak- . Jaştırıyorlar, bu hususta Fikret'in, Faik Âli'nin, Süleyman Nazif'in bilhassa Hüseyin Dâniş'in büyük hizmetleri sepkat etmiştir. Osmanlıca, ilk vâzılarının, eski şairlerin, Nerkisînin (1) lisanına doğru yaklaşımağa başlamıştır. Edebiyatta biraz daha faaliyet olsa birkaç seneye kadar, nasılsa kalan Türkçe kelimeler, sıfatlar, fiiller de tahrir lisanından kaldırılacak... "İttihat" için birinci vasıta lisandır. Kendi lisanını böyle öldürmeğe, katiyen millî edebiyatını satırlara geçirmemeğe ahdetmiş bir millet nasıl olur da millettaşlarıyla birleşebilir? Osmanlılar "Memalik-i Osmaniye" nin haricindeki Türkleri asla tanımazlar. Onlarla hiç bir münasebetleri yoktur. Hem olamaz da... Artık söyleyiniz "Türkizm" iftirası kadar budalaca bir iftira olur mu?

Bazı siyasî fırkaların Türkçülük gibi esassız, bir ideali olsa bile Osmanlı hükümeti daima Osmanlı kalacak, "Osmanlılık" haricinde hususî bir milliyet tanımayacaktır. Osmanlılık siyasî bir milliyettir. Tarihle, anane ile hiç bir münasebeti yoktur. Tanzimat ile beraber tesis edilmiştir. Bu vâki, bu tarihsiz milliyet son derece terakkiye, inkişafa müsaittir.. Muhtelit unsurlardan bir milliyet. Zaman, meşrutiyet bu hadiseyi doğuracak, tarihsiz olunca tabîî taassupsuz kalacak olan bu Osmanlı milliyeti yarım asır içinde dev adımlarıyla tealiye,, terakkiye yükselecektir. Şarkta henüz her şey hükümettedir. Babıâli'nin teessüs etmiş ruhu öyle kavi öyle dinçtir ki, işte sizi temin ediyorum, ne ittihad-ı İslamcılarının, ne de Türkçülerin hiç bir ideali-oraya hulul edemez. Osmanlı hükümetinin şiarı:

(1) *Narkisî : Divan Edebiyatında süslü bir nesir yaratan yazar.*

“bilâ tefrik-i cins ü mezhep” terkiibinin içindedir. Hele bir Türk asla bir Rum, bir Ermeni, bir Arnavut, bir Bulgar, ilâh... gibi tarihî milliyeti namına en küçük bir hak bile iddia edemez. "Türk" lafzı kanunlardan, tarihlerden, coğrafyalardan, hatta bütün dimağlardan silinmiştir. Osmanlı, Osmanlı... Hükümetin güttüğü bu gaye o kadar necip o kadar insanîdir ki bunu anlamak için Tanzimat'ın insanîyetçi zihniyetini araştırmak ister. Tanzimat'ta tarih, kin, garz, milliyet yoktur. Eğer hakikî Osmanlılık teessüs etse dünyanın cenneti vatanımız olur. Ama buna yalnız Babîâli'nin ananesi muvaffak olamaz."

... Niyazi Bey iki saat söyledi. Osmanlılığın kıymetini anlar gibi oldum. Türkler hakikaten milliyet iddiasında değildiler. Dinî taassupları maarif ilerleyince, yani terakki başlar başlamaz uçup gidecekti. Bu görülüyordu. Hem bu ne âlicenaplıktı? Tarihinden, ananesinden vazgeçmek!... Şimdi hatırlıyordum. Sözde Türklerin içinde en demokrat, en milliyetperver olan Ahmet Mithat bile meşrutiyetin ilk günlerinde neşrettiği bir makalede padişahın hanedanından başka Türkiye'de hiç bir Türk aile bulunmadığını yazıyordu.

Ne tezat ya Rabbi! Halbuki biz Kürtlerin bile Ermeni olduklarını iddia ederiz.

* * *

15 Temmuz 1909, Moda

Bugün vapurda Niyazi Beye rast geldim. Yine ^konuştuk. Bu adam bana "Osmanlılık" abidesinin yegân sanatkarı gibi âli, masum, necip görünüyor. Hele Fransızca konuşurken o kadar nazik, o kadar kibar ki... Ah, bu kaba Türkçe onun ağzına yaraşmıyor. Bana :

— Yakında bir cemiyet teşkil ediyoruz, dedi. "bilâ tefrik-i cins ü mezhep" herkes girebilecek.

— Siyasî bir cemiyet mi? diye sordum :

— Evvelâ ilmî, içtimaî..; Sonra, yani tekâmülünden sonra siyasî...

Güldüm, işte Türkiye'de de muhtelif cereyanlar başlamak üzereydi. Tekrar sordum :

— Gayeniz ne olacak efendim?

— Osmanlılık...

— Osmanlılık olan bir şey... Var olan bir şey nasıl bir gaye, bir hedef olabilir?

Siyah gözleri parlıyor, yüzünde mahzun, fakat katî bir azmin aksi gölgeleniyordu.

— Mevcut "Osmanlılık" yalandan başka bir şey değildir, dedi. Rumların patrikhanesi var. Ayrı lisanı var, ayrı mektepleri var. Ermenilerin keza. Bulgarların keza. Sırpaların keza. Arapların keza. Arnavutların, sair Osmanlıların da öyle... O halde nerede hakikî bir "yekpare, yekvücut" Osmanlılık? Babîâli bu ayrılığı inkâr ediyor. Ama gören bir gözden bu hakikat saklanılmaz. Tanzimatın yaratmak istediği "Osmanlılık" daha doğamamıştır.

— Fakat o nasıl doğabilir? diye sordum.

— Bütün unsurları kaynaştırıp birleştirme ile...

— Bunu mümkün mü zannediyorsunuz?

— Tamamıyla...

Düşündüm. Niyazi Bey bu zannına bütün mevcudiyetiyle itikat ettiği sözlerinin katiyetinden anlaşıyordu. Devam etti :

— Eğer Osmanlılıktaki bütün unsurların kaynaşacağından, bir olacağından, bir an şüphelensem Osmanlılığı esasından inkâr etmiş olmaz mıyım?... "Bilâ tefrik-i cins ü mezhep" bu ne demektir biliyor musunuz! "Hiç bir cins, hiç bir mezhep yok, yalnız Osmanlılık var!" demektir. Tanzimat cinsin, mezhebin arasında müsavat ilân ederek, onların ya hiç olmamasını, yahut bir olmasını istemiştir. Bu büyük emeli yalnız kâğıtlara yazmış, kanunlara geçirmiş, yani hayalde bırakmış, fiile çıkaramamış. Meselâ o yekpare, yekvücut Osmanlılık için tek bir lisan, tek bir milliyet, tek bir din, tek bir terbiye, tek bir tarih, tek bir maarif ibda edememiş.

— Lâkin bu nasıl mümkün olurdu?

— Pekâlâ mümkün olurdu! Eğer mümkün olmasaydı Osmanlılık yalanını ihtira etmekten ne fayda çıkacaktı?

Hakikaten ben de düşündüm. Unsurların hepsini kaynaştırıp tek bir lisan ile konuşturmadan, tek bir terbiye ile, tek bir maarifle yetiştirmeden "yekpare, yekvücut" bir müessese temin olunamazdı? Evet mutlaka Tanzimatçılar bu hayali hakikat yapacaklarına kaildiler. İlk defa kendilerinin mensup oldukları Türk milliyetini Türklere unutturdular. "Türk" kelimesini tarihlerinden, edebiyatlarından, "Türkiye" kelimesini coğrafyadan kaldırdılar, işte muvaffak oldular. Demek bir millet kendi müessesatını, ananatını, lisanını, hatta milliyetinin ismini bile unutabilirmiş. Nitekim Hamdi Çavuş bana "Türk olmayıp Müslüman olduğunu" söylemişti.

Türkler hâkim iken böyle milliyetlerini terk edip mevzu, vâki "Osmanlılık" milliyetini kabul ettikleri, hem içlerinden henüz kimse buna itiraz etmediği halde diğer milletler niçin onları taklitten geri kalsınlar?... Düşünüyorum. Bu ne tuhaf olacak! Fakat bu aynı zamanda ne insanî, ne medenî, ne muasır bir milliyet olacak? Yeni bir lisanla, yeni bir ahlâkla, yeni bir gaye ile, yeni bir din ile, yeni bir terbiye ile yükselecek olan yeni "Osmanlı" milliyeti ihtimal arzda umumî müşterek insaniyet dininin vazıı gibi saadet, teali meş'aleleri tutuşturacak. Düşünüyorum... "Ah, bu hayal hakikat olsa..." diyorum.

18 Ağustos 1909, Moda

Hava o kadar sıcak ki... Başım ağrıyor. Aynı zamanda dehşetli bir nezlenin görünmez gemleri altında nefes alamıyorum. Şimdi Niyazi Beyden bir mektup aldım. Fikirlerim karma karışık! Boğucu bir kararsızlık buhranı geçiriyorum. Acaba ben de milliyetperver, ben de haberim olmadan mahdut bir adam, büyük insaniyet fikrini ihatadan âciz bir şoven miyim?

Bu mektubun aslını saklayacağım. Şayet kaybedersem diye buraya da kopya ediyorum.

17 Ağustos 1909, Pangaaltı

"Azizim Mösyö Hayıkyan,

"Gecen ay vapurda size bahsetmiş olduğum cemiyeti teşkil ettik.

Kulübümüz de açıldı. Hükümet istediğimiz müsaadeyi hiç geciktirmedi, verdi. Programımız, esâslarımız, Babiâli'nin bütün mukavemetlere rağmen takip etmek istememesi lâzım gelen gayeye çok muvafıktı. Evet yine bilâ tefrik-i cins ü mezhep... Hükümete verdiğimiz beyannamede şunları yazdık :

1 — "Osmanlı kaynaşma" kulübüne "bilâ tefrik-i cins ü mezhep" her Osmanlı girecek.

2 — Osmanlı namı altında toplanan milliyetlere umumî, müşterek bir terbiye verilecek, Türklük gibi sair unsur ve milliyet hisleri yavaş yavaş iptal olunacak.

3 — "Osmanlı" vatanının birliği temin, yeni bir "Osmanlı" vatanîliği ihdas edilecek.

4 — Bütün Osmanlılara umumî, müşterek bir lisan öğretilecek, bu umumî Osmanlı lisanı Osmanlı maarifinin, edebiyatının ilminin lisanı sayılacak.

5 — Mekteplerde Osmanlılık haricinde hiç bir kavmiyete, milliyete kıymet verilmeyecek. Osmanlı memleketi çocukları kendi eski milliyetlerini, kavmiyetlerini, tarihlerini, edebiyatlarını öğrenmeyecekler.

6 — Kulübümüzün gayesine vusul için gazeteler, risaleler çıkarılacak, konferanslar verilecek... İlk adım olarak "İzabemi anâsır" şubeleri açarak, halk arasında mukabil dinî taassupların, millî iştiaqların söndürülmesine çalışılacak.

Fakat bu esaslar üzerinde yürümek değil, hatta bunlara yaklaşmak için çok büyük gayretler istiyor. Şimdi idealimizi ilim, fen noktasından tetkik ile harekete başlayacağız. Kulübümüzün idare heyeti, ilmî encümeninde yalnız Türk Osmanlılardan değil, Rum, Yahudi, Levanten, Arap, Bulgar da var. Ben idare heyetine, encümene Ermeni olarak sizin girmenizi arzu ediyorum. Arkadaşlarıma fikrimi söyledim. Sizin gördüğünüz Âlî tahsil yarınki müşterek insaniyete bir numune olacak. "Osmanlılık" idealini nasıl neci bulduğunuzu anlattım. Arkadaşlarımızın içinde hiç meçhul kimse yoktur. Namuslarını irfanlarını bütün Osmanlı memleketi tanır, siz de tanırırsınız. Bakınız :

Diyamandis Elendi Nikifor Angilef Efendi Nikolaviç Efendi Fraşarlı
Nadir Bey Muiz Bori Efendi Salihülâynî Efendi Casimülkürdî Bey Louis
Durant

Sadullah Behçet Bey

Hasan Rudi Bey

Şair Sait Bey

Celil Mün'im Bey

Hoca Bali Efendi

Doktor Eserullah Nâtık Bey.

Büyük emelimizin intişarına iştirak istiyorsanız iki satırla muvafakatınızı yazınız. Önümüzdeki pazartesi günü Nuruosmaniye caddesindeki "5T" numaralı kulübümüze teşrif buyurunuz.

Baki ümit...

Osmanlı Kaynaşma Kulübü
muvakkat kâtibi

Niyazi

Ne yazsam! Evet mi? Hayır mı?... Bugün aklım başımda değil.

Rahatsızım, 'biraz düşüneyim. Zaten hemen muvafakat hoppalık olmaz mı?

30 Ağustos 1909, Moda

Rahatsızlığım devam ediyor. Nezle zannettiğim şey kötü bir "korbator..." muş. Bu sıcakta nerde soğuk almışım?... Aklım ermiyor. Yarın biraz kalkabileceğim. Doktor :

— Yat, hiç dışarı çıkma... diyor. Bu onların âdetidir. İyi olursam neye mahpus kalayım? Zaten pazartesine epeyce var. Niyazi Beye şimdi cevap yazdım. "Osmanlı Kaynaşma" kulübüne gireceğim, iki üç gün nafile düşündüm. Böyle bir kulübe girmekte hiç bir mahzur yok. Lâkin bizde "vehim" bir illet, hayır ikinci bir tabiat olmuş. Hâlâ kendi milliyetlerini çoktan terk etmiş olan zavallı Türklerden çekinmek... Bu hakikaten manasız... Hem bu kulüpte Türk olmayan yalnız ben miyim? Rum, Arnavut, Sırp, Arap, hâsılı her milletten var. Benim milliyetim tehlikeye uğrarsa onlarınki de uğrar...

1 Eylül 1909, Moda

Daha iyi olamadım. "Osmanlı Kaynaşma Kulübü" azalarından ne kadar Türk varsa hepsi mektupla hatırlamı sordular. Diğer kavimlerden olan azalar hiç aldırıyorlar.

21 Teşrinievvel 1909, Moda

Bugün kulübe gittim. Beni hararetle kabul ettiler. Bina gayet büyüktü. Eşya pek muhteşemdi. Kulübün masrafını Türk azalar uhdelelerine almışlar. Niyazi Bey galiba çok zengin. İçtima salonu küçük bir saray divanına benziyordu. Uşakların hepsi resmî elbiseler giymişlerdi.

İçtima hakikaten ilmî idi. "İçtimaî müesseseler kendi kendine mi teessüs eder, yoksa tesis mi edilir?" Meselesi mevzu idi. Herkes söyledi.

Hakikaten âza şimdiye kadar gördüğüm adamların en mükemmelleri...

Münakaşadan bir netice çıkmadı, dağıldık. Reis Sait Bey... Bu çok değerli bir adam; hakikaten şiarı :

Milletim nev'i beşerdir, vatanım rû-i semin (1) olan bir âlim...

(1) *"Milletim insanlık, vatanım yeryüzü" anlamına gelen bir dize.*

7 Mart 1910, Moda

Altı ay ne çabuk geçmiş... Benim işlerim bozulmağa başladı. "Osmanlı kaynaşma" kulübüne mensubiyetimi bizimkilerden kimsenin duyduğu yok... Çünkü biz hiç gürültü yapmıyoruz. Henüz ne gazete, ne risale neşrettik. Müzakerelerimizden daima sabit bir netice çıkmıyor.

Başladığımız iş o kadar büyük, o kadar müşkül ki kendim içinde olmasam, "Bu ancak bir hayaldir" diyeceğim.

Fakat Niyazi Beyin bir sözü hiç kulağımdan çıkmıyor :

Olmaz olmaz, deme, olmaz olmaz Güzelim âleni-i imkândîr bu...

11 Mayıs 1910, Moda

Ah güzel istanbul... Artık sana veda etmek icap ediyor. Bir haftaya kadar Marsilya'ya gidiyorum. Seksen lira maaş... Torakyan kumpanyasının vekili oldum. Niyazi Bey hareketimi işittiği vakit:

— Biz sana bu maaşı veririz, kal... dedi.

Hakikaten ne garip, fakat ne zengin adam... Kabul etmedim. Meyus oldu. Hiç olmazsa muhabir âza olmamı rica etti.

Şimdiye kadar Avrupa'da yaşamamıştım. Bakalım o hayat nasıl?...

Maahaza bu adamı bırakmayacağım. Her fırsatta koşacak, yine bu manzaraya, bu sükûn, bu şiir içinde uyuyan fenere kavuşacağım.

SONUNCU OLAN İLK TEŞEBBÜS

23 Nisan 1912, Moda

Dün istanbul'a geldim. Doğru odama koştum. Ah işte yine yaz...

Ropenyanların bahçesi yine çiçek içinde... Siyasiyat patlamış bir lâğım iğrençli-ğiyle memleketin her tarafını sarmış... Kaplamış, sanki iki sene geçmemiş. Ben dün büroma gitmişim. Bu sabah yedi vapuruyla odama gelmişim... Evet hayat, rüyadan başka bir şey değil. Kitaplarımı düzelttim. Koltuğumu yine pencerenin yanına çektim. Tıpkı eskisi gibi... Şimdi iki sene geriye dönmüştüm, iki yaş daha kazanmışım sanıyorum...

Bu tuhaf, bu masum nişle defterimi buldum. Yazdığım yirmi otuz sahifeyi o kadar lezzetle okudum ki... Niçin her gün yazmamışım... Yazık, yazılmayan günlerim, vakalarım mazinin içinde kaybolmuş. Halbuki işte yazdıklarım... Onlar dipdiri duruyor. Okudukça tekrar yaşıyorum...

Acaba "Osmanlı Kaynaşma" kulübü de duruyor mu?...

Gitsem Niyazi Beyi görsem...

Yorgun muyum? Bir Türk gibi geriniyor: "Yarın inşallah..." diyorum.

Fakat acelesi ne? Yavaş yavaş... Türkiye'nin hayatındaki şiar "yavaş yavaş" tır.

Şimdi çıkayım, iki senedir görmediğim aydınlık sokakları, rüyalı sahilleri gezeyim. Tatlı, seria rüzgârları koklayayım.

* * *

28 Nisan 1919, Moda

Dün kulübe gittim. Müzakereye dahil oldum. İki senedir âza yirmi defa içtima etmiş. Hiç müspet netice çıkarmamışlar. Kâtibi umumî Niyazi Bey :

— Şimdiden sonra ayda iki defa toplanacağız, diyor.

Benim artık istanbul'da kalacağımdan, Marsilya'ya gitmeyeceğimden çok memnun... Encümen odasında kendisiyle uzun uzadıya konuştum, ilk içtimada katî programın kararlaştırılması lazımmiş... Evvelâ lisan meselesi... Lisan için iki senedir söz söylenmiş. Kendisi "İspiranto" lisanının kabulüne mütemayıl... Azadan bazıları Latin lisanını istiyorlarmış.

* * *

24 Mayıs 1912, Moda

Dün Diyamandis ile görüştüm. Tokatliyan'da bir arkadaşını bekliyordu. "Osmanlı Kaynaşma" sının lisanı "İspiranto" olursa bunu hepsinin kabul edip edemeyeceklerini sordum, güldü :

— Türklerin zaten lisanları yok, dedi, onlar belki kabul edebilirler. Fakat Rumların beş on bin senelik mükemmel lisanları, edebiyatları var. Hiç Ermeniler Ermeniceyi bırakırlar mı? Ben de bunu düşündüm.

30 Haziran 1912, Moda

Ben encümene de devam ediyorum. Şimdi farkına vardım, içtimalarda Arap, Rum, Arnavut, ,Sırp, Bulgar, Ulah, Yahudi azalar bulunmuyorlar. Biz sekiz kişi ile müzakerelerimizi yapıyoruz. Türk azalarla... Ben de artık bu kaynaşmış "yekpare, yek-vücut" Osmanlılık idealinin hakikaten çok, ama pek çok uzak bir hayal olduğuna kail oldum. Azanın yavaş yavaş kaçışmalarına sebep Niyazi Beyle .Sait Beyin ilmî nazariyeleri oldu, bu zatlar diyorlar ki :

"Osmanlılık içinde ayrı ayrı cemaatler var. Bu -cemaatler fertlerinin arzularını yutarak kavmî iradeler doğurmuş. Osmanlılığı kaynaştırmak için fertleri cemaatlerinden ayırmak lâzım. Fert cemaatinden ayrılır, yani iradesiz kalırsa o vakit ona yalnız kendi "arzu" su hakem olur? Fert menfaatinden başka bir şey düşünmez. Böyle yalnız kendi arzuları, yalnız kendi menfaatlarıyla yaşayan fertler iktisat bağlarıyla toplanır, Osmanlılığı teşkil ederler. Onun için ilk hücum olunacak noktalar cemaat müessesesinin direkleri olan milliyet, din, ahlâktır. Bu direkler yıkılınca fertler kendi uzvî arzularıyla karşı karşıya kalacaklar...

Mensup oldukları cemaatlerden ayrılmak gayri Türk azalardan hiç birisinin işine gelmedi. Kulübe uğramaz oldular. Ben ısrar ediyorum. Müzakereleri hiç kaçırmıyorum. Bütün kararlarda imzam var.

Görüyorum ki bu Türkler namussuz adamlar değil. Fakat hepsi ideolog... "Osmanlılık" vehmi -onların bütün mantıklarını, muhakemelerini uyutmuş.

15 Temmuz 1912, Moda

İki sene evvelki fikirlerim bugün tamamıyla değişmiş bulunuyor. Dün defterimin baş taraflarını okudum. Aman ya Rabbi! Ben, Dikran Hayik-yan, babası Ermeni milliyetinin baştan canlanması için alevlenen ihtilâlde âmillik ederken babası öldürülen öksüz bir adam, Osmanlılığa inanmışım ha...

"Osmanlılık" nedir? Kaynaşma kulübü bunun manasını bana öğretti :

1 — Osmanlı namı altında yaşayacak Türk mürk hangi milletten olursa olsun, milletler, kendi, milliyetlerinden vazgeçecekler.

2 — Dinlerinden, müesseselerinden, lisanlarından, yavaş yavaş ayrılacak.

3 — Cemaatlerinin ilham ettiği "irade" leri sunî bir nisyan ile unutarak yalnız ferdî, yalnız şahsî, uzvî arzularıyla yaşayacaklar.

4 — "Osmanlı" namı tahtında birleşerek yeni, tarihsiz bir milliyet husule getirecekler.

Bunlar hepsi o kadar boş, o kadar imkânsız şeyler ki! "Osmanlı kaynaşma" kulübü âzalarının nasıl böyle çocukça bir fikre kandıklarına şaşıyorum. Bu adamlar yalnız mantıklarıyla iş yapmak istiyorlar. Bilmiyorlar ki tarihte, içtimaiyatta mantık iş göremez. Tıpkı Fransız inkılâpçıları gibi düşünüyorlar. Onlar da mantıkla bir şey yapıyoruz, zannetmişler; dinlerini, tarihlerini, hatta senelerin isimlerini bile değiştirmişlerdi. Çok sürmedi, mantıkları da, kendileri de perişan oldular. Onların gayesi "insaniyet" idi. "Osmanlı Kaynaşma" kulübünün âzalarındaki ideal de aşağı yukarı "insaniyet" fikri... Türkiye'deki unsurlarda, fertleri birbirine - şahsî menfaatin pek fevkinde kudsî bir ihtiras ile - düşman eden cemaat ruhlarını öldürmek. Hususî mevziî, coğrafyaî bir beynelmileliyet tesis etmek...

Yarın yine içtima var. Ben bu sefer biraz onsları hırpalamak istiyorum.

28 Temmuz 1912, Moda

Evvelki gün hava biraz yağmurlu idi. Kulübün içtima salonunda hepsini hazır buldum. Hepsi deyince, yalnız Türkleri demek istiyorum; Aylar -var ki ne Diyamandis, ne Angelof, ne Nikolaviç, ne de diğerleri kulübe uğruyor.

Ruznamede lisan meselesi vardı.

Doktor Eserullah Natık Latince ile İbranice-•den birisinin kabulünü teklif ediyordu. Bilhassa :

— İbranice, en mükemmel lisanıdır! diyordu. Latinceyi Hasan Rudi Bey istiyordu. Bu tek

.gözlüklü genç bir Bey... Gayet şık, diğer arkadaşları gibi zengin. Aynı zamanda muharrir. Her on beş günde bir beş yüz sahifelik kitap neşrediyor-:muş.

— Latince her ne kadar yaşamıyorsa, canlan-'dırabiliriz. Baştan lisan aramağa ne hacet? diyor.

Sadullah Behçet'i kendine en sadık bir muin sayıyordu.

Hoca Bali Efendi itiraz ediyordu. Bu zat bizim kulübe gelmekle beraber müthiş bir politikacıdır. "İttihad-ı anasır" hususunda onun kadar ileri

gitmiş daha kimse yok. Milliyetperverlerin aman vermez bir düşmanı...

Onun fikrini hulâsa edeyim : "Dinlerin maksadı insanları mesut etmektir. Biz hocalar saibiye ruhanîleriyle, hahamlarla, hıristiyan rahipleriyle itilâf etmeliyiz. Taassup aradan kalkar. Allah mademki bir, dinler niçin birkaç tane olsun?"

Hoca Bali Efendi bu fikrini istanbul matbuatında da neşretti. Hiç bir taraftan itiraza duçar olmadığından anladım ki politika heyecanları arasında Türkler taassuplarını da unutmuşlar. O diyor ki :

— Bugünkü edebiyat lisanımız olan bu Arap-çanın, Acemcenin karışmasıyla hâsıl olmuş Osmanlıca maksada kifayet eder. Üç lisanın membalarını; kaidelerini kendinin addettiği için dünyanın en büyük lisanıdır.

Celâl Mün'im, Şair Hâmit Bey de bu fikirdeler... Yalnız onlar Osmanlılığı teşkil eden bütün kavimlerin lisanlarından da kelimeler, kaideler alınmasını istiyorlardı. Doktor Eserullah Natık Türkiye'nin en âlimi, en büyük filozofu olmak üzere tanılır. Hatta bir Osmanlı akademisi açılrsa mutlaka o reis olacak. Şimdi o da Türkiye'de bütün milletlerin lisanlarından mürekkep bir Osmanlıca tesis edilmesini tercih ediyor.

— Zaten Türklerin lisanı yoktur. Onların kamusları Arapça, Acemcedir! icap eden kelimeleri ıstılahları hep bu Arap, Acem kamuslarından alırlar, diyordu.

Hatta daha ileri gidiyordu: Mademki Osmanlıca tanzim olunacak; Rumcadan, Bulgarcadan, Sırpçadan, Arnavutçadan, Ulahçadan, Ermenice-den kelimeler, hem bilhassa sarf, nahiv kaideleri alınacaktı, bu lisana daha umumî bir mahiyet vermek için nida (1) harflerini, İngilizceden, harf-i

çerleri(2) Almandan, resmî, hususî elkapları(3) Fransızcadan iktibas etmeliydi.

Ben Ermeniceye dair birçok tafsilât verdim.

Doktor Eserullah Natık böyle umumî, âlî, mükemmel bir Osmanlıcanın bütün dünya tarafından bile kabul olunacağını söyledi.

Sonra ben itiraz ettim :

"Lisanlar tesis olunmaz, her müessese gibi kendi kendine teessüs eder. İctimaiyatın bu hakikatini kabul etmeyenler birçok defalar aldanmış-lardır. Hiç sunî, mevzu bir lisan yaşamamıştır, yaşamaz da... İşte nitekim 1880 senesinde icat olunan "Volapük" (4) lisanı evvelâ epeyce ehemmiyet kazandı. Lâkin bu geçici bir moda idi. Çünkü bir lisan, yani bir müessese tesis olunamazdı. On sene içinde iki yüz seksen kulübü olan bu lisanın yirmi beş tane de gazetesi vardı. Yalnız Paris'te on dört tane "Volapük" dershanesi açılmıştı. Büyük mağazalar memurları için bu lisanı kabul etmek üzere idi. Ne oldu? Birdenbire bu lisan o kadar çabuk kayboldu ki bugün bütün dünyada "Volapük" çen bilen bir adama rast gelmek ihtimali yoktur. Sonra Esperanto (5) çıktı. O da şimdi yavaş yavaş sönüyor, yerini Ydo lisanına bırakıyor. O da yaşamayacak, mutlaka ölecek. Halbuki Ermenice... Asıl memalik-i Osmaniye'nin lisanı budur. Çünkü Türkiye'nin dışarısında Ermenice konuşan toplu bir millet, bir devlet yoktur. Halbuki Yunanistan Rumca konuşur, Mısır Arapça konuşur, Bulgaristan Bulgarca, Sırbistan Sırpça, Romanya Ulahça, İspanya Yahudice, Kâşgar, Hayve hanlıkları Türkçe konuşur. Bütün bu lisanlardan mürekkep bir lisanla mutlaka haricî bir milliyetin izleri de kalacaktır. Ermenice öyle değil. Bir kere yazması gayet kolaydır. Türkiye'nin hemen her büyük şehrinde Ermeni bulunduğundan bu lisanı, kabulü halinde pek çabuk intişar ettirebilirler..."

(1) Nida : Ünlem.

(2) Harf-i cer : isimleri esreli okutan harf.

(3) Elkap : Unvanlar.

(4) Volapük : Johann Martin Schleyer'in 1879'da ortaya koyduğu evrensel dil.

(5) Esperanto : Doktor Zamenhof'un 1887'ye doğru kurduğu, altı kurala dayalı uluslararası dil.

Sonra devam ettim. Bâli Efendi kanaat getiriyor gibi oluyordu. Sait Bey düşünmeye başladı. Lâkin Doktor Eserullah Natık benim teklifimi cerh etti :

— Vakıa "Memalik-i Osmaniye" haricinde Ermenice konuşan toplu bir millet, bir devlet yok, dedi. Ama bu lisan tarihî lisandır. Biz masnu,(1) bir yeni lisan istiyoruz. Dünyada lengüistik kadar efsaneden bir ilim yoktur. "Bir lisana kendi tabiatına muhalif, diğer lisanlardan alınan kaideler konulamaz." deniyor, değil mi, yalan! İşte bugünkü Osmanlıca... Türkçede olmayan Arapça, Acemce, kaideleri pekâlâ bizim iskolâstikler koymuşlar. Türkçenin tabiatinde olmayan "atf-ı tefsiri" leri(2) çoğaltmışlar. Edebiyatımızda otuz kırk satırlık cümleler var. Bugün kibar bir Osmanlı asla Türkçe kelimeye, Türkçe sarf kaidelerine tenezzül etmez. Zaten bizim tasavvur ettiğimiz Osmanlıca kısmen başlamıştır. İçinde birbirine yabancı üç ayrı leşip bir araya gelirse, niçin on lisanın kaideleri birleşip bir arada yaşamasın?

(1) *Masnu* : Sanatla yapılmış.

(2) *Atf-ı tefsiri* : Bir cümlemin anlamını açıklamak için kullanılan bağlaç.

Ben cevap vermedim. Fakat Eserullah'ın dediği Osmanlıca yaşıyor muydu? Görüyorum ki hayır... dikkat ettim: Osmanlılık iddiasında bulunan Türkler bile yalnız yazarken, şiir düzerken Arapça, Acemce kaidelerle, kelimelerle yapılmış yabancı terkipler kullanıyorlar. Konuşurken cümleleri hep kısa, hep tabî... Hatta Arapça, Acem kelimeleri kendi tecvitlerine uyduruyorlar. Lâkin yazarken tabiatın yaptığı temsili âlimane bir tehalükle düzeltiyorlar...

Türkiye'de yaşayan bütün unsurların lisanlarından mürekkep bir Osmanlıca kabul edildi. Hasan Rudi "memalik-i Osmaniye" de Acem olmadığından eskiden nasılsa girmiş Acemce kelimelerle kaidelerin lağvını istedi. Hoca Bâli Efendi ona cevap verdi :

— istanbul'da, Anadolu'da epeyce Acem vardır. Bunlar Osmanlılardan kız alıp verebilirler. Niçin onların vaktiyle girmiş kelimelerini, kaidelerini atalım. Bilâkis Acemce Osmanlıcanın en güzel bir unsurudur.

Zavallı hoca Bâli Efendi... istanbul'u, vilâyet, merkezlerini dolduran, tömbeki, çay, kâğıt, kalem ticaretini, ameleliği eline geçirmiş olan Azerbaycanlı Türk oğlu Türklere esvaplarına bakarak Acem diyordu.

20 Ağustos 1912, Moda

Dün Ermeni arkadaşlarımdan biri Fransızca Merucure de France(1) risalesinin 16 ağustos 1912 tarihli nüshasını verdi :

(1) *Mercure de France* : 1672'den XX. yüzyılın başlarına kadar yayımlanan ünlü bir Fransız dergisi.

— Mutlaka oku... dedi.

Kurşun kalemle işaret ettiği şey gayet uzun, Risal imzalı bir makaleydi. Makalenin serlevhası : "Türkler millî bir ruh aramakta..." şimdi bitirdim, işte şimdi acı bir hoşnutsuzluk hissediyorum. Eğer bu Mösyö Risal'in haber verdiği şeyler sahih ise berbat... Türkler de bir millet oluyor demek... Ötede beride birtakım adamlar varmış, bir Türk ruhu ararlar, Osmanlıca namı altında devam eden Arapça, Acemce, iskolastik, karışık lisanı bırakmaya, konuşulan, tabîî halk lisamyle edebiyat yapmaya çalışırlarmış.

Evet, Türkler de kımıldanıyorlar.

Bir ingiliz bana demişti ki : "Türkiye'de on dört milyondan ziyade Türkçe konuşur, tamamıy-le Türkleşmiş bir halk var... Halbuki ne kadar Ermeni, ne kadar Rum var? Zannetmem ki bu iki unsur üç milyondan fazla olsun... Rumların fikri istanbul'u, İzmir'i falan zaptedip bu on dört milyonu "Kızılırmak" m sağ tarafına atmak, Ermenilerin fikri büyük Ermenistan'ı teşkil edip ne kadar Türk varsa hepsini "Kızılırmak" m sol tarafına atmak... Eğer bu iki millet aynı zamanda muvaffak olursa Anadolu'da bir tane Türk kalmayacak, hepsi Kızılırmak'a dökülerek denize akacaklar. Lâkin! Türkler de Rumlar, Ermeniler, hatta Araplar, Arnavutlar gibi milliyetlerine sarılırlar-sa! On dört on beş milyonluk toplu bir kuvvetin karşısında biz ne olacağız? Pek dağınık, pek az olan biz Ermeniler bunu düşünmeli, "Osmanlılık" müessesesini kuvvetlendirmeliyiz. Asla üç dört milyon, on beş milyona galebe çalamaz.

Gayet muktedir Avrupalı bir muharrir diyor ki

"Türkler çok âlicenaptır. Kendi milliyetlerini, tarihlerini, ananelerini asla yad etmezler. Onlar şimdi yalnız, rahatça yaşamak istiyorlar. Eğer Türkiye'deki Hristiyanlar fazla mutaassıp milliyetperverlik göstermeyip onları uyandırmazlar meşrutiyet sayesinde yarım asır içinde bir Türk kalmayacak, servet, ticaret, arazi, hatta hükümet Hristiyanların eline geçecek, Türkler yine çadırlarına çekilecekler, namazlarını daha rahat kılmak için geldikleri تنها, saf, asude Türkistan'a dönecekler... Halbuki

Hristiyanlar milliyetperverlikte taassup gösterdikçe Türklere de bu hal aksediyor. Birtakımları "Ben Türküm; Türklükle gururlanırım" diye ortaya atılıyor. Konuşulan tabîî Türkçe ile şiirler, kitaplar yazıyor, konferanslar veriyorlar. Hatta yavaş yavaş Türkçülük diye bir mefkure bile canlandırıyorlar."

Düşünüyorum, biz Ermeniler, Rumlar, hatta Araplar, Arnavutlar milliyetimizde taassup göstermesek Türkler "Osmanlılık" namını verdikleri kozmopolitlikten ayrılmayacaklar, bütün varlıklarını unutacaklar.

Hükümeti elinde tutan fırka tamamıyla sukut ettirildi. Buna Rumlarla çalışan, bizim kaynaşma kulübünün daha mutedil, daha siyasî olan "itilâf" fırkasıyla milliyetperver Arnavut ihtilâlcileri, millî fikirlerden külliye mahrum bulunan Osmanlı zabitleri muvaffak oldular. "Halaskaran zabitan grubu" şimdilik mevkie hakim... Kabinede Tanzimat ruhunun yetiştirdiği büyük simalar var. Meselâ dünyada kim tasavvur edebilir ki Kâmil Paşa gibi Tanzimat dâhisi bir Osmanlı, Türklüğü düşünerek hareket etsin... O tam bir Osmanlıdır.

Ah, lâkin harp ihtimalleri... Eğer harp olursa ya mağlûbiyet, ya galibiyet... Ben en çok mağlûbiyetten korkuyorum. Milletleri uyandıran büyük felâketlerdir. Ya Türkler de felâkete uğrayıp uyanırlarsa...

Teşrinievvel 1912, Moda

Harp başladı...(1) Bulgarlar, Sırlar, Karadağlılar, Yunanlılar, hatta bir parça da Arnavutlar Türklere ilân-ı harp ettiler.

Bizim kâinat umurumuzda değil. Yine kulübümüzde toplanıyor, müzakerelerimize devam ediyoruz.

Dün içtima günüydü. Ruznamede "din" meselesi vardı.

Eserullah Beyin tanzim olunacak yeni "Osmanlı" milletinin mutlaka bir dini olması icap ettiğini söyledi. Hoca Bali Efendi İslâmlığın; Musevîliğin, isevîliğin, Saibîliğin ceminden hâsıl olmuş bir din olduğunu, biraz değiştirilerek bütün Osmanlılara kabul ettirilmesini teklif etti. Sadullah Behçet bütün bütün dinin aleyhinde... Hasan Rudi "Japonlar gibi dinsiz olalım!" diye haykırdı. Müzakere epey sürdü. Neşriyata başlanınca halkın galeyanından korkuluyordu. Yeni bir din bulmak, yeni bir lisan bulmaktan daha zordu. Nihayet şimdilik "dinsiz" likte karar kıldılar. Rum, Bulgar, Sırp, Arnavut, Arap, Ermeni, hâsılı bütün Osmanlılar yavaş yavaş dinlerini terk edecektiler.

(1) *Balkan Savaşı.*

Sait Bey "ihmal., diyordu, îhmal bütün ocaklara incir diker!"

Böyle de tafsîlât veriyordu :

"İlk Tanzimatçılar bir kalemde milliyetleri sildiler. Türk'e Türklüğünü unutturdular. Lâkin dine dokunamadılar. Çünkü onlar da bizim gibi, belki bizden ziyade asırlardan beri köklenmiş taassuptan korkuyorlardı. Taassup izale edilince tabîî din de kalmazdı. Buldukları çare "ihmal" idi. Çalışan demir parlar. Nasıl çalışmayanı küf tutarsa bir müessese de gençleştirilmez, kendi halinde bırakılırsa ihtiyarlar, yıkılır, dağılır.

"Memaliki Osmaniye" de en çok mü'mini olan din islâmlıktı. İslâmlığı yıkmak için ihmal icap ediyordu. Tanzimatçılar da memleketin her tarafını tanzim ederken medreselere hiç bakmadılar. Dinî müesseseleri hep eski halinde bıraktılar, îhmal ettiler. Biz de onların gittiği yoldan gideceğiz.

Dini muasırlandırmayacağız. Muasırlaşmayan dine tabîî muasırlaşan Osmanlılar yabancı kalacaklar. Bizim emelimiz de husul bulacak."

Kulüpteki gayri Türk azaların gelmeyişi hâlâ hiç biri dikkat etmiyordu.

Dalgın, her şeyden bihaber kararlar veriyorlardı.

Babîâlî'den aşağı inerken Eserullah, Niyazi yanımda idiler. Asker

sevkiyatına hiç bakmıyorlar, hatta o kadar gürültüleri işitmiyorlardı bile...

Teşrinisani 1912, Moda

İşlerim bozuldu. Harp hemen tesirini gösterdi. Piyasa durgun... Para yok...

Bugün istanbul'a geçiyordum. İskelede birçok kalabalık gördüm.

Diyorlar ki "istanbul ahalisi Üsküdar'a, Kadıköyü'ne hicret ediyor." Fakat ne çabuk... Demek istanbul'a Bulgarlar girecek, haftalar var ki Çatalca hatlarını zorluyorlar. Her taraf muhacirle doldu... Sefalet son derecede!

Vapurda gözlerimi Ayasofya'nın kubbesinden ayıramadım. Yan kamaradayım. Güzel, şişman bir Rum kadını ancak dört yaşında tahmin olunabilir oğlu ile karşımda oturuyordu. Hava pek güzeldi. Uzaklardan top sesleri geliyor gibi oluyordu. Çocuk dizlerinin üzerine kalkmış dışarıya bakıyordu; Rumca :

— Ayasofya bu değil mi anne? diye sordu. Kadın bir defa bana baktı.

Başımda şapka çekindiği yok ya... Çocuğuna cevap verdi :

— Evet yavrum.

— Ah, ne güzel...

Sonra kadın eğildi. Pencereden dışarıya bakmaya başladılar. Yavaş yavaş konuşuyorlardı. Ben elimdeki gazeteyi okur gibi yaparak işitiyordum :

— Ne vakit gelecek Kostantin?

- Müttefikleriyle birleşecek. On beş yirmi güne kadar...
- Niçin Bulgarlarla Sırlar girip almadılar şimdi ?
- istanbul'un asıl sahibini bekliyorlar...
- istanbul'un asıl sahibi kim?
- Yörgi'nin kahraman oğlu Kostantin.

Tâ Köprü'ye gelinceye kadar dışarı baktılar. Onlar da benim gibi istanbul'un son günlerini yaşadığına kaildiler, istanbul'da herkes bunu bekliyor. Köprü'de rast geldiğim bir jandarma zabiti sefarethanelerle Kâmil Paşanın anlattığını, Bulgar askeri girer girmez Osmanlı jandarmalarıyla sefaret maiyet vapurlarından çıkacak ecnebi neferlerin bir ellerinde Osmanlı bayrağı, bir ellerinde mensup oldukları devletin bayrağı olarak devriye gezeceğini söyledi.

Bravo... Hakikaten şimdiye kadar Osmanlılardan Kâmil Paşa kadar büyük adam yetişmemiştir, yetişemez de... Sefarethaneleri istanbul'a asker çıkarmak hususunda ikna etmek... Bunu her işiten Osmanlı, paşanın maharetine şaşarak, sevinerek "yaşasın siyaset piri!" diye rahat nefes alıyor. Bulgar Kiralı Ferdinand'ın Ayasofya'da "taç giyme" resminde giyeceği esvapla formalar Paris'te yapılmış. Avrupa gazeteleri yazıyor. Ey ihtiyar Ayasofya... demek beş yüz bu kadar sene sonra kubbene yine haç dikilecek ha!..

28 Kânunusani 1913, Moda

Hristiyan müttefiklerinin orduları istanbul'a giremedi. Top seslerini işittikçe ne kadar seviniyorduk. Bütün kiliselerde -gizli değil, alenî- muzaferiyet duaları ediliyordu. Rumeli'den Türkler kovuldu. Bulgarlar geçtikleri yerlerde cami, minare, islâm bırakmadılar. Yaktılar. Yıktilar. Öldürdüler. Pomakların hepsini Hristiyan yaptılar. Bütün Avrupa genç Balkan milletlerinin cesaretlerine, azimlerine, şiddetlerine şaştı.

Bulgarların millî rengi bu senenin Paris'te modası... Hatta Beyoğlu'nda bile Bulgar modası âdet oldu. Bulgar renginde kumaşlar istanbul'da bile satılmaya başladı.

Ben "kaynaşma" kulübümüze devam ediyordum. Arkadaşlarım o kadar dalgın, müzakereleriyle o kadar meşgul ki, muharebeden haberleri yok... Galiba her gün ufuklarımızı inleyen top seslerini bile duymuyorlar. Dünkü müzakerede Eserullah Na-tık Hristiyanların medeniyetinden Türklerin, islamların barbarlıklarından bahsetti. "Bizim memleketimizi Hristiyanlar alsa asıl o vakit hürriyeti, serbestliği görürüz, işte Mısır gözümüzün önünde... O ne refah, o ne saadet..." dedi.

Gazeteleri okumadığı için Balkanlıların yaptıklarından haberi yoktu. Ben itiraz etmedim. Bu ezelî uyku içinde müzakere uzadı.

Sait, Sadullah Behçet, hatta Hoca Bali Efendi Osmanlıları kaynaştırmak için ilk yapılacak iş "bi-lâ tefrik-i cins ü mezhep" kız alıp verme olacağında musırdılar.

Vakıa İslâmlar Hıristiyanlardan kız alabiliyordu. Lâkin veremiyorlardı. Arkadaşlar bu muvazenesizliği bozmak istiyorlardı. Gayet mükemmel bir mantık kullanıyorlardı: "Alınsın da niçin verilmesin?"

Hoca Bâli Efendi fikrini söyledi : "Din nedir? Saibîlik, Musevîlik, isevîlik, İslâmlık değil mi? Biz bunların hepsini birleştireceğiz. Aslına irca edeceğiz. "Din-i İbrahimî" yi meydana çıkaracağız. "Din-i İbrahimî" milletlerle dinler arasında fark görmeyeceği için (bilâ tefrik-i cins ü millet) izdivaca da müsaade edecek."

Bâli Efendiye kimse itiraz edemezdi. Artık programımız tekâmül ediyor. Bugün dağılırken doktor Eserullah Natık :

— Yakında faaliyete geçeceğiz, dedi. Hakikat ilerliyor. Onu hiç kimse tutamaz...

7 Mart 1913, Moda

Fakat hangi hakikat ya Rabbi... Hakikat ilerledi. Henüz kimse onu tutmadı. Çünkü ilerleyen şeyden kimsenin haberi yok,

Kaç senedir tettebbu ederek çizdiğimiz esaslarımızı neşre, tamime başlayacağız. Evvelâ bir gazete... Bunu şimdilik haftada bir çıkaracağız.

Lâkin gazetemizin ismini bulmak pek güç oldu. Kulüpte sekiz kişiyiz.

Sekizimiz de ayrı isimler bulduk. Ben "Babil Kulesi" dedim. Bu hakikaten Osmanlılık kaynaşmasını iddia eden bir risale için tam bir isimdir.

Eserullah Natık Alfred Fuyye'nin (1) "İdee force" (2) tabirini bozdu.

Bundan bir mana çıkmadığını söyledi. "İdee-force" haline koydu.

"Kuvvet-i zinde" diye tercüme etti, "kuvvet" yerine "fikir" konulursa maksadımızı neşrecek gazeteye tam muvafık bir isim olacaktı: Fikr-i zinde...

Sadullah Behçet:

— Gazeteye isimden evvel bir "şiar" bulmalıdır! diyordu.

Bulduğumuz şiarlar da birbirine hiç uymadı. Gazetemiz için bulduğumuz sekiz isim şunlardı :

Babil Kulesi, Fikr-i Zinde, Şems-i Yegâne, İzabe-i Anasır, insanlık, Osmanlılar, Kaynaşalım, Vicdan-ı Hür, İrfan-ı Hür...

Nihayet kura çekmeye karar verdik. Bu sekiz ismi kâğıtlara yazdık. Bir tane çektik, "insanlık" çıktı.
Başmuharrir Sait oldu.

(1) *Alfred Fuyye (Alfred Fouillee): Kuvvet fikri felsefesinin kurucusu Fransız filozofu (1838-1912).*

(2) *îdee force : Fikirlerin birer kuvvet olduğunu ileri süren Alfred Fouillee'nin felsefesi.*

Felsefeye ait kısmını: Eserullah Natık yazacak,
İçtimaiyat kısmını: Sadullah Behçet, Hasan Rudi,
Edebiyat kısmını: Niyazi Bey,
Fen kısmını: Celâl Bey,
Din kısmını: Hoca Bâli Efendi,
Mütenevviayı da ben...
ilk nüshamızı bakalım ne vakit çıkarabileceğiz?

* * *

15 Nisan 1913, Moda

Dür. ilk nüshanın r 'inderecatını müzakere ettik.

Sait Bey, nev-i beşerîrs bütün bir milliyet olduğuna (vatan) m da (rû-yi zemin) olması lâzım geleceğine, ancak bu hakikati anlayanın insan addedilebileceğine dair uzun bir şiir yazmıştı. Bu gayri millî, yani "Bilâ tefrik-i cins ü mezhep" edebiyatın hakikaten bir şaheseri idi. Dinlerin, milliyetlerin, muhitlerin, vatanların hep efsane olduğunu terennüm ediyordu. "Eserullah Natık" in makalesi elli sahifeden ziyade idi. Birçok ecnebi isimleri söylüyordu. Lâkin ne yalan söyleyeyim, makale gayet büyüktü. Ben de beğendim.

Sadullah Behçet, Hasan Rudi, bütün iktidarlarını göstermişlerdi. Hasan Rudi dört beş sayfanın içinde içtimaiyattan, gariziyattan,(1) tarihten, hay-

(1) *Gariziyat : Fizyoloji.*

vanattan, metafizikten,(1) patolojiden (2) bahsediyor, spiritizm (3) ile spiritüalizm (4) arasında hiç bir fark olmadığını, bütün ilimlerin saçma olduğunu ispat ediyor; nihayette kendinin âlim olduğundan fahirleniyordu.

Niyazi Bey her lisanın bir lisan olmadığını, lisanlar müesses olmayıp tesis edilebildiğini, bir lisandan diğer lisana gelme kelimeler olduğu gibi kaideler de olabileceğini iddia ediyor, mültekâmil Osmanlıca için tafsîlât veriyor ve Arapça, Acemce, Rumca, Arnavutça, Sırpça, Bulgarca, ispanyolca kelimelerle, kaidelerle yapılmış cümlelerden misaller gösteriyor, bu karmakarışık masnu lisanın ahengini, güzelliğini anlata anlata bitiremiyordu.

Fen kısmı gayet parlaktı. Yegâne hakikatin fende olduğu, fennin haricindeki her şeyin bir vehim, bir hayalden ibaret olduğu ispat olunuyordu.

Hoca Bâli Efendi kaynaşmış Osmanlı milletinin müşterek dinini izah ediyordu. Bu, "Din-i İbrahim" idi. Saibîlik, Musevîlik, İsevîlik, İslâmlık karıştırılmalı, geriye gidilerek Hazret-i İbrahim'in dini bulunmalıydı. Bu nüsha âdetâ meslek nüshasıydı. Kaynaşma kulübünün esas fikirlerini ihtiva ediyordu. Son sayfaya "Bilâ tefrik-i cins ü mezhep izdivaç" ilânları koyacaktık. Din, millet farkına bakmadan izdivaç edecek gençlere yardım edecektik. Benim makalem çok alkışlandı. Eserullah Natık :

— Bu nüshanın en mükemmel parçası budur, dedi.

(1) *Metafizik : Fizikotepi.* -

(2) *Patoloji : Hastalıklar bilimi.*

(3) *Spritizm : Ispirizma.*

(4) *Spiritüalizm : Ruh, Allah gibi madde üstü varlıkları kabul eden öğretisi.*

Hasan Rudi bu fikirleri evvelce kendi de yazdığını söyledi. Şair Sait Benim tarihle etnografyadaki (1) vukufumu yeni anlıyordu.

Makalemin serlevhası :

"Memalik-i Osmaniye'de ir kan, cinsin bir tane olsun Türk yoktur!" cümlesiydi... Tarihe, etnografyaya istinat ediyordum. İlmen iddiam kimse itiraz edemezdi. Makalemin hulâsası şu idi :

Memalik-i Osmaniye'de hiç Türk yoktur. Ahmet Mithat Efendi(2) bunu tasdik ile beraber yalnız Âl-i Osman hanedanının Türk Dacik ırkına mensupluklarını yazmış ise de o da yanılmıştır. Âl-i Osman'ın dahi Türk Dacik ırkından olmadıklarını ispat etmezden evvel bütün memalik-i Osmaniye'de hiç bir fert Türk bulunmadığını anlatacağım. (Anadolu'da hiç Türk bulunmadığı) hakikatinin en büyük şahidi Fransız seyyahı "Taverniye"dir.(3) On yedinci asırda üç defa bütün memalik-i Osmaniye'yi, İran'ı,

Hindistan'ı dolaşan bu zat neşrettiği tarihte Tokat'tan Tebriz'e kadar olan büyük mesafede ancak ancak yüzde iki nispetinde Müslüman bulunduğunu yazıyor. Şundan anlaşılıyor ki Anadolu'da 200 sene evvel Türk değil, hatta Müslüman bile yokmuş! Bunun aksini ispat edecek bir tek delil olsun bulunamaz. Birtakım menfaatçi, müteassıp milliyetperverlerin "Türk" dediği Anadolu ahalisi kılıç zoruyla Müslüman olmuşlardır. Bu ihtidalar son iki yüz senenin vukuatıdır. Evet Anadolu halkı vakıa Müslümandır, lâkin katiyen

(1) *Etnografya : Budunbetim.*

(2) *Ahmet Mithat Efendi : Tanzimat devri yazarlarından (1844-1912).*

(3) *Taverniye : Türkiye'yi, iran'ı, Hind'i dolaşan bir Fransız seyyahı (1605-1689).*

Türk değildir. Herkesi kandırıp hasis menfaatlerini istihsalden başka bir şey düşünmeyen milliyetperverler, "Memalik-i Osmaniye" de hiç Türk olmadığını görünce Arap, Acem, Bizans tesirlerinden bahsederler. Bu üç tesir altında "Türklük" ün kaybolduğunu söylerler. Olmayan bir şey sonra nasıl kaybolur? Memalik-i Osmaniye'deki Müslümanlar dinlerinden dönmüş eski Rumlarla Ermenilerdir. Bu zavallılar yeni dinlerini bırakıp tekrar eski milliyetlerine dönemezlerse asla Türklüğü de kabul etmezler. Nitekim Memalik-i Osmaniye'de kimse :

— Ben Türküm, diyemez. Milliyeti sorulunca yalnız :

— Müslümanım elhamdülillah... der.

Milliyetperverler içtimaî hakikatin bu ısrarından yılmazlar. Dünyada seksen milyon Türk olduğunu uydurarak ötekini berikini kandırırlar. Hele mefkureleri olan "Turan" kelimesinin manası bile aleyhlerindedir. Rus âlimi meşhur Bartold bu menfaatperverlerin mazarratından ürkererek "Turan" kelimesinin ne demek olduğunu herkese ilân etmiştir, Bartold gibi bir Rus âlimi bize temin ediyor ki "Turan" iran'ın bir vilâyeti imiş, hem Farsça bir isim imiş."

O kadar tafsilât veriyor, Avrupa ulemasından o kadar şahitler getiriyor, hatta dünya yüzünde bugün "Türk" namında bir millet olmadığını o kadar mükemmel ispat ediyordum ki... itiraz mümkün değildi... Nahak yere kendilerine "Türk" diye iftira edilen Osmanlı arkadaşlarım arzın üzerinde hiç Türk olmadığından son derece seviniyorlar, beni kucaklıyorlardı. Hoca Bâli Efendi alnımdan öpüyordu. Zira o, milliyetperverliğin dinsizlik olduğuna kaildi. Sevincin verdiği heyecan ile titreyerek :

— Varol Hayikyan Efendi evlâdım, diyordu, şu rezillere son sözü söyledin. Onlar şimdi Türkolojilerinden, morkolojilerinden bir cevap çıkarıp verebilecekler mi bakalım?.. 1

Hem ilâve de ediyordu :

— Onların mazarratından yalnız biz Osmanlılar değil, "Rusya devlet-i fahime-i muazzaması" dahi endişededir. İhtimal bu makalenin sefaret tercümanı tercüme edecek, sana "Petresburg Cemiyet-i İlmiye-i İmparatoriyesi" nden bir mükâfat, bir nişan gelecektir...

ON İKİ SENE SONRA

"Hayat bir uykudur, aşk onun rüyasıdır!" derler. Ne doğru! Ben de sevdim, sevildim. Güzel, şefkatli Hayganoş'uma Haçiklerin evinde rast gelmişim. Bu âli kalbe, bu zarif kıza beslediğim hürmet yavaş yavaş aşk oldu. İnsanları tatlı hülyalarla yaşatarak en mühim şiirlerin manasını öğreten âli heyecan nihayet bana da yaşamının lezzetlerini öğretti. Bu lezzeti tattıktan sonra zevce, evlât, aile sonra da milliyet muhabbetini duydum. Hayganoş'u görmezden evvel sanki ruhum, sanki hissim yokmuş... Şimdi o benim karım... Aşağıda oynayan çocuklarımızın seslerini işitiyorum. Ne kadar mesudum.

Her taraf kar içinde... Sobanın odunları tatlı, ılık bir çıtırtı ile yanıyor. İşim yok, kitaplarımı karıştırıyorum. Kırk elli sayfalık bir şey... Bekârlığımın eksik, dağınık, perişan bir faslı... Bir roman ki benden başka kim okusa bir şey anlamaz. Eminim ki dünyada bu kadar intizamsız bir ruzname tutulmamıştır. Fakat okudukça hatıram alevleniyor. Osmanlılık kaynaşması vehmiyle toplandığımız günleri, o masum, ideolog, saf arkadaşlarımı hatırlıyorum. Senelerden beri unuttuğum şeyleri birden hatırlamak beni tahrik ediyor.

Vücudumun harareti çoğalıyor. Gayri ihtiyarî yine yazmak arzusuna düşüyorum. Yazacağım... Yazmak, eğlencelerin, fantezilerin en necibi, en faydalısı değil midir?

Geçen her sene hafif bir sis tabakası bırakmış. Mavi bir duman... Ben bu dumanın içinden yine görüyorum: Oynadığımız budalalık komedisinin son perdesini -sanki şimdi kapanmış gibi- noktası noktasına hatırlıyorum: İşte Nuruosmaniye'deki "Osmanlı Kaynaşma" kulübü! Sanki daha "İnsanlık" risalesinin birinci nüshasını çıkarmışız. Bugün yine müzakerelerimiz var.

Ben pencerenin yanındaki koltukta sigara içiyorum. Eserullah Natık konferansını hazırlamış, her fırsat bulduğu yerde söylemeğe başlayacak. Ne kadar seviniyoruz. Satış çok. •Sekiz bin nüshadan bir tane kalmamış. İkinci tabını da yaptıрмаğa karar veriyor, da-ğılıyor. Herkes gelip "İnsanlık" mecmuasından, istiyor. Hatta bazı kitapçılar beşer kuruşa satmışlar. Niyazi Bey :

— Ah keşke dışarlara gönderdiğimiz bin nüshayı tehir etseydik... diyor. Evet, kaç gün sonraydı. İyi hatırlamıyorum. Yine içtima günüydü. Kulüpte toplanmıştık. Sait yeni yazdığı bir şiiri okuyordu. Masanın üzerinde Mr yığın kâğıt gördüm.

Niyazi Beye bunların ne olduğunu sordum.

— Milliyetperverlerin teşvik ile çektirdikleri protesto telgrafları... diye güldü. Hoca Bâli Efendi sarığını salladı :

— "Atarlar seng-i tarizi diraht-i meyvedar üzre." (1)

Ben yaklaştım. Bu kâğıtlara bakmağa başladım. Uzun kısa, hepsi bize "Ey milliyetini inkâr eden alçak sefiller! Biz Türk'üz, ne milliyetimizi inkâr ederiz, ne dinimizi değiştiririz." diyorlardı. Telgrafların bir çoğunda Türk vilâyetleri belediye reislerinin imzaları vardı. Galeyan müthişti. Lâkin kulüptekilerden kimsenin ehemmiyet verdiği yoktu. Hatta ikinci nüsha için yazılar getirmişlerdi. Türk Yurdu, Türk Ocağı, Türk Gücü, Altın Ordu, Yfeni Turan, Türk Birliği cemiyetlerinin birer makale kadar uzun telgraflarını okuyordum. Kalbim çarpıyordu. Varlığı inkâr olunan büyük bir milletin bir tayfundan daha müthiş olan mukaddes, âli hiddeti kabarıyor, taşıyordu. Edirne, Bursa, Konya, Kastamonu, İzmir, Adana, Trabzon, Ankara, Halep vilâyetlerinin livalarından, (2) kazalarından, nahiyelerinden telgraflar yağmıştı.

(1) *Sataşma taşını meyveli ağaca atarlar.*

(2) *Lava : Eskiden illerle ilçeler arasında yer alan sancak bölümü.*

Daha şark vilâyetlerine galiba "İnsanlık" mecmuası gitmemişti. Bütün Anadolu "Ben Türküm!" diye haykırıyordu. Kulübümüzün ilmî, içtimâî kasdı Türkiye'de yaşayan bütün milletleri müteessir etmişti. Osmanlılık kaynaşmasına yalnız Türkler değil, Araplar, Rumlar, Ermeniler de kızmışlardı. Araplar İslâmlığı bozmağa, yeni bir din çıkarmağa kalkan Hoca Bâli Efendinin idamını talep ediyorlardı. Patrikhane bir beyanname neşretmişti. "Rumlar Rumdur, diyordu, başka bir milliyet tanımazlar.

Osmanlılık onların yalnızca resmî, siyasî unvanlarıdır. Türkiye'deki bir Rumla Atina'daki, Girit'teki, buradaki bir Rum'un arasında ne lisanca, ne ananatça, ne maarifçe, ne dince, ne mefkurece hiç bir fark yoktur. Rum millî harsı bütün dünyada birdir. Kendi milliyetlerini mahva kalkan birtakım dehriler büyük Rumluğu asla ifsat edemez." Ermeni patrikhanesi, Ermeni mahafili bu kaynaşma teşebbüsünü gayet gülünç buluyordu. Kâğıtları okudukça içtimai müesseselerin, milliyetle dinin aleyhinde bulunmaktaki mantıksızlığı, zirzopluğu anlıyor gibi oluyordum. Uzaktan birtakım gürültüler yaklaşıyordu. Birbirimize bakıştık. Geniş pencereye doğru yaklaştık. Nuruosmaniye caddesinden bayraklı bir kalabalık geliyordu. Kırk elli bin ağızdan çıkan, bir neşidenin müthiş bir tehdit, canlı bir tekzip gibi yükselen uğultusunu işitiyor, sesimizi çıkarmadan sararıyorduk :

Bis Türk'leriz, biz Türkler is... Mukaddestir ilimiz. "Birlik" tedir kuvvetimiz, birdir bizim dilimiz...

Uşaklar işi anladılar, istanbullular bize karşı nümayiş yapıyorlarmış. Kulübün kapısını polisler muhafaza ediyorlarmış. Eserullah Natık bazuları-nı, dişlerini, bacaklarını sıktı.

— Ah bu Türkçü serseriler! Bütün Osmanlıları kandırıyorlar, diye inledi. Sadullah Behçet bu müthiş kalabalıktan ürkmüş :

— Foule, foule inconsciente, elle, veut nous ecraser(1), diye titriyordu. Hasan Rudi :

(1) *"Kalabalık, bilinçsiz k.alabalık bizi ezmek istiyor" anlamında Fransızca bir söz.*

— Ana tarafından galiba da Türk unsuruna mensubum... demeğe başladı. On dakika içinde bütün cadde doldu. Kalabalık o kadar çok, o kadar sıktı ki kimse kımıldayamıyordu. Bir genç -sonradan kim olduğunu öğrendim, Türkocaklarının hatibi imiş- bizim kulübün yüksek peronuna çıktı. Gayet gür, parlak, tannan bir sesle "Osmanlılık" kelimesinin "düvelî" bir tabirden başka bir şey olmadığını dinler gibi milliyetlerin de muhterem, kudsî, ihmal olunmaz müesseseler olduğunu, Türkiye'de on dört milyondan ziyade Türkçe konuşan Müslüman'ın Türk addolunduğunu, Arapça konuşan yine bu kadar Müslüman'ın Arap addolunduğunu, azlığı teşkil eden Rumlarla Ermenilerin de kendi milliyetlerini muhafaza etmelerini Türklerin memnuniyetle telâkki edeceklerini haykırdı. Eserullah Natık kulübün penceresinden Osmanlılığı da müdafaa ile "Türk" diye bir

milliyet ihdas olunmasındaki münasebetsizliği nutuk halinde söylemek istiyordu. Hepimiz mani olduk. Korkuyor, sararıyorduk. Genç Türk hatibinin nutku bir konferans gibi uzuyor, sürekli alkışlar içinde derinleşiyordu. En nihayet bizim pencereye doğru elini kaldırarak :

— Dikkat ediniz, ey dalgın cahiller! Türkiye'de hiç Türk yok diye yazıyorsunuz. Yalnız İstanbul'un bir köşesinde ne kadar çok Türk olduğunu görünüz... dedi.

Bilmiyorum, bir kumanda mı verildi... Sımsıkı duran kalabalık gevşedi. Yavaş yavaş bir yol açıldı. Uyanmış bir milletin dinç, ateşli ruhundan taşan neşideler bir bahar, bir saadet fırtınası gibi dalgalandı. Asker adımlarıyla manga manga Türk mekteplerinin, Darülfünun'un, Tıbbiye'nin talebeleri geçiyordu. Ondan sonra hususî mektepler... Ondan sonra Türkocağı, Altın Ordu, Türkgücü, sair birçok Türk cemiyetlerinin azaları... Türk esnaf cemiyetleri, spor heyetleri, tayyareciler, izciler, biniciler, makinist, elektrikçi cemiyetleri... Hepsi hepsi geçti. Belki bu muazzam geçit resmi üç saattan ziyade sürdü. Ben bunları seksen binden fazla tahmin ettim. Arkadaşlarımız bir afyon uykusundan uyanmış gibi gözlerini ovuşturuyorlardı. Hiç konuşmuyor, susuyorduk. Kulübün önünden geçen her Türk heyeti :

— Lanet milliyetini, tarihini, mazisini, ecdadını ipkâr edenlere!... diye haykırıyordu.

Akşama doğru nümayişin kalabalığı azaldı, kaçacaktık. Sadullah Behçet fena halde korkmuştu. Eserullah Natık malum, bir hayvan kadar inatçı idi :

— Ben meysus olmam, dedi, bütün Türkistan, bütün Turan ayağa kalksa ben yine yekpare, yek-vücut Osmanlılığı vücuda getireceğim.

Geç vakit uşaklara getirttiğimiz arabalara binerek kaçıyorlardık. Yollara biriken ahali "milletlerini inkâr eden bunlar mı?" diye birbirlerine bizi gösteriyorlardı. Ertesi günkü "İz'an" gazetesi başmakalesinde bizim Kaynaşma Kulübünden, fikirlerimizden, sonra bir gün evvelki muazzam nümayişten bahsediyordu. Bu makalenin serlevhası "Ashab-ı Kehif" idi. O vakit bile bu gazeteden elli bin nüsha satılıyordu. Bu "Ashab-ı Kehif" tabiri benim Kaynaşma Kulübündeki arkadaşlarıma alem oldu. Herkes onlarla alay ediyor, kulübümüzün kapandığını, "Ashab-ı Kehif uyandı.." diye alay ederek yazıyorlardı. "İz'an" ın makalesi hakikaten pek mükemmeldi. Bugün münderecatını hayal meyal hatırlıyorum :

"Birtakım dehriler toplanmışlar, diyordu. "Osmanlı Kaynaşma Kulübü" namı altında bir cemiyet teşkil etmişler. Geçen gün mesleklerini tamim maksadıyla yazdıkları "İnsanlık" risalesinin ilk nüshası çıktı. Türkiye'de

bütün milletlerin lanetini celp etti. Bu gürhunun maksadı vaki siyasî bir mecmuanın düveli bir tabiri olan "Osmanlılık" kelimesi altında milliyetleri, dinleri izabe imiş. İlk defa bütün kuvvetleriyle Türklüğe hücum ettiler. Onlarca Türkiye'de değil, hatta bütün dünyada bir tane Türk yokmuş. Fakat dünkü İstanbul Türk derneklerinin muhteşem nümayişleri onlara canlı bir cevap oldu. Dikkate şayan bir şeydir ki bu Osmanlılık kaynaşma iddiasını güden zatlar içinde Türk'ten başka unsurlardan kimse yok. Ermenilerle, Rumların, Arap kardeşlerimizin milliyetlerinde ne kadar mutaassıp, ne kadar muhafazakâr olduklarını herkes bilir. Bu izabeci gürhu uyuyor... Bir şeyden haberleri yok. Hatta felâketlerimizi, bu geçen muharebeyi, bu muharebedeki Osmanlı namında yaşayan Hristiyanların Türklere yaptığı itisafı, Arapların Çatalca hattında top patlarken Paris'te aleyhimize konferans kurduklarını bilmiyorlar. Türklüğü, beş bin senelik bir tarihî lisanımızı, varlığımızı inkâr ediyorlar. Hatta Türkiye'de husule getirecekleri coğrafi beynelmileliyet için din icat etmeğe kalkıyorlar. İnsan bunların deliliklerine hükmetmekten başka bir şey yapamaz. On asırdır Türkiye'ye, Anadolu'ya yerleşen Türk unsuruna "Onlar Türk değildir." diyecek kadar mantıksızlık gösteriyorlar. Siyasî, idarî "Bilâ tefrik-i cins ü mezhep" tabirini içtimaiyata, cemaatlara de tatbik etmek istiyor, hatta birleştirip tarihsiz, ananesiz bir "Osmanlı" yapacakları Rumları, Ermenileri, Müslümanları birbirlerinden kız alıp vermeğe teşvik ediyorlar. Hükümet bunları tutup tımarhaneye koymalıdır. Bu kadar cahil, bu kadar evham yaşayan kişilerin, ellerinde kalem, serbest serbest içimizde gezmeleri içtimaî bir tehlikedir. Mazallah bunlar bir ihtilâl de sebep olabilirler. Bir millete, bhusus Türklüğe "Sen yoksun!" demek ateşli bir küfürdür. Türkiye'de son felâketlerin uyandırdığı millî ruh büyümüş, alevlenmiş, her tarafı sarmıştır. Anadolu'nun en ücra köylerinde bile bütün Türk çocukları "Turan, Turan" diye bağıyorlar. Kaynaşma kulübünün azaları tiyatrolara gitmemişler, gazeteleri, risaleleri, romanları, şiirleri, hâsılı yeni mili: Türk edebiyatının bir sahifesini olsun okumamışlar. Kulüplerine tıkmışlar, hiç durmadan kendi hülyalarına nizam vermişler. Kulüplerinden çıkınca dün cihanı gördüler. Gördüler ki Türkiye eski bildikleri uyuyan, milliyetinin farkında olmayan Türkiye değildir. Evet, dünkü nümayişlere tahminen otuz bin kişi iştirak etti. Yükselttikleri hakikat sadası Türklüğün varlığını onlara gösterdi. Hiç şüphesiz şimdi uyandılar. Ashab-ı Kehfin mağaralarından çıkıp da dünyayı değişmiş görünce şaşıkları gibi onlar da şaşırdılar. "Yok!" dedikleri milletin binlerce evlâdı millî iştiaklarını haykırarak

mağaralarının önünden geçti, içlerinden tamamıyla deli olmayan varsa, o anladı ki yaşayan dinç bir milletin ne tarihi, ne ismi değiştirilebilir.

"Ey .Ashab-ı Kehif!(1) sizin Türkiye'de dilinizi anlayan yoktur. Yine mağaranıza kapanınız, ezelî uykunuza dalınız!"

"îz'an" in milliyetperver başmuharriri heyecanlı, vakur, kinli muhakkar ifadesiyle tam beş sütun doldurmuştu. Artık kimse "Osmanlı Kaynaşma Kulübü"nden bahsetmiyor, hep Ashab-ı Kehif konuşuluyor, onlarla eğleniliyordu. Mizah gazeteleri Sait'in, Eserullah Behçet'in, Hoca Bâli'nin, Celâl Mün'im'in karikatürlerini yapıyorlar, altına Ashab-ı Kehifin isimlerini yazıyorlardı. Hele Niyazi'nin karikatürünü sıska bir köpek şeklinde yapmışlar, altına "Kıtmir" yazmışlardı. Ben ihmal olunuyordum, ismim söylenmiyordu. Yalnız Ermenice gazeteler "Türklerin Ashab-ı Kehifi içinde uyuyan bir Ermeni de varmış" diye biraz benden bahsettiler. Birkaç gün eğlendiler. Her şey unutulacaktı. Lâkin Eserullah Natık durur mu? "Kaynaşma" idealinde ısrar etti. Tek başına konferanslar vermeğe kalktı. Dinleyenlerin onu çürük yumurtalarla, limon kabuklarıyla, yuhalarla kürsüden indirdiklerini gazetelerde okudum. Tam bu esnada bir gece Hayganoş'uma rast geldim. Beni takdim eden :

— İşte Türklerin Ashab-ı Kehifine karışan Ermeni!... diye şaka etti.

Ah sevgili, hassas Hayganoş... Benim hakikaten izabe taraftarı olduğumu, Ermenileri "Osmanlı" diye kozmopolit yaparak tarihlerini, milliyetlerini, lisanlarını kaybettirmek istediğimi sahi zannediyordu. Büyük kaşlarının gözlerine düşen görünmez gölgelerini daha ziyade koyulatarak :

— Buna vicdanınız nasıl razı olacaktı?... diye soruyordu.

Mahsustan onların arasına girdiğimi, hiç bir vakit milletimin muhabbetini "Osmanlılık" gibi vahi kozmopolitlik iddialarına değişmeyeceğimi söyledim. Ayrılırken bana :

— Mösyö Hayikyan milletini sev, milletini sev... diye rica etti.

Her tesadüfümüzde bu ricasını tekrarlardı. Haftalar, aylar geçiyordu. Bu güzel Ermeni kızı bana:

— Milletini sev... dedikçe ben onu sevmeğe başladım.

Zaten hakikî bir kadın aşkıyla milliyet aşkının arasında ne fark vardı?

Birinci aşk bizi "nevi, aile" neticesine, ikincisi "cemaat, umumî vicdan" iradesine götürür. Aşksız aile olamadığı gibi, kinsiz, taassupsuz bir

milliyet de olamaz. Hayganoş'un aşkı bana Ashab-ı Kehif, öyle

münasebetsiz, manasız meşguliyetleri unutturdu. Onunla Fener'de ne tatlı, ne müheyyiç istiğrak geceleri geçirdik. Hep o gecelerde gökteki yıldızların "Seviniz, seviniz! Birlesiniz" diye titrediğini gördüm. Gurubun rengini,

fecrin işitilmez seslerini, bülbüllerin ne söylediklerini hep ondan öğrendim. Hayat uykusunun içinde artık o âli rüyayı görüyordum. Ashab-ı Ke-hifi o kadar unuttum ki ne olduklarını merak etmedim. Hele bu defter... İşte kaç sene sonra elime geçiyor... Şimdi yine hatırlıyorum. Sait için "deli oldu" diyorlardı. Sadullah Behçet banker oldu. ismini malî mecmualarda görüyorum. Hasan Rudi hariciye memuru imiş. Eserullah Natık tekrar mağarasına girmedi. Kıtırmir'le dışarıda kaldılar. Bilmem kaç sene evvel intihar edeceğini, vasiyetnamesinin metnini ilân etti.

"Benim ilmimi, fazlımı, irfanımı tanımayan bu memlekete yuf olsun!.. Üç milyon kitabı okuyarak vücade getirdiğim altı yüz bin sahifelik eserlerimi ateşe atıyorum. Kendimi öldürüyorum. Haleflerimden birkaç asır sonra mezarımın üstüne somakiden yahut altından tabîî cesamette bir heykelimin dikilmesini talep ederim. Başka vasiyetim yoktur." diyordu. Ertesi gün hakikaten Eserullah Natık intihar etmişti. Lâkin sıkıldığı kurşun gecelik külâhımın bir tarafından girip öbür tarafından çıkmış, tepesinin saçlarını da yakmıştı. Mizah gazeteleri mersiyelerle doldu. Bizim Ermenice matbuat bile alaya başladı. Türkler ne âlicenaptır. Milletini inkâr eden bu hokkabaza yine darılmadılar.

Kaynaşma Kulübüne ilk evvel giren gayri Türklerden Diyamandis Selanik mebusluğuyla Atina'ya gitmişti. Galiba orada nazır da öldü. Angelof muharebenin akabinde Bulgaristan'ın istanbul sefareti müsteşarı olmuştu. Muiz Bori ihtilas dalaveresinden mahkûm oldu, kovuldu. Louis Durant'ın da ipliği pazara çıktı. İşitmiştim ki Beyoğlu'nda bir pansiyon işletiyor. Fraşarlı Nadir Arnavutluk kırallığı matbuat müdürü olmuş, islâmlığı bırakarak Katolik olduğunu istanbul gazeteleri bir vakit büyük harflerle yazmıştı. Diğerlerinin ne olduklarını bilmiyorum. On iki sene içinde cihan altüst oldu. Bütün hayat değişti. Avusturya, Rusya gibi Osmanlı imparatorluğu da iflâs etti. Şimdi Arapların, Ermenilerin, hatta Kudüs'te Yahudilerin de ayrı birer devletleri var. Bana gelince; ben ne oldum... Ben... Ben gel zaman git zaman mutaassıp bir milliyetperver oldum. Hayganoş beni sevdikçe ben milletimi sevdim. Anladım ki, aile ile milliyet arasında hiç, hiç bir fark yok.

Enseme tatlı bir sıcaklığın dokunduğunu duyuyorum. Başımı çevirdim. Hayganoş... Sevgili, muazzez, melek zevcem... Omuzumdan ne yazdığımı bakıyor, soruyor :

— O ne? Muharrirlik mi?..

— Eski hatıralarımı yazıyorum.

Cevap vermiyor. Büyük mahzun gözlerini gözlerime diyor. Öyle duruyor. Bakışında o kadar güzel, o kadar hassas bir durgunluk var ki... Soruyorum :

— Neye öyle bakıyorsun?..

Cevap vermiyor. Sanki ağlayacak... Kalbim çarpmağa başlıyor. Acaba bir kıskançlık vehmi mi?.. Fakat mümkün değil... Sağ gözünün uzun kirpiklerinde büyücek bir inci parlamaya başlıyor. Dönüyor, kalkıyorum. Alnından öperek tekrar soruyorum :

— Söyle, sevgilim, senin elemin ne?

— Senin yazdığın ne?

— Eski hatıralarım...

Hıçkırıyor :

— Niçin Türkçe yazıyorsun, Ermenice fena mı, kaba mı, âdi mi?., diyor.

Kirpiklerinden kopan inci yanağına düşüyor. Oh, necip kadın,.. Anasının lisanını seven büyük kadın... Türkçeyi kıskanıyor. Anlıyorum; Türkçeyi kıskanıyor. Yine anlıyorum ki kadınlar olmasa, aşk olmasaydı, aile, saadet olmadığı gibi milliyetler de olmayacak, biz insanlar dünyada sefil ihtirassız, şanssız, rekabetsiz, miskin, perişan, nebatat gibi gelip geçecektik. Bize aşkı öğreten kadın aileyi de öğretiyor. Aile de mukaddes milliyet hislerini bizim dimağımıza ekiyor. Teselli etmek istiyorum :

— Ağlama ruhum! Bu çok eskiden yazdığım bir defter...

Öyle ise yırt onu...

* * *

Ah zavallı Türkçe defter! Seni şimdi yırtayım mı? Lâkin hayır hayır... Ben kadın değilim. Asla Hayganoş kadar hassas bir milliyetperver olamam. Seni, onun göremeyeceği bir köşeye atacağım. Orada tıpkı Ashab-ı Kehf'in mağarasına düşmüş bir demet yosun gibi uyu... Ama sakın Türkçe satırlarınla sevgilimin gözüne ilişme... Onu kıskandırıp ağlatma... 29 kânunusani, 1925